1. Paleoliticul

1.1. Trăsături specifice şi caracterizare

Paleoliticul reprezintă prima şi cea mai îndelungată perioadă din istoria omenirii. Raportat la scară geologică Paleoliticul cuprinde sfârşitul Terţiarului[1] şi Cuaternarul[2]. Termenul de *paleolitic* provine din grcescul *paleos*[3] şi *lithos*[4], epoca veche a pietrei – caracterizată prin cioplire, ca metodă de prelucrare a pietrei.

În această îndelungă perioadă, omul a fost obligat să trăiască în condiţii climatice extrem de diferite, comparativ cu cele de astăzi, astfel a cunoscut perioada glaciară – Pleistocen, cea mai mare glaciaţiune – şi post-glaciară – Holocen.

Din punct de vedere antropogenetic, evoluţia omului s-a desfăşurat în cea mai mare parte în perioada glaciară, începând cu glaciaţiunea Biber şi până la stadiul III al glaciaţiunii Würn. Existenţa unei perioade atât de îndelungate în istoria omenirii se explică prin durata procesului de antropogeneză şi implicit a evoluţiei tehnicii, extrem de lentă în condiţiile unui mediu extrem de ostil. Practic, în această perioadă de timp, omul străbate drumul de la *hominid* la *homo sapience*. **În funcţie de caracterul evoluţiei, paleoliticul de pe teritoriul României poate fi împărţit în 5 mari perioade: 1. protopaleolitic; 2. paleolitic inferior; 3. paleolitic mijlociu; 4. paleolitic superior şi 5. epipaleolitic.** Pe tot acest parcurs omul a fost dependent total de resursele mediului înconjurător, mulţumindu-se să exploateze flora şi fauna sălbatică. Aşadar, pentru paleolitic vorbim de o economie *prădalnică* – omul era vânător şi culegător, nu era producător de hrană.

Pe măsură ce procesul de antropogeneză avansează, se constată o diversificare a repertoriului de unelte, lucru ce presupune o specializare din ce în ce mai avansată a fiecărui tip de unealtă, ceea ce permite o exploatare mai eficientă a resurselor. Evident, acest lucru va duce în ultimă instanţă la accelerarea dezvoltării istorice a comunităţilor umane. Aşa se explică durata din ce n ce mai scurtă a perioadelor istorice pe măsura finalului Paleoliticului.

Apariţia primelor forme de homizi pe teritoriul României se plasează probabil încă în perioada Villafranchiană[5] caracterizată

[1] Pliocenul.
[2] Pleistocenul şi Holocenul.
[3] Vechi.
[4] Piatră.
[5] Trecerea de la Pliocen la Pleistocen.

prin mişcări orogenetice[6] din care rezultă înălţarea Munţilor Carpaţi cu aproximativ 1000 m, şi retragerea mării şi lacului ce ocupau atunci teritoriul actualei Oltenia, Muntenia, Moldova, Podişul Transilvaniei şi Câmpia Panonică. Fenomenele glaciare din munţi, precum şi accentuarea pantei de curgere a râurilor a determinat acumulări masive de sedimnet pe fundul râurilor, în care ulterior reţeaua hidrografică şi fenomenele eoliene au sculptat relieful actual.

Prelegerea 4 25.10.2007

1.2. Protopaleoliticul (cca. 2.000.000/1.800.000 – 700.000 î.Hr.)

The oldest objects in the British Museum are stone chopping tools from Olduvai Gorge, Tanzania. They are among the oldest known artefacts in the world, all of which come from Africa and remind us that human life, technology and art began on that continent.

Din punct de vedere al glaciaţiunii alpine, Protopaleoliticul coincide cu perioada glaciară şi primele două perioade Biber şi Donau. În cadrul protopaleoliticului se disting două mari perioade: *una mai veche*, ipotetică sau cu mărturii discutabile şi *una mai nouă*, cu dovezi mai sigure în care apar unelte lucrate intenţionat de om, încadrate în *Cultura de prund*.

Prima perioadă este ilustrată de descoperirile de la Bugiuleşti, comuna Olteiu pe valea Olteţu. Aici, la Bugiuleşti, a fost descoperit un grup fosilier în care erau prezente oase provend de la specii de animale specifice faunei villafranchiene în asociere cu numeroase pietre care în mod normal nu ar fi putut ajunge acolo pe cale naturală. Oasele nu erau în conexiune anatomică, multe erau sparte intenţionat pentru extragerea măduvei.

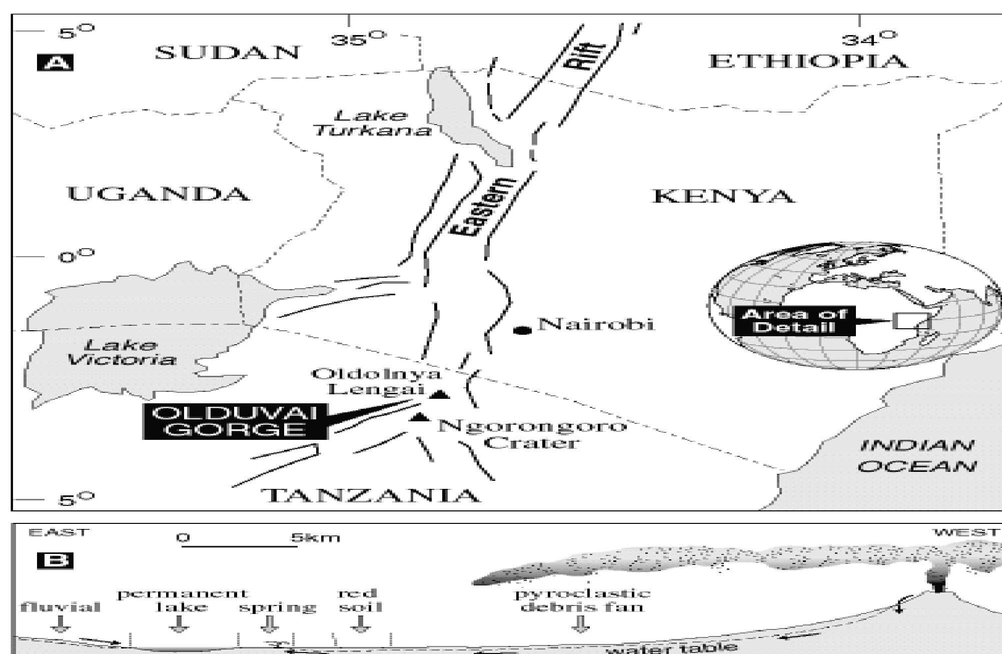
[6] OROGENÉZĂ, *orogeneze,* s.f. Ansamblu de procese tectonice care se produc în zonele mobile ale scoarţei terestre şi care au drept rezultat formarea unui lanţ muntos cutat; orogenie (1). – Din fr. orogénèse.

C.S. Nicolăiescu-Plopşor, autorul descoperiri, susţine că aceste oase erau rezultatul activităţii intenţionate a unor hominizi timpurii. El mai susţinea că ne aflăm în faţa unei tabere de vânători primitivi care hăituiau animalele din delta pe care Olteţul o făcea la vărsarea în Lacul Getic. Noile cercetări, efectuate de Dardu Nicolăiescu-Plopşor, fiul lui C.S. Nicolăiescu-Plopşor, au furnizat şi două fragmente osoase de hominid[7] pe care autorul descoperirii le-a atribuit speciei *australopithecus*. Descoperirile de aici au analogii la Olduvai şi la Sinzelles în Franţa. Aceste descoperiri au fost datate prin *metoda potasiu-argon* la aproximativ 1,8 – 2 milioane de ani î.Hr..

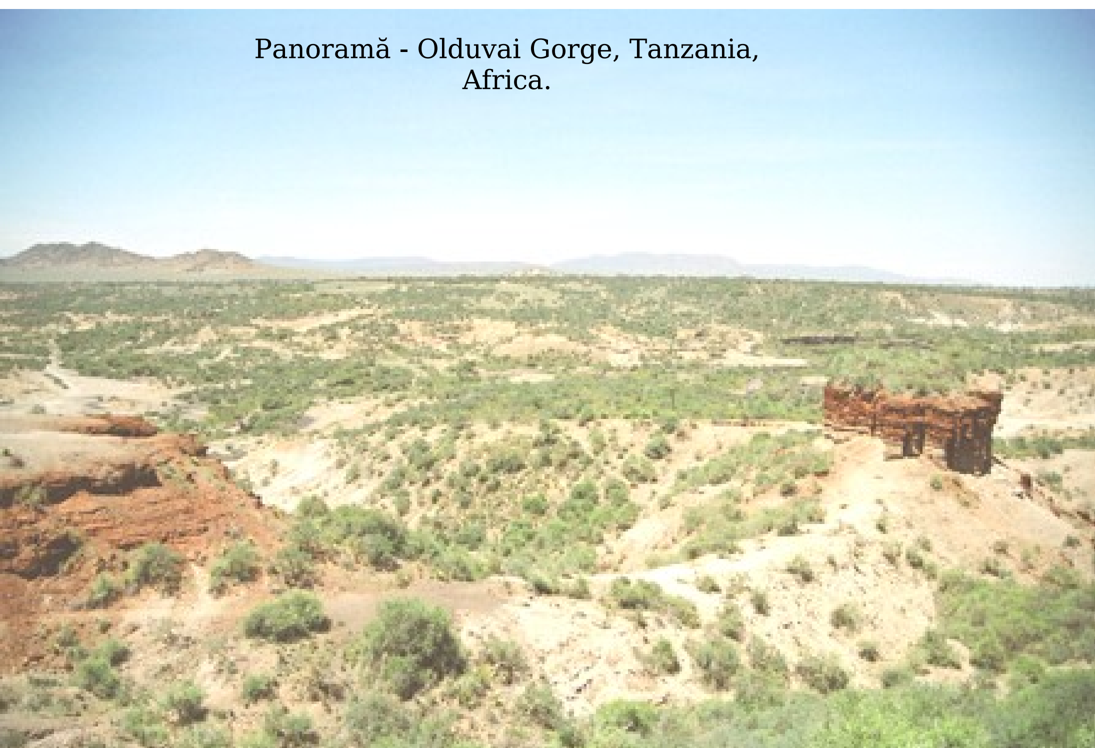

Chopper- Olduvai Gorge, Tanzania, Africa.

În etapa mai evoluată[8] se palasează primele unelte sigur prelucrate de om. Cele mai relevante descoperiri de acest fel sunt cele de la Valea Dârjovului, Valea Oltului, de la Racoviţa în judeţul Sibiu şi cele din bazinul Argeşului, Valea Mozacului. Ulterior, asemenea descoperiri au mai fost făcute la Cotmeana[9], unde au fost găsite unelte de tip *choppers, chopping tools* aparţinând *Culturii de prund*.

[7] Două diafize de tibie şi femur.
[8] 1.000.000 – 700.000 de ani.
[9] Piteşti.

1.3.

Paleoliticul inferior
(cca. 700.000 – 120.000 î.Hr.)

Din punct de vedere al cronologiei climatice, paleoliticul timpuriu coincide cu glaciaţiunile Günz, Mindel şi Riss. În această perioadă a paleoliticului inferior se constată un anumit progres în ceea ce priveşte tehnica de prelucrare a pietrei.

Unelte din silex - aşchii clactoniene

Bifacial de tip abbevillian.

Aşchie levallois

Paleoliticul inferior, la rândul său, se împarte în două perioade: *una mai veche,* caracterizată de unelte *bifaciale de tip abbevillian* şi *aşchii clactoniene* şi o a doua etapă, *mai nouă*, caracterizată de apariţia *bifacialelor asheuliene* şi *aşchiilor levalloisiene*.

Bifaciale de tip abbevillian şi aşchiile clactoniene se obţineau prin tehnica *bloc contra bloc*; lovitură directă pe nicovală. Aşchiile de tip levallois sunt aşchii cu o formă predeterminată, relativ standardizate, care se obţineau prin amenajarea prealabilă a unui nucleu şi a planului de lovire. Aceste *industrii litice* sunt ceaţiile lui *homo erectus*. Descoperiri aparţinând primei etape a paleoliticului inferior s-au realizat la Mitoc[10], pe Prut, judeţul Botoşani, Slatina – Piteşti.

Cele-i de-a doua etape îi aparţin descoperirile de la Ofatinţi pe Nistru (Basarabia), Duruitoarea Veche[11], Valea Lupului, judeţul Iaşi, Giurgiu[12], dar şi unele piese descoperite la Ricipeni-Izvor, unele dintre piesele descoperite aici sunt puse sub semnul îndoielii, se crede că ar fi vorba de materiale premusteriene, mai târzii decât perioada în discuţie.

Aşadar, spre deosebire de protopaleolitic se poate constata un progres tehnic şi foarte important, folosirea focului, eveniment cu o importanţă covârşitoare în destinul umanităţii.

1.4. Paleoliticul mijlociu (cca. 125.000 – 40.000/30.000 î.Hr.)

[10] Aici au fost descoperite şi primele dovezi ale folosirii focului, este vorba despre o vatră de foc descoperită în asociere cu aşchii clactoniene şi unelte de tip abbevillian.
[11] Şi aici au fost descoperite, printre altele, şi vetre de foc.
[12] Aşchie levallois.

Paleoliticul mijlociu este corespunzător, din punct de vedere climatic, cu primul stadiu al glaciaţiunii Würn (*Würn I*), cu interstadiu Würn I – II (*interstadiu Nandru*) şi începutul celui de-al doile interstadiu Würn (*Würn II*).

Din punct de vedere cultural, în această perioadă se remarcă *Cultura musteriană* cu o persistenţă deosebit de îndelungată, fapt demonstrat de straturile deosebit de groase de cultură din unele staţiuni, în special din grotele şi peşterile carpatice[13]. Această cultură materială aparţine *omului de Neanderthal - Homo neanderthalensis -* care face trecerea la *Homo sapiens sapiens*. Rămăşiţe ale lui *Homo neanderthalensis* s-au găsit la Ohama-Ponor şi Baia de Fier.

[13] Baia de Fier 1,4 m; Ohaba stratul de cultură măsoară 2m; la Nandru 3m cu 4 straturi; în aşezarea de la Ripiceni-Izvor musterianul are o depunere de sedimente ce măsoară 5m şi are 6 niveluri de locuire.

În cadrul industriei litice se constată o puternică tradiţie a paleoliticului inferior – persistenţa tehnicilor asheuliene şi mai ales levallois – dar în acelaşi timp se constată o diversificare tipologică mai accentuată a diferitelor tipuri de unelte. Ca tip de unealtă introdusă acum, se remarcă *racloarele* – în

Piesă denticulată erodată din grota musteriană de la Buzdujeni, Basarabia de Nord, aprox. 60.000 BP

formă de triunghi utilizate la răzuire – dăltiţe etc.. De asemenea, tot acum, în paleoliticul mijlociu, sunt atestate şi primele elemente de os. Spre deosebire de paleoliticul inferior, în paleoliticul mijlociu, numărul vetrelor de foc este mult mai mare – Ohaba Ponor, la Ricipeni-Izvor. Aceste vetre fiind, de cele mai multe ori, amenajate şi protejate de paravane – se pare că acum apar şi primele amenajări în spaţiu liber. De asemenea, în paleoliticul mijlociu creşte numărul *aşezărilor paleolitice* – locuinţelor – acoperind aproape în întregime spaţiul României de astăzi.

Existena unor locuiri îndelungate în aceleaşi puncte precum şi folosirea focului a dus, în cele din urmă, la o stabilitate sporită a acestor comunităţi care se specializează în exploatarea unor specii de faună locală.

De asemenea, sunt dovezi că în această perioadă au apărut unele progrese în ceea ce priveşte organizarea socială. Unii specialişti sunt de părere că acum apare *ideia de înrudire*, punându-se astfel bazele *orânduirii gentilice*. Din punct de vedere antropologic se constată la omul de Neanderthal modificări la

nivelul laringelui, ceea ce ne fece să presupunem că la nivelul paleoliticului mijlociu apare un cod de comunicare evoluat şi anume *limbajul articulat*.

Răspândirea pe o arie geografică extrem de mare a musterianului, precum şi condiţiile specifice de mediu, la care se adaugă şi specializarea grupurilor de vânători, toate acestea au dus la apariţia mai multor *faciesuri*[14] *musteriene*. Iniţial, musterianul de pe teritoriul României a fost divizat în aşa numitul *musterian de peşteră* şi *musterianul în aer liber*, dar această distincţie nu mai este în actualitate; în lumina noilor cercetări a rezultat un prim facies – cel mai răspândit – este cel din grotele Carpaţilor Meridionali, cu descoperiri la Cheia-Râşnov – Peştera mare, Peştera Mică, la Baia de Fier, la Cebelovina, la Ohaba-Ponor, Boroşteni, la Nandru, Băile Herculane, Basarabia – Climente I.

Acest facies, *faciesul alpin* – musterian cuarţitic – principala caracteristică este reprezentată de mulţimea covârşitoare de industrie litică compusă din cuarţ şi cuarţit/galeţi.

Din punct de vedere tipologic, acest facies este sărac, fiind caracterizat de *racloare*, câteva tipuri de vârfuri şi unelte de tip bifacial. Lipseşte, cu desăvârşire, *debitajul levallois*, aceasta se datorează particularităţilor mecanice ale rocilor utilizate care nu permit folosirea unor tehnici elaborate de cioplire şi retuşare. Totuşi, le-au folosit şi aceasta deoarece se găseau din abundenţă în apropiere de locul pe care trăiau.

O altă grupare de staţiuni aparţinând paleoliticului mijlociu, caracterizată prin industrii litice cuarţitice au fost descoperite în partea de vest a României: Conop, Cladova şi Zăbrani – Crişana de astăzi – şi prezintă unele analogii cu cele din aria Culturii Erd din Ungaria, staţiuni în aer liber au fost descoperite în Transilvania la Ocna Sibiului.

În nord-vestul şi nordul României au fost descoperite o serie de staţiuni, cum ar fi cele de la Boineşti, Renetea Oaşului – punctele Somoş I şi II – Buşag şi Perii Vadului cu un utilaj compus din elemente musteriene – racloare, vârfuri uni-/bifaciale, vârfuri musteriene, aşchii etc. – dar şi piese caracteristice paleoliticuui superior – lame, gratoare, nuclee prismatice etc.. Aceste trăsături, l-au determinat pe autorul săpăturilor să atribuie unul dintre aceste situri unui *musterian tardiv*, iar altele, cum ar fi cele de la Buşag şi Perii Vadului, debutului paleoliticului superior.

Prelegerea 5_26.10.2007

În partea de nord-est a României, musterianul este reprezentat de trei grupuri culturale, majoritatea aflate pe cursul mijlociu al Prutului, este vorba de Mitoc-Izvor[15], Ripiceni-Izvor etc..

---

[14] FÁCIES s. n. 1. înfăţişare, aspect superficial al unui lucru. 2. aspect al feţei în timpul unei boli, al unei stări emotive etc. ◊ suprafaţă a unei formaţii anatomice. 3. totalitatea caracterelor mineralogice şi petrografice ale unei roci. ◊ aspect pe care îl au straturile geologice, determinat de caracterele petrografice şi paleontologice. 4. aspectul unei culturi arheologice în formele ei caracteristice. 5. cea mai mică subdiviziune a asociaţiei vegetale caracterizată prin dominaţia unei specii. (< lat. facies, fr. faciès)

[15] Aici stratul de cultură depus măsoară 12 m şi au fost identificate 6 niveluri musteriene: nivelurile 1, 2 şi 3 aparţin musterianului tipic de debitaj levallois, apoi nivelurile 4 şi 5 sunt reprezentate de un musterian de tradiţie asheullian cu debitaj levallois şi nivelul 6 cu musterian denticulat.

În Dobrogea au fost identificate două grupuri culturale, un grup reprezentat prin musterian tipic de debitaj levallois şi un al doilea grup caracterizat de un musterian denticulat[16].

În sudul României musterianul nu este cunoscut.

1.5. Paleoliticul superior (cca. 35.000 – 10.000 î.Hr.)

Din punct de vedere al cronologiei climatice, paleoliticul superior se plasează în glaciaţiunile Würn II şi III şi interstadiul dintre acestea – W I-III.

Din punct de vedere antropologic, cultura din paleoliticul superior aparţine lui *homo sapiens fossilis* documentat în următoarele localităţi: Cioclovina (Hunedoara), Peştera (Bucureşti), Giurgiu, Duruitoarea Veche (Basarabia) – toate aceste descoperiri aparţin tipului *protoeuropoid cromagnon*.

Deţinător / Owner	Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei - CLUJ-NAPOCA
Nr. inventar / Accession number	P. 308
Tip / Type	Aşchie lamelară
Titlu/ Subtip / Title/Subtype	Aşchie lamelară
Epoca/ Perioada / Epoch/Period	Neolitic mijlociu
Etnia/ Cultura / Ethnic Group/Culture	Vinca - Turdaş
Greutate / Weight	8 g
Loc de descoperire / Discovery area	jud. HUNEDOARA, com. Turdaş, Turdaş
Fişă întocmită de / Record made by	Bindea, Diana
Ordin de clasare / Classification order	2111 din 06.03.2008 - Fond

Sursa: archweb.cimec.ro/scripts/PCN/clasate/Detaliu....

Din punct de vedere tehnologic, în paleoliticul superior, prelucrarea pietrei ia un avânt fără precedent; acum apare şi se dezvoltă *tehnica lamelară*. Ea oferă posibilitatea specializării extremă a uneltelor, dar şi o economie a materiei prime. La Mitoc, la Ripiceni, la Iozăul etc. Au fost descoperite adevărate ateliere de prelucrare a pietrei.

Din punct de vedere cultural, paleoliticul superior de pe teritoriul României se încadreză în fenomenele culturale mai largi, din centrul

[16] În regiunile de coastă – Ma [illegible] scoperite dou niveluri de locuire de acest fel, niveluri ce sunt despărţite de [illegible] e 2 m, lucru ce sugerează o persistenţă îndelungată a musterianului [illegible] ogic corespunzător paleoliticului superior.

şi extul Europei, deosebindu-se, însă de cea din vestul Europei, unde şi evoluţia fenomenului cultural duferă. Astfel, pentru Europa centrală şi estică, paleoliticul superior este reprezentat de *Cultura aurignaciană* şi de *Cultura gravettiană*, care a avut o perioadă de existenţă mai îndelungată decât corespondentul ei din vestul Europei. Unii cercetători vorbesc şi de unele *influenţe solutreene* în culturile paleoliticului superior de pe teritoriul ţării noastre, aşa cum par să sugereze câteva vârfuri foliacee retuşate bifacial.

Aurignacianul, cea mai timpurie cultură a paleoliticului superior, prima fază de evoluţie a acestei culturi prezintă încă influenţe musteriene, aşa cum sugerează descoperirile de pe teritoriul Transilvaniei – Buşag, Perii Vadului.

Cel mai timpuriu sit aurignacian, tipic pentru teritoriul României, este cel de la Ceahlău-Cetăţica I (Neamţ), datat în interstadiul Würn I-II, însă prima cultură aurignaciană care acoperă întreg teritoriul României, mai puţin sudul Moldovei, estul Munteniei şi Dobrogea, aparţine *aurignacianului mijlociu*[17].

În Moldova aurignacianul este reprezentat de două faciesuri distincte: unul situat pe terasele mijlocii ale Bistriţei – sărac în depuneri cu caracter arheologic – şi al doilea răspândit în Moldova – bogat în tipologia resturilor.

În sudul României[18] – Oltenia şi Muntenia – au fost descoperite câteva ateliere de prelucrare a petrei, într-o tehnică aurignaciană, evoluează până în perioada epipaleolitică postglaciară. Din punct de vedere al utilajului litic, se bazează pe lame masive, retuşate, lame aurignaciene, gratoare, racloare.

Gravettianul ocupă cea mai mare parte a paleoliticului superior din România, prezentând mai multe faze de evoluţie. Elemente gravettiene apar încă din faza aurignaciaanului, deşi locuiesc în continuare peşterile şi locurile de sub stâncă, graveţienii preferă locuinţele în spaţiile libere. Nivelele de locuire sunt marcate de numeroase vetre în jurul cărora sunt prezente urme ale activităţii umane. Caracterul profund vânătoresc este reprezentat de preferinţa lor pentru poziţii dominante – locul pe care îşi aşează locuirile gravettienii – şi utilajul litic, în cadrul căruia întâlnim unealta tipică - vârful de săgeată *á la Gravette*. În etapele superioare (târzii) ale gravettianului se constată un proces treptat de microlitizare a elementelor de silex, proces ce se generalizează în faza finală – epigravettian. În această ultimă fază, pe lângă vânătoare, începe ă capete un rol important şi recoltarea tuberculilor, după cum stau mărturie uneltele confecţionate de os şi corn, unelte perforate care au foma unor săpăligi. Asemenea unelte au fost descoperite la Crasnaleuca şi Cotu Miculinţi, ambele localităţi aflându-se în judeţul Botoşani.

---

[17] Descoperiri arheologice datate în această perioadă s-au făcut la Tincova (Caraş-Severin), Coşava, Româneşti-Dumbrăviţa; Transilvania: Cremenea, Sita Buzăului; sudul României: Cluia-Râşnov; Braşov, Peştera Mare, Cioclovina şi Ohaba-Ponor (Hunedoara).

[18] Vădastra (Oltenia), Lapoş (Mizil), Ciuperceni (Turnu-Măgurele), Fundu Drăghicianu (Giurgiu).

Pe plan spiritual se constată şi pe teritoriul României manifestări cu caracter artistic – statuiete de piatră descoperite la Cosăuţi, Lapoş (Basarabia), amuletele descoperite la Mitoc (Botoşani), Cotu Miculinţi, Brânzeni, picturile rupestre de la Cuciulat (Sălaj) sau picturile rupestre de la Pescari (Caraş-Severin). În Basarabia, pe cursul superior al Nistrului, s-au descoperit unele obiecte care s-au dovedit a fi instrumente muzicale de suflat.

Toate aceste mărturii ne sugerează o viaţă spirituală şi religie intensă în care magia şi practicile şamanice au avut un rol foarte important.

1.6. Epipaleoliticul
(cca. 10.000 – 6000/5000 î.Hr.)

Această perioadă se caracterizează prin mobilitatea accentuată a unor comunităţi umane care urmăresc vânatul mare care la rându-i se retrage spre nord ca urmare a încălzirii globale. În aceste mişcări de populaţii rezidă şi motivul fărâmiţării marilor arii culturale anterioare şi apariţia unor aspecte culturale de mixtură. Cu toate că în această perioadă asistăm la inovaţii importante, în special în utilajul litic, dar şi în ecomia acestor comunităţi epipaleolitice, pregnantă rămâne tot vânătoarea, ceea ce justifică încadrarea într-un paleolitic final – epipaleolitic – în mezolitic, înţeles ca o epocă a pitrei de mijloc cu caracteristici tranzitorii spre modul de viaţă neolitic. Tot acum, în epipaleolitic se încheie şi procesul major al antropogenezei prin apariţia lui *homo sapience* care stă la baza tipurilor rasiale moderna.

Din punct de vedere etno-cultural, principala caracteristică a epipaleoliticului este *microlitismul* uneltelor, sesizat încă de la sfârşitul paleoliticului superior. Acest fenomen are explicaţii multiple: în primul rând trebuie pus în legătură cu reorientarea grupurilor de vânători spre exploatarea vânatului mic; microlitismul mai poate fi pus pe seama apariţiei unui nou tip de unelte – *compozite* – adaptate culesului, fără o perfecţionare accentuată a tehnicilor de cioplire şi retuşare.

În evoluţia epipaleoliticului de pe teritoriul României se disting două orizonturi: *unul mai vechi* cu puternice tradiţii în

paleoliticului superior şi un altul, *mai nou* cu elemente vare anunţă premizele modului de viaţă neolitic.

Primul orizont este reprezentat de *Cultura Romanello-Aziliană* şi *swideliano-chlaboviciană*. Cultura aziliană este o continuare a magdalinismului din apusul Europei şi este prezentă în sud-vestul României. Cele mai importante descoperiri s-au făcut la Dubova – Cuina Turcului (Mehedinţi). Azilianul care pătrunde în Balcani va recepta o serie de influenţe sudice – Romanelli – dobândind un aspect de mixtură ce va avea în final puternice tradiţii epigravettiene. Cam în aceaşi perioadă, au pătruns dinspre Marea Baltică – nordul Europei – de-a lungul Carpaţilor Orientali grupuri de vânători specializaţi în exploatarea speciilor alpine, aceştia erau purtători ai Culturii swideriene. Este ilustrată pe teritoriul României doar în două locaţii: una este Muntele Ceahlău–Poiana la Scaune şi cele de pe muntele Hăşmaş (Bardosu) – este caracterizat prin *microlite – vârfuri microlitice şi swideriene*.

Etapa mai nouă a epipaleoliticului românesc este ilustrată de *Cultura tardenoiseană*, cu o arie de răspândire imensă, ceea ce a dus la formarea unor aspecte şi faciesuri regionale; purtătorii acestei culturi sunt excelent adaptaţi pentru diverse forme de relief, manifestând tendinţe clare de sedentarizare – Erbiceni (Iaşi) – fenomen cunoscut şi sub numele de *neolitizare*.

Din instrumentul litic al comunităţilor terdenoisiene se numără vârfurile de săgeţi specifice activităţilor vânătoreşti, dar şi segmente microlitice – piese geometrice – utilizate la secerile pentru recoltat. Tot acum apar şi primele topoare – pentru îndepărtarea materialului lemnos/săpăligi pentru recoltat – de aceea unii cercetători vorbesc despre aceste comunităţi ca fiind mezolitice de acum, în timp ce alţi cercetători au susţinut că aceste comunităţi tardenoisiene au putut face trecerea de la stilul de viaţă neolitic cu ajutorul împrumuturilor venite din bazinul Mării Mediteraneene, unde exista deja acest mod de viaţă neolitic.

2. Neoliticul (cca. 6600 – 5000 î.Hr.)

2.1. Trăsături specifice şi caracterizare

Sir John Lubbock, 4th Baronet and 1st Baron Avebury, PC FRS (30 April 1834 – 28 May 1913), English banker, politician, biologist and archaeologist was born the son of Sir John William Lubbock, Bart.

Încă din secolul trecut, preistoricieni precum J.Lubbock, J.Nilson, sau G.Montillet au delimitat noua epocă a pietrei folosind drept criteriu tehnica mai nou utilizată în prelucrarea pietrei – *şlefuirea*. Un alt element necesar delimitării – prezenţa ceramicii. Richard Pittioni[19] propunea pentru această epocă termenul de *keranikum*.

Pe măsura intensificării cercetărilor arheologice asupra acestei perioade, datorită adâncirii caracterului interdisciplinar a acestor cercetări, conţinutul termenului de *neolitic* s-a lărgit foarte mult. În urma acestor cercetări nu mai este definit pe baza criteriilor externe, precum tehnica şlefuirii, prezenţa ceramicii, ci el este definit ca *un mod de viaţă*, în care omul devine *producător de hrană prin domesticirea animalelor şi practicarea agriculturii*.

În noua sa accepţiune, neoliticul poate fi sesizat oriunde apar semnele producţiei omului, chiar dacă unele elemente externe nu sunt încă prezente, astfel se poate explica modul de viaţă neolitic prezent şi în lipsa ceramicii – preceramic/protoeneolitic.

La un moment dat, în lunga evoluţiei a neoliticului, începe să fie utilizată o nouă materie primă – cuprul[20] - eveniment ce anunţă începutul unei noi epoci – *Epoca metalelor*. În acest sens era nevoie de un nou concept care să denumească această perioadă; cercetătorii germani au propus termenul de *Kupferzeit* – epoca aramei, dar acest termen nu ţine cont de prezenţa, în continuare, a modului de viaţă neolitic. De aceea s-a propus un alt termen

[19] 9. April 1906 in Wien - 16 April 1985 in Wien

[20] Arama.

eneolitic[21]/ *chalcolithic*[22]. Acest termen este mai justificat cu cât între cele două perioade nu există o perioadă, dimpotrivă, purtătorii acestor elemente neolitice au acelaşi mod de viaţă, dar are un proces de evoluţie lent. Pentru a sesiza mai bine aceste caracteristici, Vladimir Dumitrescu propune termenul de *Neo-eneolitic*, termen care s-a generalizat şi folsit pentru întreaga perioadă.

2.2. Periodizarea şi cronologia Neo-eneoliticului

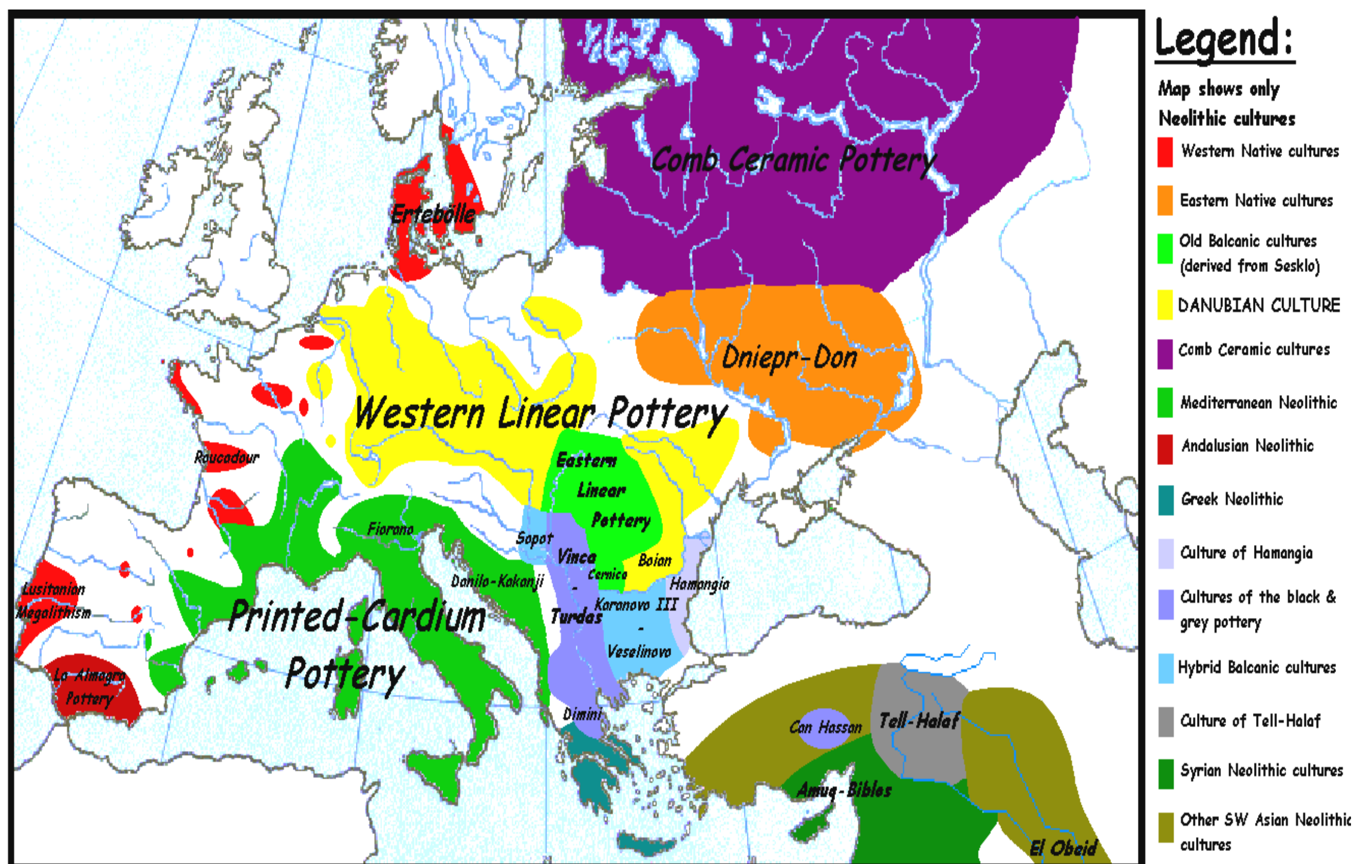
De-a lungul timpului s-au propus mai multe sisteme de periodizare pentru această epocă istorică, atâta vreme cât nu se făcuse distincţia între neolitic şi neo-eneolitic.

Neoliticul este împărţit în trei faze – împărţire tripartită: *1. neoliticul timpuriu, 2. neoliticul mijlociu* şi *3. neoliticul târziu*. La acestea se adaugă un *protoneolitic* ipotetic, spre sfârşitul său o perioadă de tranziţie la *epoca bronzului*. În mod logic, introducerea unei noi perioade – perioada eneoliticului – implică şi revizuirea acestei periodizări tripartite. În momentul de faţă, s-a generat o periodizare care împarte fiecare din cele două mari etape în câte trei perioade, astfel a rezultat următoarea împărţire:

- *neoliticul timpuriu (protoneolitic);*
- *neoliticul vechi (cristalizat);*
- *neoliticul târziu (dezvoltat).*
- *eneolitic timpuriu;*
- *eneolitic dezvoltat;*

[21] *Aenus* = aramă; *lithos* = piatră.
[22] *Chalchos* = aramă; *lithos* = piatră.

- *eneolitic târziu (eneolitic final*, perioadă de tranziţie la

epoca bronzului*)*.

Probleme controversate în istoria eneoliticului sunt cele legate de începutul şi sfârşitul acestei perioade. Pentru începutul eneoliticului s-au formulat două opinii: prima susţine începutul eneoliticului odată cu utilizarea pieselor de aramă şi o a doua opinie ce stabileşte momentul de început doar atunci când se poate vorbi de o metalurgie a cuprului; în general este acceptată prima opinie.

În ceea ce priveşte sfârşitul eneoliticului şi aici există numeroase polemici, unii cercetători punând la îndoială existenţa unei perioade de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului, fie că acceptă să fie inclusă unui eneolitic final, ori că aceasta aparţine epocii bronzului. În momentul de faţă cele două idei sunt în dispută. Este mai justificată păstrarea unei perioade de tranziţie, aceasta reflectă mai bine transformările şi procesele tranzitorii care caracterizează perioada cuprinsă între sfârşitul eneoliticului dezvoltat şi începutul epocii bronzului timpuriu.

Prelegerea 6_08.11.2007

2.3. Organizarea socială în Neo-eneolitic

Noul mod de viaţă a atras după sine nu doar modificări de ordin economic ci şi profunde şi ample transformări în sfera organizării sociale. Astfel, practicarea agriculturii a impus o creştere a stabilităţii comunităţile umane, construind aşezări de tip

rural. *Sedentarizarea* şi munca în comun a pământului a dus la creşterea coeziunii dintre membrii gintelor/familiilor. Această coeziune socială se accentuează în eneolitic, constatându-se totodată şi apariţia unei autorităţi în cadrul comunităţilor. Mai mult decât atât, în eneolitic se constituie şi o anumită ierarhie a aşezărilor dintr-un teritoriu, ceea ce sugerează o organizare socială la nivel tribal. Natura relaţiilor sociale între membrii comunităţilor neo-eneolitice, este mai dificil de stabilit pe baza izvoarelor arheologice.

Multă vreme s-a considerat, în special în istoriografia marxistă, că în neolitic dominau *căsătoriile exogame*[23], iar descendenţa se stabilea matriliniar, şi femeia ar fi deţinut un rol dominant în cadrul familiei – *matriarhat*[24]. Observaţiile etnologice, însă infirmă această schemă de gândire amintită de istoricii mai sus amintiţi; aceste cerctări au dus la concluzia potrivit căreia acolo unde bărbaţii se mută în casa soţiei – matrilocală – conţinutul culturii locale este destul de redus, o consecinţă a faptului că bărbaţii nu aduc *zestre* specifică gintei din care provin, dimpotrivă, culturile materiale prezintă mai multe *interfernţe* ca urmare a faptului că femeia se mută în familia bărbatului – aduce *zestre*, şi deci aşa apar *elementele de import*.

Analiza detaliată a culturilor arheologice neo-eneolitice de pe teritoriul României, a evidenţiat numeroase elemente de sinteză şi interferenţă, ceea ce ar putea fi un indiciu asupra *căsătoriilor patrilocale*, ceea ce implică includerea copiilor în ginta tatălui şi implicit socotirea descendenţei în funcţie de linia paternă; astfel nu există nici un argument în favoarea existenţei unui matriarhat în neo-eneolitic, cu atât mai mult rolul esenţial al asigurării mijloacelor de subzistenţă revenea bărbaţilor. Rolul bărbatului va fi cu atât mai important în neo-eneolitic, odată cu introducerea *plugului cu brăzdar de lemn* sau cu *brăzdar din corn* şi prin trecerea la agricultura pe suprafeţe mai extinse – *în ogor*.

Astfel, începând din neo-eneolotic, putem vorbi de existenţa unui *patriarhat incipient* care se va generaliza în epoca bronzului.

---

[23] EXOGAMÍE, *exogamii,* s.f. 1. Lege fundamentală a ginţii matriarhale, conform căreia căsătoriile dintre membrii aceleiaşi ginţi erau interzise. 2. Căsătorie între parteneri care nu aparţin aceluiaşi grup social. 3. (Biol.) Fuzionare a gameţilor în afara organismului. – Din fr. exogamie.

[24] MATRIARHÁT *s.n.* Formă de viaţă socială în dezvoltarea comunei primitive, caracterizată prin filiaţie maternă şi în care femeia avea un rol predominant în viaţa economică şi socială. [Pron. *-tri-ar-*, pl. *-te.* / < germ. *Matriarchat*, fr. *matriarcat*, cf. lat. *mater* – mamă, gr. *arche* – conducere].

2.4. Neoliticul timpuriu (cca. 6600 – 5500 î.Hr.)

Procesul de neolitizare şi începutul Neoliticului pe teritoriul României, au constituit subiecte extrem de disputate şi discutate în literatura arheologică românească, astfel unii dintre cercetătorii români, influenţaţi de descoperiri ale unui *presupus neolitic aceramic* în Anatolia şi Peninsula Balcanică, au încercat să demonstreze existenţa acestuia şi pe teritoriul ţării noastre pe baza unor descoperiri, precum cele de la Schela Cladovei, Erbiceni, Ceahlău-Dărţu, Băile Herculane, Peştera *La Adam* în Dobrogea, dar şi descoperirile de la Ciumeşti, de la Cremenea, Lapoş sau Soroca în Basarabia. În toate aceste aşezări au fost descoperite, printre

altele, numeroase unelte agricole constând în săpăligi, plantatoare-scurmătoare, sau chiar lame de silex care au fost utilizate în compunerea secerilor primitive, astfel avem aici un inventar specific activităţilor agricole.

Vladimir Dumitrescu a arătat, însă că prezenţa uneltelor în aceste staţiuni nu prezintă o dovadă indubitabilă pentru prezenţa unor comunităţi deja neolitice. Cercetările interdisciplinare efectuate în special pe materiale provenite din staşiunea Schela Cladovei, nu au fost în măsură să aducă argumente suplimentare în favoarea existenţei unui *neolitic aceramic* pe teritoriul României.

Cultura Schela Cladovei este răspândită în regiunea Porţile de Fier pe ambele maluri ale Dunării. Pe malul sârbesc, în cadrul acestei culturi, se înscriu complexele Lepenski-Vir şi Vlasac. Locuirile de tip Schela Cladovei se caracterizează prin locuinţe stabile, trainice, pe temelii de piatră, cu vetre de piatră sau lut. Uneltele de piatră sunt produse, în special, din cuarţit, ceea ce se are consecinţe nefaste aspra tipologiei industriei litice produse de această cultură. Alături de unelte de piatră au mai fost descoperite unelte agricole – săpăligi, plantatoare – realizate din os şi corn, ceea ce l-a determinat pe Vasile Boroneanţ să atribuie aceste vestigii arheologice unor populaţii preceramice. În cadrul locuinţelor, în jurul vetrelor, au fost descoperite numeroase morminte, cu scheletele depuse în poziţie chircită sau întinse pe spate, rămăşiţe aparţinând unei *populaţii protoeuropoide* de tip cromagnon. Prezenţa inventarului în morminte şi a unor piese colorate cu ocru roşu, atestă existenţa unor credinţe în Viaţa de Apoi la această populaţie. Staţiunile acestei culturi sfârşesc prin incendiere, şi fiind descoperite printre dărâmături scheletele unor indivizi a căror moarte s fost cauzată de săgeţi cu vârf de silex. Distrugerea aşezărilor de tip Schela Cladovei se datorează pătrunderii în zonă a primelor comunităţi neolitice de tip *Protosesklo*. Probabil că această expansiune a elementelor de tip *Protosesklo* a antrenat şi elemente locale, care au fost atrase la modul de viaţă neolitic; pledează în acest sens descoperirile din aşezările neolitice de la Gura Baciului, unde au fost descoperite capete de piatră cu analogii la Lepenski Vir, precum şi descoperirea aici a unui schelet de tip protoeuropoid, similar celor de la Schela Cladovei.

2.5. Neoliticul vechi/cristalizat

2.5.1. Caracteristici generale

Neoliticul cristalizat este etapa în care viaşa neolitică în spaţiul nord-dunărean prezintă toate trăsăturile sale cracteristice. Creşterea plantelor are un caracter primitiv, ceea ce a determinat

o mobilitate crescută a comunităţilor de agricultori. Se practica, aşadar, *agricultura nomadă* caracterizată de mutarea sezonieră a comunităţillor de pe un teren pe altul, fapt care explică, într-o oarecare măsură, vastele arii culturale care sunt caracteristce acestei epoci istorice.

În cadrul acestui proces, întreg teritoriul României a fost atras la modul de viaţă neolitic prin aşezarea unor comunităţi alogene, deja neolitizate, dar şi prin *aculturaţie*[25]. Pătrunderea comunităţilor deja neolitizate s-a făcut dinspre sud, dinspre *spaţiul egeeeo-balcanic* spre Dunăre şi Carpaţi. În aceste condiţii, în mod firesc, amprenta culturii dominante aparţine curenului sudic, însă populaţia locală, epipaleolitică, aduce propra contribuţie în această sinteză, fenomen vizibil mai ales în insrtumentul litic, la care se remarcă prezenţa microlitismului, o tradiţie preluată de la comunităţile paleolitice/mezolitice.

Aşezările sunt de tipul *răsfirat* cu un număr redus de locuinţe grupate, de regulă, în cuiburi, ceea ce sugerează persistenţa, încă a unor puternice legăuri gentilice în sânul comunităţilor. Locuinţele cele mai frecvente sunt de tip adâncit şi colibe de suprafaţă şi fără podină special amenajată. Pereţii erau construiţi din împletituri de nuiele pe care se adaugă un strat de lutuială – *ceruiri*. În interiorul locuinţelor era plasată, de regulă, o vatră simplă sau vatra cu o amenajare sumară la bază realizată din cioburi, cochilii şi lutuială.

Uneltele de silex prezintă încă importante trăsături moştenite din fondul mai vechi, epipaleolitic, remarcându-se în special microlitismul acestora. Alături de unelte de piatră cioplită apar şi se înmulţesc cele din piatră şlefuită – topoare, tesle, dălţiţe – prelucrate din roci de duritate medie, care aveau avantajul de a fi prelucrate foarte repede. Spre sfârşitul acestei perioade apare şi procedeul perforării pietrei – topoare perforate – ca urmare a unor influenţe sudice care se exercită acum. Remarcăm că aceste unelte perfecţionate nu vor avea un rol important în cadrul acestor comunităţi.

Foto 23. Ceramică Starčevo-Criş.

Tot acum se răspândeşte şi *meşteşugul olăritului*, destul de rudimentar, vasele fiind arse de regulă incomplet. Acest lucru se datora faptului că arderea se făcea în gropi simple, ceea ce nu permitea realizarea unui cntrol adecvat al procesului şi nici obţinerea unor temperaturi de ardere prea înalte pentru realizarea unei coaceri complete şi uniforme.

Foto 21. Ceramică Starčevo-Criş.

2.5.2. Cadrul cultural

Foto 22. Ceramică Starčevo-Criş.

[25] Prin receptarea de către comunităţile epipaleolitice a modului de viaţă neolitică.

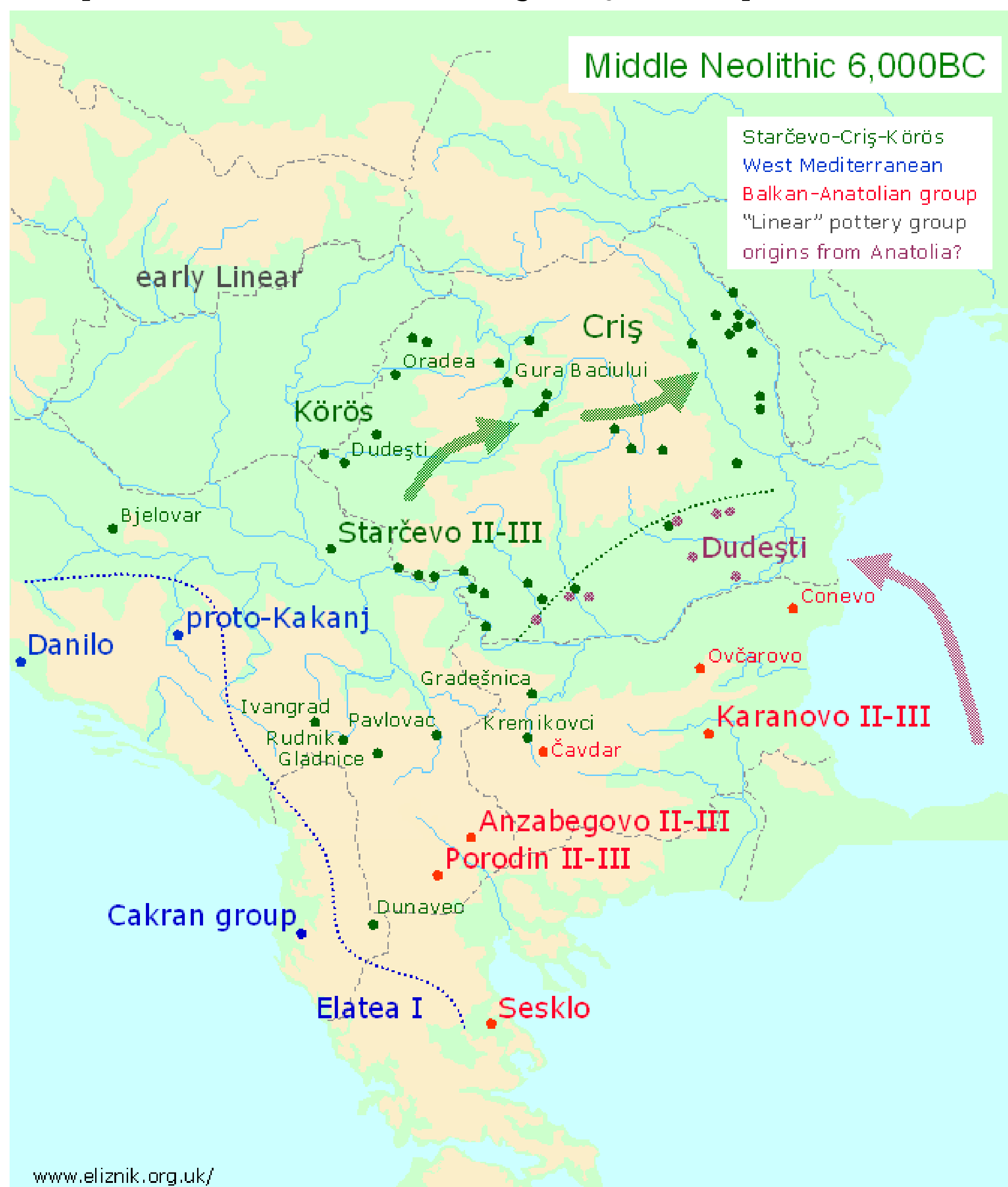
Cultura Starčevo-Criş. Din punct de vedere cultural, aproape întreg teritoriul României a fost cuprins într-un vast complex cultural de origine balcanică, cunoscut sub numele de *complexul cultural Starčevo-Criş*. Denumirea culturii provine de la o localitate din Serbia şi după bazinul Crişurilor, unde s-au făcut primele descoperiri pe teritoriul României.

La rândul său, cultura Starčevo-Criş face parte dintr-un vast complex cultural *circumediteranean – complexul cu ceramică cardială, denumit după decorul speific al ceramicii realizat prin impresiuni cu scoica Cardium, specie de scoică prezentă numai în bazinul Mării Mediterane*.

Sursa: arheologie.ulbsibiu.ro

Aria culturii Starčevo-Criş ocupă un spaţiu geografic imens formând mai multe grupuri culturale distincte, dar înrudite: *Starčevo şi Anzabegovo* (Iugoslavia), *Körös* (Ungaria), *Karanovo-Kremikovci* (Bulgaria) şi *Sesklo* (Grecia mai exact în Thesalia). Această cultură ocupă aproape tot teritoriul României cu excepţia estului Munteniei şi Dobrogea; limita estică a acestei culturi fiind bazinul Nistrului unde Cultura Starčevo-Criş interferează cu Cultura Bugului sudic. Răspândirea grupurilor starceviene pe teritoriul actual al României s-a făcut de-a lungul a IV faze de evoluţie. *Primul orizont – faza I* - a fost sesizat la Gura Baciului (Cluj) apoi la Ocna Sibiului (Sibiu), la Cârcea (Craiova). Acest prim orizont se caracterizează printr-o ceramică cu un fundal roşu puternic lustrit, pictat cu buline sau cu linii dispuse în reţea, trasate cu alb.

În expansiunea spre nord a acestui grup cultural îndeaproape înrudit cu orizontul *proto-Sesklo* din Thesalia, se constată o *rudimentizare* a tehnicii prelucrării ceramicii, în special în privinţa lustrului şi picturii, ceea ce sugerează atragerea în această deplasare şi implicit la noul mod de viaţă, şi a unor grupuri locale de orientare epipaleolitică. Pe lângă pictură, pe vasele realizate de purtători culturii Starčevo-Criş se remarcă şi amestecul de pleavă din pasta vaselor, arderea inegală şi incompletă, decorul cu

impresiuni de unghie şi de deget pe ceramica nepictată – *decor în spic* sau *spic*.

Aşezările sunt răsfirate, iar straturile de cultură sunt foarte subţiri, foarte rar fiind cazurile în care aceste straturi se suprapun, acest lucru îngreunează stabilirea etapelor de evolţie a acestei culturi.

Viaţa spirituală este dovedită de existenţa idolilor de lut, altare miniaturale cu picioruşe – utilizate în cadrul ritualurilor religioase.

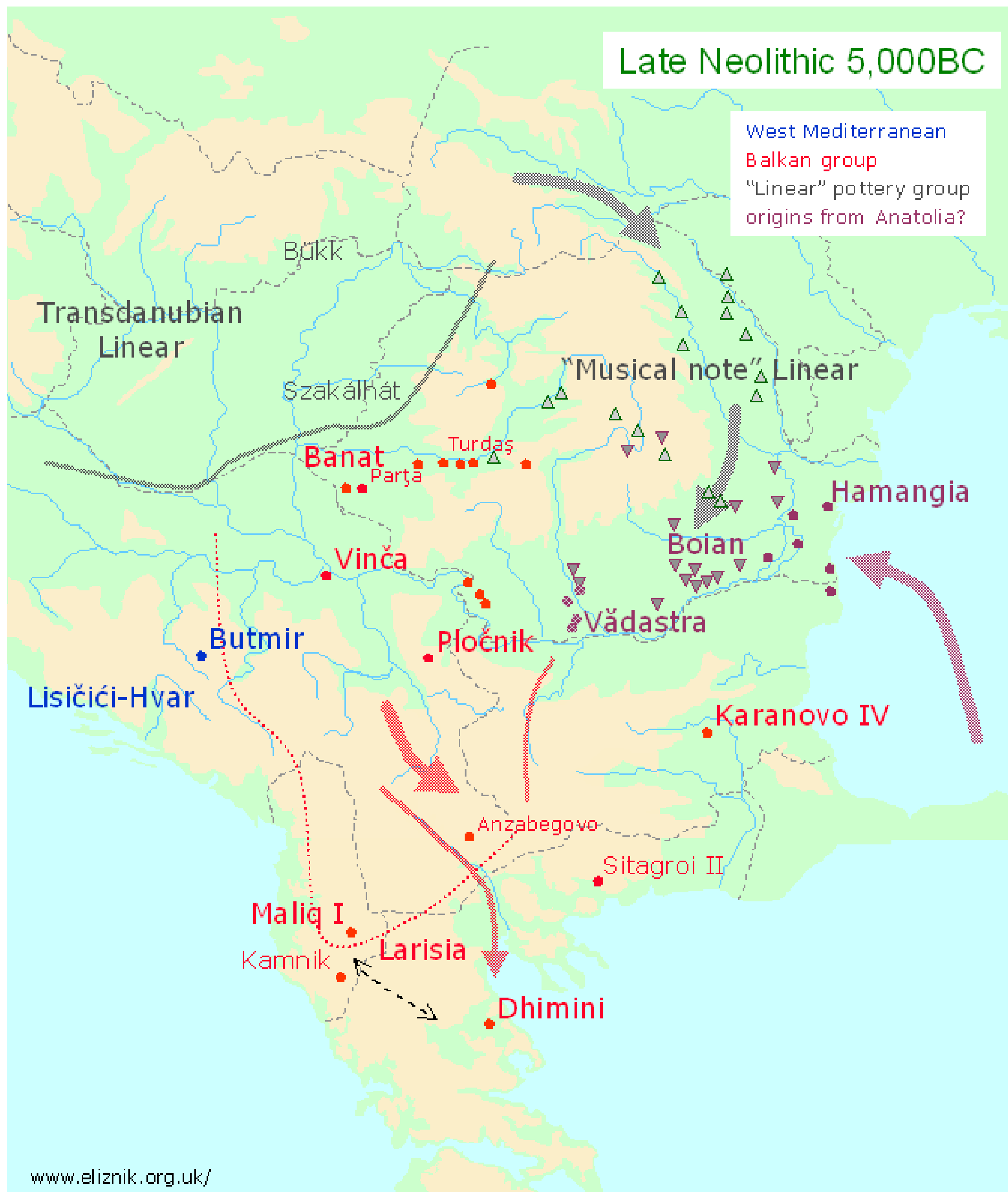
Ritul funerar este cel al înhumaţiei în poziţie chircită, uneori este însoţită de depuneri de ofrande, dar ceea ce este important, defuncţii erau înmormântaţi printre locuinţe neexistând necropole de unde se reflectă mentalităţile despre viaţă şi moarte care nu erau foarte precise. Tipul antropomorfologic al purtătorilor culturii Starčevo-Criş este *mediteranoide-gracil* de unde rezultă originea sudică a acestei populaţii. Mai rar apar şi elemente tip protoeuropoid mai robust, tip aparţinând populaţiilor locale epipaleolitice.

Cultura Starčevo-Criş se sfârşeşte odată cu pătrunderea spre nord a purtătorilor complexului cultural Vinčea-Dudeşti, iar puţin mai târziu, datorită pătrunderii din nord a culturii ceramicii liniare din Europa centrală.

Prelegerea 7_09.11.2008

Grupul cultural Ciumeşti-Pişcolţ. Este denumit după două localităţi din judeţul Satu Mare unde s-au făcut cele mai importante descoperiri aparţinând acestui grup cultural. Din punct de vedere geografic,acest grup cultural ocupă colţul de nord-vest al României, formând un complex unitar cu manifestările timpurii ale ceramicii liniare din bazinul Tisei – Cultura Alföld. Decorul ceramicii prezintă caracteristicile ceramicii liniare, cu linii incizate, uşaor albiate, dar are şi unele trăsături comune cu ceramica starceviană. Acest fapt se datorează faptului că grupul Ciumeşti-Pişcolţ ia naştere la periferia marelui complex sudic – reprezentat de cultura Starčevo-Criş. Într-o fază mai târzie – faza III – apare şi decorul geometric pictat cu negru.

2.6. Neoliticul târziu
(cca. 5500 - 5000 î.Hr.)

2.6.1. Caracteristici generale

Această etapă este marcată de pătrunderea pe teritoriul României a două curente culturale opuse: ***unul de origine sudică***

care mai este cunoscut şi ca *al doilea mare val neolitic sudic*, reprezentat pe teritoriul României ca fiind complexul Vinčea-Dudeşti; **al doilea curent este cel *Central European*** care pătrunde puţin mai târziu şi poartă denumirea de *Complexul ceramicii liniare*.

Cultura Vinčea. Este denumită după o localitate din Serbia – în apropiere de Belgrad – unde s-a cercetat un *tell* [26] cu o stratigrafie complexă. Acest complex cultural – *Vinčea* – ocupă, din punct de vedere geografic, o mare parte a fostei Iugoslavii, părţile sudice şi vestice ale României şi cele sudice ale Ungariei, înrudindu-se cu alte culturi din spaţiul balcano-anatolian.

Din punct de vedere genetic, complexul Vinčea are la bază *orizontul halafian* din Anatolia, orizont purtător al *civilizaţiei chalcolithice timpurii – epoca aramei*. Astfel se şi explică că primele piese de aramă ajunse pe teritoriul României sunt descoperite în staţiuni precum cele locuite de purtătorii Starčevo-Criş târziu. Ajunse la Dunăre, comunităţile vinciene dislocă sau asimilează comunităţile Starčevo-Criş, obligându-le să se deplaseze spre nord şi est. Acest fenomen se materializează şi în apariţia unor stări conflictuale sugerate de apariţia, în acest moment, a primelor aşezări fortificate cu şanţ, atât în aria Starčevo-Criş cât şi în cea vinciană (Cârcea, Ostrovu Mare, Gornea etc.).

Ceramica caracteristică culturii Vinčea este o ceramică de culoare neagră şi cenuşie puternic lustruită – lustru metalic – decorată cu pliseuri[27] şi caneluri[28]. Din punct de vedere al modelării vaselor, apare acum *bitronconismul*.

Din punct de vedere cronologic, cultura Vinčea are patru faze de evoluţie, fiecare fază prezintă sub-faze notate cu A-D. La începutul evoluţiei sale (A-1), cultura Vinčea se prezintă unitar, pentru ca apoi să apară o fragmentare în mai multe aspecte regionale, ca urmare a sintezelor cu alte fonduri culturale. Astfel, de pildă în zona Banatului apare *cultura Banatului* (Vinčea A-2), în vestul Olteniei – aspectul Rast în Transilvania; cultura Turdaş – *Vinčea-Turdaş*.

---

[26] TELL *s.n.* Colină artificială formată de către ruinele unor aşezări antice. [< fr. *tell* < cuv. arab].

[27] PLISÉU, *pliseuri,* s.n. Cută sau grup de cute înguste, regulate şi dese, obţinute prin plisare; plisaj. – Din fr. plissé.

[28] CANELÚR//Ă ~i *f.* 1) *arhit.* Adâncitură îngustată, făcută pe corpul unor obiecte (coloane, vase etc.) în scopuri decorative. 2) *tehn.* Şanţ pe suprafaţa unei piese, care serveşte la îmbucarea acesteia cu altă piesă; nut. 3) Dungă longitudinală pe tulpina unui copac. [G.-D. canelurii] /<fr. *cannelure*

Cultura Dudeşti. Denumită astfel după un cartier al Bucureştiului unde au fost făcute primele descoperiri care au definit noua cultură. Cultura Dudeşti face parte tot din al doilea val sudic strâns înrudit cu cultura Vinčea. Aria sa de răspândire este regiunea Munteniei şi estul Olteniei. Această cultură a evoluat de-a lungul a trei faze denumite după localităţile unde s-au realizat principalele descoperiri: *faza I Malu Roşu, faza Fundeni şi faza Cernica*, toate în zona Bucureştiului.

Faza I (faza Malu Roşu) este parţial este parţial contemporană cu faza a patra a culturii Starčevo-Criş, iar ultima fază, sub presiunea exercitată de purtătorii culturii ceramicii liniare, comunităţile de tip Dudeşti s-au repliat spre vest, creându-se o fază mai târzie pe fondul căreia se va naşte Cultura Vădastra.

Ceramica culturii Dudeşti este o ceramică primitivă, decorată cu pliseuri, caneluri, benzi incizate cu haşuri în reţea, având analogii în staţiuni din Bulgaria şi chiar din nord-vestul Anatoliei – legături genetice cu fondul anatolian. În nord-estul Munteniei (regiunea Buzăului) comunităţile purtătoare ale culturii Dudeşti intră în contact cu comunităţile purtătoare ale culturii ceramicii liniare, luând naştere în felul acesta *aspectul Sudiţi* care va sta la baza formării culturii Boian din eneoliticul timpuriu.

În Transilvania, pe fondul mai vechi Starčevo-Criş, ia naştere un alt aspect cultural cu descoperiri în regiunea Carpaţilor Apuseni, aspect cunoscut în literatura de specialitate sub numele de *complexul cultural Lumea Nouă-Cheile Turzii-Cluj*. Aceast complex cultural păstrează vechea tradiţie a picturii în cadrul decorului ceramcii, însă această tehnică a picturii este de calitate inferioară în comparaţie cu tehnica decorului specific culturii Starčevo-Criş.

Aceste comunităţi au dat naştere unor aspecte locale, în funcţie de fondurile culturale cu care au intrat în contact (Vinčea *B*, complexul ceramicii liniare). La rândul lor, aceste grupuri culturale au jucat un rol important în geneza unor culturi şi grupuri culturale ale neoliticului timpuriu din Transilvania (cultura Turdaş, grupul Iclod), sau a unor grupuri din Pannonia (cultura Herpály, cultura Lengyel – la vest de dunăre). Toate aceste culturi şi grupuri culturale se caracterizează, printre altele, şi prin existena ceramicii pictate – tehnică decorativă preluată de la comunităţile purtătoare ale *complexului cultural Lumea Nouă-Cheile Turzii-Cluj*.

Cultura ceramicii liniare. Denumită astfel datorită decorului caracteristic existent pe vasele ceramice create de purtătorii acestei culturi, decor realizat din linii incizate dispuse în benzi. Într-o fază mai evoluată, pe benzile incizate vor fi dispuse impresiuni asemănătoare capetelor de note muzicale aşezate pe un portativ, ceea ce va determina ca această fază a culturii să poartă denumirea de faza ceramici liniare cu *capete de note muzicale*. Acest mare complex cultural se formează iniţial la limita nord-vestică a culturii Starčevo-Criş. De aici el se va răspândi pe o

suprafaţă geografică imensă, edlimitată de Marea Nordului şi Bugul sudic. În cadrul acestei arii se vor forma două aspecte regionale: un aspect format la vest de Dunărea mijlocie, iar celălalt, cu o arie mai restrânsă în bazinul Tisei – cultura Alföld.

Primul aspect are o răspândire vastă şi va avea şi o importanţă majoră în sintezele celor două culturilor de pe teritoriul României (în marea lor expansiune, peurtătorii acestui prim aspect pătrund şi pe teritoriul României, venind dinspre Polonia pe la nordul Carpaţilor, n zona Transilvaniei şi Moldovei), acest eveniment petrecându-se în faza a doua a evoluţiei culturii cu capete de note muzicale. Odată pătrunse pe teritoriul României, comunităţile liniar-ceramice au cuprins, destul de repede (de-a lungul a trei faze), întreg teritoriul Moldovei şi cea mai mare parte a estului Transilvaniei. Această expansiune rapidă se explică prin caracterul extensiv al agriculturii practicate, purtătorii acestei culturi fiind într-o permanentă căutare de terenuri. Totuşi, pe teritoriul României nu se cunosc locuiri de lungă durată, cu case lungi cu mai multe camere, cum sunt cele din Europa Centrală, ci doar aşezări mici, cu colibe răzleţe ala cum au fost descoperite la Mihoveni (Suceava), Glăvăneşti Vechi. Unealta specifică a acestor purtători – *topor calapod* – cu o faţă accentuat bombată, iar cealaltă perfect plată – o formă exagerată a teslelor din cultura Starčevo-Criş – topor vălătuc de formă trpezoidală.

Comunităţile ceramicii liniare cu cap de note muzicale au jucat un rol imortant în geneza unor culturi ale neoliticului timpuriu, în special în geneza culturii Vinčea-Dudeşti. Astfel din contactul cu comunităţile Vinčea-Dudeşti au luat naştere: cultura Boian, cultura Turdaş, grupul Iclod, iar în Moldova cultura Precucuteni. În ceea ce priveşte geneza culturii Precucuteni stau mărturie descoperirile de la Târpeşti (Neamţ), unde ceramica liniară târzie, prezintă deja unele influenţe ale culturii Boian, faza timpurie, ceea ce prefigurează elemente ce vor da naştere vor da naştere culturii precucuteni pe teritoriul Moldovei.

Prelegerea 8_23.11.2007

3. Eneoliticul timpuriu (cca. 5000 – 4500 î.Hr.)

3.1. Trăsături specifice şi caracterizare

În această etapă a eneoliticului timpuriu încep să se utilizeze mici obiecte de cupru, ajunse în spaţiul nord-dunărean, cel mai probabil din sud – spaţiul egeeo-balcanic. Acestea au venit cel mai probabil pe calea schimburilor, deşi nu este exclus ca cel puţin o parte dintre acestea să fi fost prelucrate local prin batere. De asemenea, în această etapă se desăvârşesc trăsăturile vieţii neolitice şi nu numai atât, dar încep să apară elemente care prefigurează apogeul civilizaţiei agricole din eneoliticul dezvoltat – *old Europe_civilizaţia Europei vechi,* cum o numea Marija Gimbutas. Cupru, deşi prezent în cantităţi reduse în această perioadă, este noul element, noua materie primă, care va cunoaşte o răspândire din ce în ce mai mare în eneoliticul dezvoltat.

Eneoliticul, ca perioadă istorică, nu începe în acelaşi timp pe tot teritoriul României, în acest sens se constată un avans în regiunile sudice care sunt în legătură strnsă cu *chalcoliticul balcano-anatolian.*, regiunile nordice,care sunt în legătură cu evoluţia complexului ceramicii liniare, au trecut ceva mai târziu la stadiul eneolitic.

Pentru acestă perioadă se constată prezenţa uneltelor de piatră, piatră şlefuită, dar şi a săopăligilor din corn de cerb, ceea ce sugerează o intensificare a cultivării plantelor. De asemenea, se constată în această perioadă a topoarelor şlefuite, perforate produse din roci dure – *roci magmatice*. Totuşi, aceste piese, deşi sunt ceva mai numeroase, nu reprezintă o pondere, iar pe de altă parte, prin trăsăturile lor morfologice nu par să fi fost utilizate în scopuri economice, activităţi cotidiene, ci au servit ca obiecte de prestigiu, de investitură, ceea ce sugerează *apariţia societăţilor ierarhizate*.

Agricultura cunoaşte progrese evidente în această perioadă, lucru dovedit de numărul mare de unelte agricole, dar şi de dovezi indirecte, cum e cazul descoperirilor de la Vădastra, unde au fost găsite oase de bovidee care prezentau anumite deformări, ceea ce ne face să credem că erau folosite ca animale de tracţiune. Aceste progrse în prima latură economică, agricultură, aau adus cu sine o serie de transformări de natură socială şi spirituală.

Aşezările manifestă o predilecţie pentru suprafeţele dominante, înălţimile de teren, care oferă o apărare naturală, unele aşezări fiind prevăzute cu elemente de fortificaţie – şanţuri, palisade, ce delimitau suprafaţa aşezării dar pe de altă parte sugerează o intensificare a conflicelor. În cadrul aşezărilor se sesizează o dispunere ordonată a locurilor după anumite reguli, ceea ce denotă sporirea coeziunii sociale în jurull unei autorităţi centrale.

Şi în sfera vieţii spirituale apar transformări, în cazul ritului funerar asistăm acum la scoaterea mormintelor în afara aşezărilor şi astfel la apariţia primelor necropole care sunt adevărate *oraşe aşe morţilor*. Acest aspect al scoaterii morţilor din cadrul locuirilor, sugereazp şi o delimitare mai clară a concepţiilor despre viaţă şi moarte. Apariţia necropolelor de dimensiuni mari, cum este cea descoperită la Cernica, numărând 370 de morminte, sugerează o creştere demografică importantă, dar şi creşterea stabilităţii acestor comunităţi.

3.2. Culturile eneolitcului timpuriu

Cultura Boian[29] este denumită astfel după o staţiune aflată pe insula grădiştea Ulmilor de pe raza localiăţii Boian în comuna Vărăşti, judeţul Călăraşi.

Genetic, este rezultatul contactului dintre comunităţile purtătoare ale culturii Dudeşti cu cele purtătoare ale culturii ceramicii liniare, la care s-au adăugat unele ifluenţe sudice, manifestate în special prin tehnica decorării ceramicii – *excizie*.

Din punct de vedere geografic, arealul culturii Boian acoperă teritoriul Munteniei, iar în fazele de expansiune ajunge în Bulgaria – *Karanovo IV-V, Mariţa*. De asemenea, s-a extins spre sudul Moldovei şi sud-estul Transilvaniei şi nu în ultimul rând în Dobrogea unde au dezlocat comunitâţile Hamangia târzii, iar spre vest, pe linia Oltului a interferat cu purtătorii culturii Vădastra.

În evoluţia sa, cultura Boian a cunoscut cinci faze de evoluţie. Prima fază, Bolintineanu, este o fază de formare, apoi fazele Giuleşti şi Vidra, faze de puternică expansiune şi în sfârşit fazele Spanţov şi Tangâru, faze de tranziţie la cultura Gumelniţa.

Vas din pastă neagră, lustruit, cu decor
geometric excizat, încrustat cu pastă albă.

[29] **Situl eponim :** Aşezare situată pe o insulă a lacului Boian în sudul provinciei româneşti Muntenia, la nordul Dunării. **Datare :** Cultură a neoliticului mijlociu şi recent în parte contemporană cu cultura Hamangia şi împărţită în patru etape; ultima, numită Spanţov, datează din prima jumătate a mileniului V î.H. **Situare geografică :** Acoperă o zonă geografică destul de restrânsă în timpul etapei timpurii (Muntenia), apoi teritoriul se extinde mai ales în direcţia Mării Negre, până la a suprapune aria culturii Hamangia în Dobrogea. Cultura este cunoscută în Bulgaria sub numele de Mariţa. **Locuirea :** La început, aşezările sunt destul de modeste, situate pe terase şi în văi. În etapele dezvoltate, locuirea succesivă pe acelaşi loc şi în aşezări mai bine organizate, uneori fortificate, a dat naştere tell-urilor care au fost foarte frecvent reocupate în timpul culturii Gumelniţa. **Producţia materială caracteristică :** Ceramica este decorată cu motive geometrice realizate excizie şi încrustaţie cu pastă albă; au fost descoperite şi câteva obiecte din aramă, produse în fazele târzii. **Rituri funerare :** Inhumaţia în poziţie chircită este modul privilegiat de înmormântare. Cultura Boian este cunoscută pe teritoriul României în Muntenia până la valea Jiului în vest, în Dobrogea, în sud-vestul Moldovei şi sud-estul Transilvaniei. De-a lungul evoluţiei sale, care a cunoscut patru faze, cultura se va extinde spre sud până la Marea Egee. În Bulgaria ea este cunoscută sub numele de Mariţa. Aşezările sunt ridicate pe terase înalte sau pe promontorii având uneori elemente de fortificare (şanţuri de apărare). Locuinţele sunt îngropate în sol, în primele două faze, apoi, de formă rectangulară, construite la suprafaţa solului, cu o armătură de lemn acoperită cu chirpic. Economia se caracterizează prin practicarea agriculturii, creşterii animalelor, a vânătorii, pescuitului şi culesului. Utilajul litic se distinge prin prezenţa microlitelor, la începutul evoluţiei culturii, apoi, alături de acestea, apărând diferite tipuri de unelte de piatră sau silex, tăiate sau şlefuite. Ceramica, mai ales cea de bună calitate, este de culoare neagră sau gri-neagră, lustruită şi incizată, excizată sau canelată cu incrustaţii de pastă albă. Decorurile sunt mai cu seamă geometrice. Spre sfârşitul evoluţiei sale, această cultură pare să cunoască metalurgia cuprului. Triburile culturii Boian practicau inhumaţia, riturile şi ritualurile funerare variînd însă în timp. În funcţie de caracteristicile sale, cultura Boian a fost atribuită neoliticului recent sau ea aparţine complexului cultural Boian-Gumelniţa. Sursa: http://www.culture.gouv.fr/culture/arcnat/harsova/ro/dobro2.htm

Cupă cu picior cu un bogat decor excizat şi
incrustat cu pastă albă, caracteristică culturii
Boi2222jud. Giurgiu, România).

Capac cu decor geometric încrustat, cu resturi ale încrustaţiei cu pastă albă (Tangâru).

Figurină de lut ars, aparţinând culturii Boian (Radovanu).

Aşezările sunt situate de regulă pe locuri joase, în apropierea cursurilor de apă, pe grinduri, în lunci. Stabilitatea deosebită a acestor comunităţi a dus la formarea tellurilor şi a pseudotellurilor.

Ceramica este foarte variată, atât în ceea ce priveşte decorul cât şi formele. Din punct de vedere al tehnicii utilizate la decorare întâlnim incizi, caneluri, excizii, încrustări cu alb sau cu roşu, proeminenţe pe faţa vaselor, barbotina[30], iar în fazele de tranziţie apare chiar şi pictura crudă realizată cu roşu şi negru.

Ritualul funerar întâlnit la comunităţile purtătoare ale curturii Boian este *înhumaţia* în diferite poziţii. La Cernica, mormintele sunt fie cu defuncţii în poziţie chircită, datate probabil în fazele mai târzii. Studiile antropomorfe indică o componentă puternică de origini mediteraneene în componenţa populaţiei purtătoare a culturii Boian.

Vas ceramic aparţinând culturii Hamangia.

Statuetă antropomorfă feminină stilizată caracterizând arta plastică a culturii Hamangia (prov. Cernavoda, jud. Constanţa, România).

Celebrul Gânditor de la Hamangia, simbolul acestei culturi.

[30] BARBOTÍNĂ *s. f.* 1. pastă diluată vitrifiabilă cu care se lipesc ornamentele şi toartele pe obiectele de ceramică. 2. decoraţie cu o asemenea pastă pe porţelan sau pe faianţă. (< fr. *barbotine*)

Cultura Hamangia[31] – este denumită astfel după staţiunea situată în satul Baia-Hamangia, judeţul Tulcea. Această cultură reprezintă primul neolitic, cel mai timpuriu în Dobrogea. Ca şi cultura Starčevo-Criş, şi cultura Hamangia face parte din componenţa marelui grup cultural al ceramicii cercumediteraneean, dar reprezintă o etapă mai târzie a acesteia.

Evoluţia culturii Hamangia se desfâşoară pe parcursul a trei faze: *faza I - Medgidia, faza II – Goloviţa* şi *faza III – Ceamurlia*. La aceste trei faze se mai adaugă o fază foarte târzie, prezentă doar în regiunea litoralului, fază numită *Mangalia*.

Aşezările culturiii Hamangia sunt deschise, fiind situate, de regulă, pe terasele joase ale cursurilor apelor. Locuinţele sunt de tipul adâncit, mai rar întâlnite colibele de suprafaţă. Populaţiile purtătoare ale culturii Hamangia erau destul de mobile datorită modului lor de viaţă; vânătoarea şi pescuitul aveau o importanţă deosebită pentru comunităţile Hamangia. Stabilitatea va fi cunoscută de aceste comunităţi abia în fazele târzii ale evoluţiei aceste culturii, datorită creşterii ponderii importanţei agriculturii în cadrul acestor comunităţi.

Utilajul litic păstrează puternice tradiţii epipaleolitice, prezintă un microlitism accentuat. În fazele superioare apar şi obiectele de aramă, ceea ce sugerează *eneolitizarea* acestei culturi.

Ceramica este de bună calitate, decoraţii punctiforme, încrustate şi pictate cu alb. De asemenea, în cadrul culturii materiale se remarcă vasele şi statuietele de marmură, capodopere artistice şi faimosul *gânditor*[32], descoperite în necropola de la cernavodă; motivul acesta – al gânditorului – preluat din cultura Hamangia, îl regăsim şi în plastica cucuteniană de pe teritoriul Moldovei.

...ıat la Baia-Hamangia, pe malul lacului Goloviţa, în ...omânească Dobrogea. Datare : Neolitic mijlociu; este ...lentală a Mării Negre şi este de origine meridională. Situare geografică : Acoperă o arie geografică ce include actuala provincie Dobrogea, până la malul stâng al Dunării, în Muntenia, şi nord-estul Bulgariei. Locuirea : Este destul de modestă, fără fortificaţii, de-a lungul litoralului, pe malul lacurilor, pe terase joase şi medii, uneori chiar în peşteri. Producţie materială caracteristică Ceramica decorată prin imprimare şi statuete antropomorfe din lut ars de o excepţională expresie artistică. Rituri funerare : Inhumaţia corpurilor, întinse pe spate, este tipul uzual de înmormântare. Este o cultură a neoliticului mijlociu din Balcani a cărei evoluţie se plasează în a doua jumătate a mileniului VI î.H. Ea s-a dezvoltat în Dobrogea, sud-estul Munteniei şi nord-estul Bulgariei, fiind originară din nord-estul Mediteranei şi aparţinând unui curent cultural care cuprinde şi culturile Vinča, Dudeşti şi Karanovo III. Cultura Hamangia se caracterizează printr-un pronunţat conservatorism. Acest conservatorism este mai ales vizibil în bogatul material descoperit în morminte care demonstrează permanenţa, pentru o lungă perioadă, a unei plastici din lut de o valoare artistică excepţională. Relaţiile cu culturile vecine (Dudeşti, Boian, Mariţa, Precucuteni, Ceramica liniară) sunt rare şi puţin semnificative. Descoperirile cele mai importante au fost efectuate în aşezările de la Ceamurlia de Jos, Baia, Medgidia, Târguşor, Durankulak şi în necropolele de la Cernavoda şi Durankulak. Cultura Hamangia dispare la începutul mileniului V î.H., atunci când noi migraţii au determinat apariţia a noi culturi în această zonă dintre Balcani şi Carpaţi. Astfel, comunităţile Boian, foarte dinamice, în tranziţie spre cultura Gumelniţa, au asimilat comunităţile Hamangia. Această asimilare culturală a contribuit la geneza unei variante pontice a culturii Gumelniţa între Marea Neagră şi Dunăre.
Sursa: http://www.culture.gouv.fr/culture/arcnat/harsova/ro/dobro2.htm

[32] Gânditorul de la Târpeşti.

Ritul funerar era înhumaţia în poziţie întinsă, cea mai reprezentativă necropolă este cea de la Cernavodă – peste 500 de morminte. Inventarul funerar este deosebit de consistent; printre altele fiind descoperite şi exemplare de *scoica spondylus gaederopus*[33], obiect de schimb la mare distanţă, dar şi de o valoare mare pentru oamenii acelor timpuri, precum şi pandantive din colţi de mistreţ, multe unelte din piatră, dar şi statuiete din piatră. De asemenea, foarte interesant este şi faptul că apar unele practici funerare cum ar fi *cultul craniului* , specific populaţiilor paleolitice şi epipaleolitice – lipsa maxilarului la unele cranii, dispunerea lor în grămezi. Analiza antropomorfă a acestor oase a evidenţiat prezenţa unor populaţii eterogene, ceea ce denotă caracterul de sinteză a acestor populaţii.

Scoică descoperită într-o aşezare din epoca pietrei, la circa şapte kilometri nord de Însurăţei, în lunca Călmăţuiului

Sfârşitul culturii Hamangia se datorează expansiunii culturilor Boian şi Gumelniţa, în urma acestei expansiuni ia naştere în Dobrogea o variantă locală a culturii Gumelniţa, în care se regăsesc şi elemente Hmangia.

Cultura Vădastra – ca şi cultura Boian a luat naştere tot pe fondul Dudeşti, dar în estul Olteniei, unde aceste elemente Dudeşti au interferat cu cele ale grupului Rast. De asemenea, în cultura materială de tip Vădastra se resimt şi elemente ale ceramicii liniare din Câmpia Tisei – cultura Alföld.

Aşezările erau, de regulă, prevăzute cu şanţ de apărare, în componenţa cărora intrau locuinţe adâncite, în primă fază, iar în fazele evoluate constatăm utilizarea locuinţelor de suprafaţă.

Acestei culturi îi este specifică o ceramică de calitate excepţională, decoraţiuni extraordinare realizate prin tehnici felurite: incizie, excizie, pliseuri, încrustaţii cu alb şi roşu. Motivele

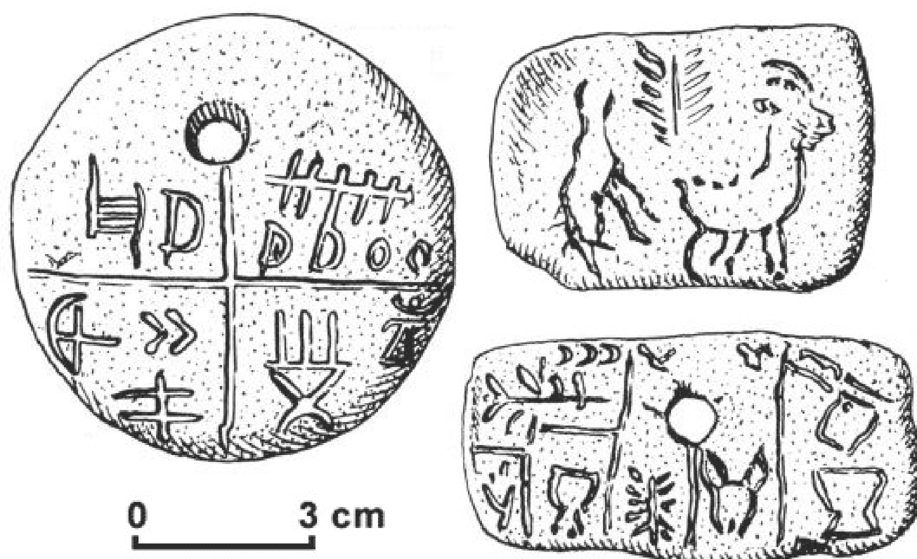
[33] Muzeul Brăilei expune publicului un obiect cu o valoare materială, dar şi simbolică deosebită: o scoică descoperită într-o aşezare din epoca pietrei, la circa şapte kilometri nord de Însurăţei, în lunca Călmăţuiului. Specialiştii arheologi Stănică Pandrea, Costin Croitoru şi Viorel Stoian au scos la iveală, în 2005, un obiect decorativ realizat din scoică "spondylus gaederopus", într-o aşezare din epoca pietrei. "O piesă rară, datată 4500-4300 î.Hr. şi utilizată ca obiect decorativ, cel mai probabil ca pafta, sau pandantiv", precizează Stănică Pandrea. Conform acestuia, "scoica spondylus gaederopus nu există decât în Marea Mediterană, în Marea Egee şi în Sudul Adriaticei – un obiect de import, prin urmare cu atât mai valoros. Tind să cred că era un bun de prestigiu purtat cu prilejuri deosebite. Obiectele spondilus sunt prezente până în perioada 4.500-4.400, după care sunt înlocuite de obiecte metalice". Mircea Eliade ne lămureşte că scoicile şi cochiliile marine erau frecvent folosite ca monedă în China şi Mediterana. Monedele aşezate pe ochii morţilor corespund, în neoliticul orientului apropiat, scoicilor. Totuşi, obiectul din Lunca Călmăţuiului a fost descoperit în aşezare, printre pereţii prăbuşiţi ai unei locuinţe, nu în necropolă. Stănică Pandrea ne-a atras atenţia asupra formei şi a orificiilor perforate pe suprafaţa ei, în mod evident refăcute după ce un prim şir de orificii dispăruseră ca umare a unei îndelungate folosiri. Scoica sidefie are proprietăţi care o predispun atât unui simbolism antropologic, cât şi unuia mistic, sugerând ideea renaşterii. Întâi, ea pare a fi lumină solidificată, fiind semitransparentă, deci filtrând lumina solară astfel accesibilă ochilor omului – putem presupune că scoicile aplicate pe ochii morţilor erau menite să le facă suportabilă acestora, pe lumea cealaltă, strălucirea divinităţii; apoi, structura scoicilor este în general una spiralată, pornind de la un evident punct iniţial, ceea ce sugerează expansiunea cosmogonică; de asemenea, tot legat de structură, modelul "în valuri" de pe exteriorul scoicii trimite la forţele regenerative ale mării; atât structura, cât şi carnaţia ei fac posibilă asocierea simbolică cu o vulvă şi cu fertilitatea feminină; în sfârşit, printr-o reacţie de autoapărare împotriva firelor de nisip pătrunse în interiorul ei, scoica vie secretă sidef, învelind şi înnobilând corpul străin, transformându-l în perlă sau lumină întrupată. Scris de: Codrin V. Smirnov**,** sursa: http://www.ziaruldebraila.ro/actualitate/scoica_de_la_insuratei.html

decorative specifice sunt cele geometrice, spiralo-meandrice; plastica este bine reprezentată de o puternică tradiţie vinceană.

Evoluţia culturii Vădastra s-a desfăţurat în mare parte în paralel cu evoluţia culturii Boian, constatându-se chiar o întrepătrundere a acestora în perioada de tranziţie de la Boian la Gumelniţa. Totuşi, cultura Vădastra îşi va păstra individualitatea, astfel că în eneoliticul dezvoltat s-a desfăşurat o cultură aparte – cultura Sălcuţa.

Cultura/aspectul Rast – este un aspect local al culturii Vinčea, apărut în faza C a evoluţiei. Această cultură are legături genetice cu cultura Vădastra cât şi cu cultura Tisa.

Cercetările de la Rast au evidenţiat o bogată plastică, iar ceramica prezintă decoraţii cu motive spiralo-meandrice, un grup statuar ce reprezintă o femeie cu un copil în braţe, dar şi o statuie cu două capete – reprezentare extrem de stilizată a *cuplului divin – a hierogamiei*[34].

Tăbliţele de la Tărtăria

Cultura Turdaş – este denumită astfel după o staţiune de tip tell din lunca Mureşului din Orăştie. Din punct de vedere geografic această cultură a ocupat partea centrală a Transilvaniei, luând naştere pe fundalul Vinčea B, la care s-au adăugat elemente ale grupului Lumea Nouă-Cheile Turzi-Cluj şi de asemenea s-au adăugat influenţe ale ceramicii liniare la un orizont cronologic corespunzător fazei Vinčea C.

În cadrul ceramicii se remarcă tehnica decorării prin incizie umplută cu puncte, caneluri, pliseuri, dar şi pictură, tehnică preluată, probabil, prin intermediul complexului Lumea Nouă-Cheile Turzi-Cluj. Viaţa spirituală este materializată frumoasă şi bogată plastică antropomorfă; tăbliţele de la Tărtăria[35].

[34] HIEROGAMÍE *s. f.* împreunare a unui zeu cu o zeiţă sau a două principii de sex opus, care figurează într-un mare număr de religii. (< fr. *hiérogamie*)

[35] În **Transilvania**, în localitatea **Tărtăria** din **judeţul Alba**, între Alba Iulia şi **Orăştie** (făcând parte din cultura Turda asemănătoare **culturii Vinča**), cercetătorul **clujean Nicolae Vlassa** a descoperit, în 1961, trei tăbliţe de lut, dintre care două sunt acoperite cu reprezentări stilizate de

În ceea ce priveşte sfârşitul acestei culturi, majoritatea specialiştilor sunt de părere că ea a evoluat organic dând naştere culturii Petreşti căreia îi sunt transmise tehnicile picturale.

Cultura Tisa – s-a dezvoltat în bazinul mijlociu al Tisei, extinzându-se spre est până în Crişana şi Banat. Geneza a avut loc pe fondul târziu al ceramicii liniare din Câmpia Tisei, peste care s-au grefat[36] influenţe vinciene din cultura Banatului. Aşezările se găsesc, de regulă, în locuri joase, în luncile râurilor, fiind caracterizate de o stabilitate sporită, ceea ce a dus la formarea tellurilor, în numeroase cazuri. Locuinţele erau de suprafaţă, construcţii de tipul colibelor. În cadrul economic se practica agricultura, dar în funcţie de mediul natural, pescuitul a jucat un rol deosebit de important. Ceramica se remarcă prin bogăţia formelor, iar dintre acestea se remarcă cupele cu picior înalt, vasele rectangulare sau vase antropomorfe. Decorul specific este meandric incizat sau decorul *împletit*, denumit şi *stilul textil*.

Grupul Iclod – denumit astfel după cea mai reprezentativă staţiune din judeţul Gorj şi reprezintă aspentul cultural în bazinul mijlociu a Someşului, la nord de cultura Turdaş. A avut o existenţă destul de îndelungată şi rezintă trei faze de evoluţie, faza de început fiind contemporană şi legată de fazele târzii ale grupului Lumea Nouă-Cheile Turzi-Cluj, ulterior primind influenţe puternice dinspre culturile Turdaş şi Tisa. Faza târzie din evoluţia grupului Iclod este contemporană cu culturile Petreşti şi Cucuteni. Ceramica

---

animale, copaci şi diferite obiecte. Cea de-a treia, de formă discoidală, cuprinde patru grupuri de semne, despărţite prin linii. Observând similitudini între tăbliţele găsite la Tărtăria şi scrierile de pe tăbliţele sumeriene de la **Uruk** şi **Djemdet Nasr**, cele din urmă datând de la sfârşitul mileniului IV şi începutul mileniului III î. Hr., specialiştii români au luat în considerare ipoteza conform căreia şi tăbliţele de la Tărtăria ar fi vestigii ale unei scrieri străvechi. Tăbliţele de la Tărtăria sunt însă mai vechi cu un mileniu decât monumentele scrierii **sumeriene**, fiind datate din prima jumătate a mileniului IV î.Hr. Astfel, dacă se admite că ele reprezintă intr-adevăr scrieri, Tăbliţele de la Tărtăria sunt cele mai vechi scrieri găsite până-n prezent. Tăbliţe asemănătoare au fost găsite în colina de la **Karanovo**, din sud-estul **Bulgariei**, într-un nivel **neolitic**, însă acestea corespund mileniului III î.Hr. Tăbliţele de la Karanovo sunt reprezentate de câteva sigilii de lut dintre care unul - rotund, cu diametrul de 6 cm - are gravate **semne pictografice** şi este împărţit în patru sectoare clar delimitate, la fel ca tăbliţa discoidală de la Tărtăria. Şi la **Gracianiţa**, localitate din nord-vestul **Bulgariei** s-au găsit două platouri de dimensiuni reduse; pe fundul uneia dintre ele se poate recunoaşte reprezentarea schematică a unei fiinţe omeneşti sau divinităţi, iar cel de-al doilea relevă o decoraţie care ar putea fi o formă de scriere apropiată de cea de pe sigiliul de la **Karanovo** şi de una din tăbliţele de la Tărtăria. Unii cercetători sau entuziaşti, pe baza celor trei descoperiri mai vechi decât scrierea sumeriană, au ridicat ipoteza că scrierea sub forma **pictogramelor** a apărut mai întâi în sud-estul **Europei** şi nu în **Mesopotamia**, teorie puternic criticată în arheologia mondială. De asemeni există ipoteza că aceste piese ar fi ajuns în Transilvania datorită unor contacte economice sau de altă natură cu **Orientul Apropiat** deşi datarea tăbliţelor este mai timpurie cu un mileniu faţă de apariţia scrisului în Orient. **Condiţiile descoperirii** Nicolae Vlassa nu a fost prezent pe şantierul arheologic de la Tărtăria *Gura Luncii* în momentul descoperirii tăbliţelor, descoperirea fiind făcută cu puţin înainte de încheierea programului de lucru. De asemenea tratamentul la care au fost supuse piesele nu este menţionat în raportul preliminar de săpătură şi nu există fotografii ale pieselor în momentul descoperirii. De asemenea este cunoscut faptul ca N. Vlassa refuza discuţii asupra acestui lucru cu colegii sau prietenii apropiaţi. Sursa: Wikipedia.

[36] GREFÁ *vb. tr.* 1. a transplanta o grefă. 2. (fig.) a introduce, a insera. (< fr. *greffer*)

este lucrată atât cu décor incizat cât şi pictată; aşezările sunt prevăzute cu şanţ şi în apropiere de necropole. Defuncţii sunt aşezaţi pe spate, în faza mai târzie se cunosc şi morminte în care defunctul este aşezat în poziţie chircită, chiar în necropola de la Iclod întâlnim un asemenea caz.

Grupul Suplac. Denumit astfel după staţiunea eponimă, Suplac de Barcău – Bihor. Aria de răspândire a acestei culturi este delimitată de judeţele Bihor şi Satu Mare. Originea acestui grup trebuie căutată în fondul neolitic de tip Pişcolţ la care se adaugă elemente de tip Vinčea C. prin poziţia sa geografică, acest grup prezintă elemente tranzitorii între cultura Tisa şi grupul Iclod, înglobând totuşi şi o serie de elemente originale care-l individualizează. Din punct de vedere material se constată o puternică specializare a acestor comunităţi în prelucrarea pietrei – prelucrarea topoarelor de piatră,în special topoare de piatră perforate. Ceramica specifică acestui grup este decorată cu pictură neagră-bituminoasă, uneori şi cu roşu, ce este întinsă pe o angobă[37] negricioasă sau alb-gălbuie. Decorurile domiante sunt cele spiralo-meandrice, dar şi cele liniare, preluate din fondul neolitic anterior. Din punct de vedere al ritului şi ritualului funerar se constată *prezenţa izolată a unor morminte de incineraţie*, atât în urne, cât şi direct în groapă – aceste morminte coexistă cu cele de înhumaţie, transmis culturii Tiszapolgár[38] din eneoliticul dezvoltat.

Grupul Suplac, ca şi grupul Iclod şi grupul Gilău au jucat un oarecare rol la tranziţia de la cultura Tisa la cultura Tiszapolgár.

Grupul Gilău – reprezintă sinteza între ultimii supravieţuitori, purtători ai culturii Pişcolţ, şi Lumea Nouă-Cheile Turzi-Cluj pătrunşi în regiunea dintre bazinele superioare ale Someşului Rece şi Crişului Repede. Ceramica specifică este preparată dintr-o pastă amestecată cu mâl şi pleavă, acoperită cu o angobă albă pe care se pictează cu linii subţiri de culoare brună şi neagră.

Cultura Precucuteni a fost definită de Radu vulpe în 1936 pe baza descoperirilor de la Izvoare, judeţul Piatra Neamţ. Aici au fost sesizate evoluţii în legătură organică cu evoluţia culturii Cucuteni. Aşa cum demonstrază săpăturile de la Traian, la geneza culturii precucuteni a contribuit fondul liniar-ceramic cu capete de note muzicale peste care s-au grefat aporturi masive ale culturii Boian, faza Giuleşti. Ulterior s-au manifestat şi unele influenţe vinciene precum şi Hamangia în special în domeniul plasticii. Evoluţia acestei culturi se desfăşoară de-a lungul a tei faze notate I-III. În *faza I* sesizăm prezenţa componenti liniar-ceramicii şi Boian care este foarte evidentă. În fazele următoare se constată tot mai clar caracterul original al acestei culturi, prefigurând totodată elemente

[37] ANGÓBĂ s.f. Strat subţire de lut de o anumită culoare, cu care se acoperă vasele după modelajul la roată pentru a avea un aspect mai fin. [Var. *engobă* s.f. / < fr. *engobe*].

[38] The Tiszapolgár Culture is located on the Great Hungarian Plain and the Banat, in eastern Central Europe.

specifice ale viitoarei culturi Cucuteni (Precucuteni III apare pictura). De-a lungul fazelor II şi III, purtătorii culturii Precucuteni au cunoscut o puternică expansiune – până la Nistru în faza a II –a, iar în faza a III –a ajungând până în apropierea Niprului. Totodată, între culturile Precucuteni şi culturile sudice (Hamangia şi Gumelniţa A1) au loc puternice interferenţe care vor duce chiar la naşterea unui aspect de mixtură, *aspectul Stoicani-Aldeni-Bolgrad-Gumelniţa.* Ceramica este decorată cu linii incizate care formează modele spiralo-meandrice, pliseuri şi caneluri, în faza Precucuteni III, ca urmare a unor influenţe venite de la culturile Gumelniţa şi Petreşti, ceramica este pictată cu roşu şi alb şi cu grafit, atât înainte cât şi după ardere. Aşezările au fost delimitate, încă din faza I cu şanţ de apărare, locuinţele fiind de suprafaţă mai rare cele adâncite (Târgu Frumos). Spre sfârşitul acestei culturi apar locuinţe cu platforme de bârne şi lut, locuinţe care cunosc o răspândire generalizată în cultura Cucuteni – Cucuteni A. uneltele care predomină sunt cele de piatră cioplită şi şlefuită, doar în faza Precucuteni III, apar ustensile de aramă (ace, împungătoare, cuţite etc.). Topoarele şlefuite sunt prelucrate din roci de duritate medie, mai mult bituminoase şi mai rar din roci dure, din care se obţin topoare perforate, lame, gratoare, racloare – cele cioplite.

4. Eneoliticul dezvoltat

4.1. Caracterizare generală

Eneoliticul dezvoltat este etapa în care populaţia de pe teritoriul României este pe cale să facă saltul spre un înalt nivel de civilizaţie, în concordanţă cu evoluţia culturală din bazinul răsăritean al Mării Mediterane. Poziţia periferică faţă de orientul Apropiat şi pătrundera succesivă a unor populaţii răsăritene, mai înapoiate din punct de vedere cultural, au încetinit ritmul dezvoltării în regiunea Carpatică.

Datorită contactelor strânse cu bazinul egeean, care făcuse deja trecerea spre epoca bronzului, apar acum numeroase obiecte

masive de aramă, precum topoarele de diferite tipuri, ceea ce denotă o puternică înflorire a metalurgiei dar şi o anumită ierarhizare socială, întrucât aceste piese erau obiecte de prestigiu, rezervate doar anumitor persoane.

Un avânt deosebit a luat agricultura şi creşterea animalelor, fapt demonstrat de numărul mare al râşniţe, vase de provizii, de cantităţile considerabile de seminţe carbonizate, de cantitatea mare de oase se animale domestice, de numărul mare de brăzdare sau de piese pentru seceră. Producerea ceramicii, a atins, de asemenea, un înalt nivel calitativ, prin folosirea reverberaţiei, ce permite un mai bun control al operaţiei şi obţinerea unei temperaturi foarte înalte, care putea trece de 1000 grade Celsius.

Procedeele complexe, care necesitau cunoştinţe avansate, utilizate în procesul metalurgic sau în producerea ceramicii, au impus specializarea unor membrii ai comunităţilor în practicarea acestor meşteşuguri. Tot acum, ceramica pictată dobândeşte o înaltă valoare artistică ceea ce conferă eneoliticului pe teitoriul României o valoare universală.

Torsul şi ţesutul cunosc de asemenea o dezvoltare deosebită în această perioadă. Stau mărturie în acest sens numărul mare de fusaiole, grreutăţi pentru războiul de ţesut, prezente în aproape toate aşezările acestei perioade, acele şi igliţele folosite pentru împletitul şi cusutul hainelor.

Abundenţa bunurilor penrtu subzistenţă a dus la un important spor demografic în epocă, demonstrat de creşterea densităţii şi dimensiunilor aşezărilor. Locuinţele erau dispuse după un anumit plan, fiind de regulă construite la suprafaţa solului, uneori cu platforme masive de bârne şi lut.

Pe plan spiritual se remarcă o bogată plastică antropomorfă legată de cultul fecundităţii şi fertilităţii, în cadrul căreia, pe lângă statuietele feminine, se modelează tot mai des şi statuiete masculine sau simboluri ale perechii divine. De asemenea, divinităţilor eneolitice continuă să li se dedice locuri special amenajate pentru cult, care uneori iau forma sanctuarelor, ceea ce sugerează o instituţionalizare a religiei. Înmormântările sunt practicate în special în cadrul necropolelor, ritul dominant fiind cel al înhumaţiei, dar apare şi incineraţia, în zonele vestice, în bazinul Dunării Mijlocii (cultura Tisapolgár). În cadrul necropolelor se constată deosebiri importante de inventar funerar şi ritual, ceea ce este o dovadă în plus pentru existenţa unei puternice ierahizări sociale.

În plan cultural, ca urmare a stabilităţii sporite a comunităţilor umane, s-au format arii culturale vaste, bine conturate, continuând de cele mai multe ori evoluţiea din eneoliticul timpuriu, în cadrul unor complexe precum: Boian-Gumelniţa, Vădastra-Sălcuţa, Precucuteni-Cucuteni, Turdaş-Petreşti, Tisa- Tisapolgár-Bodrogkeresztúr. Totuşi aceste complexe culturale vor sfârşi ca urmare a unor puternice afluenţe de

populaţie răsăriteană, ceea ce va conduce în final la transformarea vechilor civilizaţii eneolitice în civilizaţii ale epocii bronzului.

Cultura Gumelniţa. Este denumită aşa, după o aşezare de tip tell, din apropierea Olteniţei, cercetată în 1924 de Vl. Dumitrescu. Din punct de vedere genetic, ea reprezintă evoluţia fondului anterior Boian. Aria sa de răspândire a cuprins Muntenia, sudul Moldovei, Dobrogea, o mare parte a teritoriului Bulgariei, unde se formează mai multe aspecte regionale: Karanovo VI-Kodjadermen-Varna, până la Marea Egee, unde evoluează aspectul Dikili Tash. În sudul Moldovei, interferenţele cu complexul Precucuteni III-Cucuteni A, au dat naştere unui aspect local al culturii Gumelniţa, Aldeni-Stoicani-Bolgrad.

Aşezările sunt amplasate de regulă în preajma Dunării sau a afluenţilor acesteia, cum este cazul tell-lor de la Gumelniţa, Căscioarele, Sultana, Cirnogi, Hârşova, Borduşani, etc. În majoritatea cazurilor, sunt continuate aşezările de tip tell, de cele mai multe ori existând o evidentă continuitate între locuirirle Boian, din etapa de tranziţie şi cele Gumelniţa. Locuinţeşe erau construite, de regulă, cu platforme masive de lut, de formă rectangulară, fiind prevăzute uneori şi cu pridvor (megaron), ceea ce ilustrează încă odată, influenţa egeo-anatoliană.

Cultura Gumelniţa se remarcă printr-o bgăţie nemaiîntâlnită a uneltelor de piatră şi în special a celor de silex, alături de care sunt prezente, în cantitate mare obiecte de cupru (ace, străpungătoare, cuţite, dălţi, topoare masive, etc.). o răspândire mare cunosc şi podoabele realizate din cupru sau aur. Stă mărturie în acest sens tezaurul de la Sultana, cu pandantive ntropomorfe stilizate precum şi unele descoperiri din necropolele aparţinând acestei culturi.

Vas de tip askos

Ceramica este caracterizată de vase amri, pictate cu grafit sau cu pictură crudă, cu alb şi roşu. În afară de pictură se mai întrebuinţează şi inciziile, barbotina, proeminenţele sau impresiunile de forma semilunară. Viaţa spirituală este ilustrată de o bogată pastică antropomorfă şi zoomorfă, extrem de variată, care depăşeşte evident stereotipia unor canoane estetice impuse. Alături de plastică, ceea ce caracerizaează cultura Gumelniţa, sunt vasele de tip *askos* şi *ryton*, care vor cunoaşte o evoluţie îndelungată în tot spaţiul egeo-anatolian.

Ritul funerar este cel al înhumaţiei, cu scheletele întinse pe spate sau chircite, în funcţie de sex, vârstă şi poziţie socială. Unele morminte sunt deosebit de bogate, conţinând ca inventar vase, uneori pictate cu grafit aurit, podoabe, topoare de cupru cu mâner din ţeavă de aur, unelte de piatră, aşa cum este cazul unor

morminte din marea necropolă de la Varna (Bulgaria). Tot în această necropolă au fost descoperite şi morminte cenotaf[39], foare boate, dintre care unele conţineau măşti funerare. Toate acestea dovedesc existenţa unei societăţi elevate, puternic ierarhizată.

Din punct de vedere cronologic, cultura Gumelniţa a aprcurs două mari perioade de eveloţie, A şi B, cu mai multe subfaze fiecare. În faza finală, aria gumelniţeană s-a restrâns, datorită ptrunderii dinspre stepele nord-pontice a unei populaţii pastorale, care prin sinteza cu elementele locale, gumelniţene, au dat naştere culturii Cernavoda I. Elemente gumelniţene târzii s.au retras înspre nord, în regiunea dalurilor subcarpatice, unde au naştere aspectului Brăteşti.

Cultura Sălcuţa. A fost denumită după staţiunea eponimă din apropiere de Pleniţa, judeţul Dolj, cercetată de I. Adrieşescu între 1916-1920 şi de D. Berciu în anii ’50.

Această cultură face parte dinntr-un complex mai vast, împreună cu aspectele Krivodol (nord-vestul Bulgariei) şi Bubanj (pe valea Moravei, Serbia). Pe teritoriul României, ocupă Oltenia, întinzându-se spre vest şi pe o parte a teritoriului Banatului, unde vine în contact cu fondul Vinčea D şi cu cel Tisapolgár şi Bodrogkeresztúr. Din punct de vedere al culturii materiale, cultura Sălcuţa este înrudită cu cultura Gumelniţa, dar prezintă un fond vincian mai puternic, la care se adaugă influenţe puternice receptate dinspre bronzul timpuriu macedonean şi dinspre helladic.

Aşezările sunt întărite cu şanţuri şi valuri de apărare, aşa cum demonstrează săpăturile din staţiune a eponimă.

Ceramica este decorată atât cu pictură cu grafit, cât şi cu incizie şi incrustaţie cu alb şi roşu, a care se adaugă şi caneluri, de tradiie vinciană.

Evoluţia acestei culturi se desfăşoară de-a lungul a patru faze I-IV. În ultima fază, are loc o puternică sinteză cu elemente Cernavoda I, dar şi cu elemente Bodrogkeresztúr, care va constitui premisa pentru o nouă cultură, cultura Coţofeni, care va evolua în perioada de tranziţie şi la începutul epocii bronzului.

Cultura Petreşti. Este denumită după o staţiune care se aflǎ lângă Sebeş (judeţul Alba), fiind răspândită îndeosebi în Podişul Transilvaniei. Din punct de vedere genetic, cultura Petreşti reprezintă evoluţia locală a fondului Turdaş, în partea sudică a Transilvaniei şi nord-estul Banatului. Aici se formează în prima fază, grupul Foeni, ulterior, în fazele A-B şi B extinzându-se spre est, pe vale Mureşului şi a Târnavelor, şi spre nord până spre Clij.

Ceramica de tip Petreşti se caracterizează printr-o frumoasă pictură, bi- şi tricromă, cu motive geometrice şi unghiulare (faza A) şi spiralo-meandrice (începând cu faza A-B). Originea decorului pictat a ceramicii petreştene este destul de controversată. O primă

---

[39] CENOTÁF, *cenotafe*, s.n. (Livr.) Monument funerar ridicat în amintirea unei persoane decedate ale cărei oseminte se găsesc în alt loc sau au dispărut. – Din fr. cénotaphe, lat. cenotaphium.

ipoteză susţine că aceasta ar fi putut fi transmisă de către culturile anterioare, Lume Nouă-Cheile Turzii-Cluj şi Turdaş, deşi tehnicile picturale diferă în bună măsură. O a doua ipoteză, susţine posibile influenţe sau chiar migraţii din partea culturii Dimini (Tessalia), care prezintă o ceramică pictată foarte asemănătoare cu cea de tip Petreşti. U posibil indiciu în favoarea acestei ultime ipoteze este chiar recenta denumire a grupului Foeni, precum şi materialele din Serbia, de pa culuarul Vardar-Morava, care ar jalona traseul unei astfel de migraţii.

Începuturile culturii Petreşti sunt contemporane cu fazele II-III ale culturii Precucuteni, cu care va intra în contact în sud-estul Transilvaniei, unde va lua naştere aspectul Ariuşd al culturii Cucuteni, prin intermediul căruia va fi transmisă tehnica picturii către cultura Cucuteni.

Locuinţele sunt prevăzute cu platforme masive de bârne despicate, acoperite culut, procedeu care ulterior va fi folosit pe scară largă şi în cadrul culturii Cucuteni.

Sfârşitul acestei culturi se produce relativ timpuriu, prin pătrunderea spre centrul Transilvaniei a unor grupuri de populaţie răsăriteană, de tip Decea Mureşului şi apoi purtătorii culturii Bodrogkeresztúr.

Cultura Tisapolgár (Româneşti). Este răspândită în răsăritul ungariei, Vojvodina, sud-estul Slovaciei, Ucraina transcarpatică, Crişana, Munţii Apuseni, nordul şi vestul Banatului. La geneza ei a participat fondul anterior al culturii Tisa, la care s-au adăugat influenţe din partea grupului Iclod.

Aşezările erau situate pe terase joase, fiind delimitate, uneori, cu şanţuri. Locuinţele erau de suprafaţă. Din inventarul aşezărilor Tisapolgár nu lipsesc obiectele mari de aramă, de tipul topoarelor-ciocan, precum şi numeroase podoabe de aur.

Ceramica se caracterizează prin prezena vaselor cu picior înalt, prevăzute cu orificii rotunde, şi printr-un decor cu reţele de linii incizate şi proeminenţe în formă de cioc de pasăre

În cadrul ritului funerar se constată, pe lângă rirul înhumaţiei, folosirea la o scară mai largă a incineraţiei.

Cultura Bodrogkeresztúr (Gorneşti). Este denumită aşa după o necropolă din răsăritul Ungariei şi după olocalitate din judeţul Mureş. Această cultură continuă de fapt evoluţia culturii Tisapolgár, care receptează şi unele influenţe noi, în special de tip Sălcuţa. Comunităţile de tip Bodrogkeresztúr se remarcă printr-o mobilitate sporită, cuprinzând întreaga Transilvanie şi Banatul, cu pătrunderi şi în ariile culturale vecine, ajungând până în vestul Olteniei, aşa cum o demonstrează cimitirul de la Ostrovu Corbului.

În cadrul acestei culturi se remarcă deosebita dezvoltare a metalurgiei cuprului, caracteristice fiind aşa numitele *topoare cu braţele în cruce*. De asemenea, sunt de menţionat podoabele de

aur, reprezentând imagini antropomorfe, stilizate, cum sunt cele descoperite la Moigrad şi Oradea.

Ceramica ete cracterizată de aşa numita *oală de lapte*, cu două tortiţe trase direct din buza vasului, şi având la bază mici pastile de lut, decor folosit des în perioada de tranziţie, în special în cadrul culturii Coţofeni.

Despre aşezările de tip Bodrogkeresztúr nu sunt prea multe informaţii, deoarece nu au fost efectuate prea multe săpături de amploare în aceste staţiuni. Totuşi săpăturile de la Reci şi Pecica au evidenţiat că purtătorii acestei culturi utilizau atât locuinţe adânci, cât şi locuinţe de suprafaţă, ineori şi cu platforme de lut.

Înmormântările se practicau în necropole, ritul fiind cel al înhumaţiei, în poziţie chircită, bărbaţii find, de regul, depuşi pe dreapta, iar femeile pe partea stângă, cu capul spre răsărit.

Prin mobilitatea lor cresctură, comunităţile Bodrogkeresztúr au jucat un rol important în unificarea culturală din ţinuturile vestice ale României, din perioada de tranziţie, prin constituirea unor mari sinteze regionale, Sălcuţa IV-Băile Herculane-Cheile Turzii, din care va lua naştere cultura Coţofeni.

Grupul Decea Mureşului. Reprezintă un element străin în eneoliticul dezvoltat transilvănean. Până în prezent acest grup este ilustrat în Transilvania doar prin necropola de la Decea Mureşului (judeţul Alba). Mormintele sunt de înhumaţie, cu scheletele întinse pe spate, cu picioarele uşor îndoite şi presărate cu mlt ocru roşu. Prin inventarul funerar şi prin poziţia defuncţilor, mormintele de la Decea Mureşului prezintă numeroase analogii cu necropola de la Mariupol, din stepele nord-pontice, ceea ce ar indica originea purtătorilor acestui grup. După cum demonstrează şi necropola de la Csongrad, pe Tisa, purtătorii grupului Decea Mureşului, au pătruns în Câmpia Pannonică venind prin pasuriel carpaţilor nordici, iar de aici au pătruns în Transilvania, pe valea Mureşului. Probabil, această pătrundere a provocat expansiunea culturii Tisapolgár spre centrul ransilvaniei, punând capăt evoluţiei culturii Petreşti şi aspectului Ariuşd al culturii Cucuteni.

Complexul cultural Ariuşd-Cucuteni-Tripolie. Este cea mai reprezentativă cultură a neo-eneoliticului românesc, descoperită încă din anii 1884-1885, prin cercetările unor entuziaşti amatori (Theodor Burada, Gr. Buţureanu, N. Beldiceanu, D. Butculescu şi G. Diamandi), în staţiunea eponimă de la Cucuteni-Cetăţuie. Comunicarea rezultatelor acestor cercetări la un congres internaţional de antropologie de la Paris de către Gr. Buţureanu, Al. Odobescu şi G. Diamandi, a atras atenţia lumii ştiinţifice asupra caracterului excepţional al descoperirilor de la Cucuteni. Astfel între anii 1910-1911, savantul german Hubert Schmidt, va întreprinde aici săpături sistematice, care vor avea ca rezultat publicarea în 1932 a unei monografii a acestei staţiuni, în care este definită noua cultură şi sunt stabilite fazele principale de evoluţie.

De atunci şi până în prezent, cultura Cucuteni s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea cercetătorilor, astfel că în prezent, la 120 de ani de la descoperire, se poate afirma, că este cea mai bine cercetată cultură din neo-eneoliticul românesc. În acest răstimp au fost cercetate sistematic zeci de staţiuni, dintre cele mai importante sunt cele de la Hăbăşeşti, Ruginoasa, Fedeleşeni, Corlăteni, Drăguşeni, Târpeşti, Traian, Izvoarele, Neamţ, Frumuşica, Mărgineni, Truşeşti, Poduri, Tg. Ocna, Dumeşti, Tg. Bereşti, Văleni Piatra-Neamţ, Calu-Piatra Şoimului, Ghelăieşti Preuteşti, Sărata Monteoru, etc.. Până în prezent numai pe teritoriul României sunt cunoscute peste 2000 de staţiuni cucuteniene.

Arealul de răspândire al acestui complex cultural este imens, cca. 35.000 km p., cuprinzând sud-estul Transilvaniei, Moldova şi Ucraina până la Nipru. Staţiunile eponime sunt la Ariuşd (judeţul Covasna), Cucuteni (judeţul Iaşi) şi Tripolie (lângă Kiev).

Geneza acestei culturi nu este încă pe deplin elucidată, stârnind încă controverse. Cert este faptul că această cultură ia naştere pe linia Carpaţilor Orientali, pe fondul anterior Precucuteni, la care se adaugă unele influenţe venite din partea culturilor vecine,în special Gumelniţa şi Petreşti.

Aşezările complexului Ariuşd-Cucuteni-Tripolie sunt situate de regulă pe promontorii dominante, apărate natural din trei părţi, aflate în apropierea unor surse importante de apă. Latura de acces era fortificată cu şanţuri, dublate uneori de valuri de pământ. Se remarcă, de asemenea, o ierarhizare a aşezărilor, unele fiind de mari dimnesiuni, de lungă durată, în jurul cărora par a roi altele mai mici, cu inventar mai sărăcăcios, fenomen ce a fost interpretat ca fiind o tendinţă a unor aşezări de a se transforma în centre tribale sau a unor uniuni tribale, evoluţie ce ar fi putut duce spre o *posibilă viitoare urbanizare*. În acest sens pledează existenţa aşezărilor gigant din aria Tripoliană, din zona Bugului de la Talianki, Dobrovody, Maidaneţ, etc..

Locuinţele erau dispuse după un plan, ceea ce indică existenţa unei concepţii unitare despre amenajarea spaţiului de locuit. Astfel la Hăbăşeşti şi Petreni locuinţele erau dispuse în cercuri, la Truşeşti în şiruri, iar la Traian pe grupe. Locuinţele erau aproape exclusin de suprafaţă, rar fiind întâlnite locuinţe adâncite (Tg. Bereşti, Iablona, etc.). de regulă, locuinţele de suprafaţă aveau platforme de lut pe structură de bârne despicate, mai rar dinpiatră, cum este cazul în aşezarea din staţiunea eponimă şi la Ruginoasa, dar existau şi locuinţe construite direct pe pământ bătătorit, în special în fazele târzii de evoluţie. În unele cazuri au fost descoperite locuinţe cu mai multe încăperi, sau chiar cu două nivele.

Inventarul locuinţelor cucuteniene este foarte bogat, cuprinzând numeroase unelte de piatră, corn, os, cupru, râşniţe, frecătoare, sratuiete antropomorfe şi zoomorfe şi foarte multă ceramică, în special pictată.

Ceramica prezintă mai multe categorii: fină (pictată), uzuală (de regulă, nepictată) şi numita ceramică Cucuteni C, o specie străină de mediul cucutenian aparţinând elementelor răsăritene, caracterizată prin prezenţa scoicilor pisate în pastă şi prin decorul specific cu impresiuni de pieptene şi şnur.

Spiritualitatea purtătorilor complexului Ariuşd-Cucuteni-Tripolie este iustrată de numărul mare de statuete antropomorfe şi zoomorfe, de vasele antropomorfe şi zoomorfe, între care se remarc celebrele vase suport, de tip horă, precum şi de vasele care prezintă decoruri pictate sau în relief cu motive antropomorfe şi zoomorfe. La acestea se adaugă numeroase altare, *tronuri*, şi complexele de cult descoperite la Poduri, Dumeşti, Ghelăieşti, Buznea, Cucuteni, Truşeşti, etc..

În evoluţia culturii Cucuteni au fost de limitate trei mari faze: A, A-B şi B, cu mai multe subfaze fiecare: A 1-4, A-B 1-2, B 1-3. Faza Cucuteni A marchează dispariţia treptată a ceramicii incizate şi generalizarea celei pictate, bicrome şi tricrome. Este totodată şi faza în care se conturează şi o serie de tendinţe zonale (tipul Hăbăşeşti, în faza Cucuteni A3, tipurile Drăguşeni şi Fedeleşeni în faza Cucuteni A4). Caracteristic pentru această fază, în ceea ce priveşte decorul, este faptul că pictura acoperă întrega suprafaţă a vasului, stil numit *spaima de gol (horror vacui)*.

În faza Cucuteni A-B, pictura nu mai umple întreaga suprafaţă a vsului, ci se încearcă dispunerea ei în funcţie de părţile constructive ale vasului. Totodată se înmulţeşte şi ceramica Cucuteni C, care îşi va face apariţia încă din Cucuteni A3, aşa cum sugerează descoperirile de la Tg. Bereşti.

În faza Cucuteni B se ajunge la o pictură rafinată cu împărţirea decorului în registre şi metope, realizându-se uneori adevărate tablouri cu semnificaţie mitologică, în care apar reprezentări antropomorfe şi zoomorfe. Ceramica Cucuteni C este mult mai numeroasă, ceea ce indică infiltrarea masivă a populaţiilor pastorale răsăritene. Aceasta va duce la o stare de instabilitate şi la mutaţii profunde în economia şi în cultura materială a comunităţilor cucuteniene. În aceste condiţii are loc sfârşitul culturii Cucuteni, al cărei fond se va transmite apoi în cadrul unor sinteze culturale cum ar fi Gorodsk-usatovo şi Horodiştea-Erbiceni, din perioada de tranziţie.

Cultura Cernavoda I. Este denumită după staţiunea de la Cernavoda, de pe dealul Sofia, unde a fost descoperită o aşezare aparţinând acestei culturi. De fapt aici, în patru sectoare diferite au fost descoperite vestigii a trei culturi diferite, Cernavoda I, II şi III, care acoperă preioada corespunzătoare sfârşitului eneoliticului dezvoltat, perioada de tranziţie şi începutul epocii bronzului.

Cultura Cernavoda I a luat naştere prin infiltrarea masivă în mediul Gumelniţa din Dobrogea şi Bărăgan, a purtătorilor ceramicii şnurate, cu scoică pisată în pastă. Deşi această populaţie avea o economie prepondrent pastorală, sub influenţa fondului

gumelniţean, local, purtătorii noii culturi vor avea totuşi o economie cu caracter mixt, ceea ce se traduce şi în marea stabilitate a comuităţilor cernavodene, fapt dovedit de aşezările de lungă durtă, fortificate situate uneori pe tell-uri şi de locuinţele de suprafaţă, spaţioase, cu podina de lut; rar apar şi locuinţe adâncite.

Ritualul funerar constă în aşezarea defuncţilor în poziţie întinsă, cu depuneri de ocru, piese de silex, ceramică, podoabe din marmură, scoică, cupru. Relevante în acest sens sunt cele 125 de morminte din necropola de la Brăiliţa. Alături de aceste tipuri de morminte se mai întâlnesc şi morminte cu schelete în poziţie chircită şi chiar morminte tumulare.

Cultura Cernavoda I a evoluat pe parcursul a trei faze, I a-c, răstimp în care purtătorii săi s-au extins de-a lungul Dunării, de o parte şi de alta a fluviului, până dincolo de Olt, unde au intrat în contact cu elemente sălcuţene târzii (faza a IV -a). Traseul lor este jalonat de cele câteva sceptre de piatră î formă de cap de cal, cum este cel de la Sălcuţa. În nord-estul Munteniei, comunităţile Cernavoda I au intrat în contact cu elemente cucuteniene târzii, din fazele Cucuteni B2-3, aşa cum indică aşezările de la Râmnicelu, Pietroasele, Monteoru, care prezintă o cultură materială mixtă.

În perioada de trenziţie la epoca bronzului, în aria culturii Cernavoda I s-au format două culturi parţial contemporane: Cernavoda III în zona vestică şi Cernavoda II-Folteşti în regiunile estice.

Prelegerea 9_06.12.2007

5. Perioada de tranziţie la epoca bronzului (cca.3000/2500 – 2000/1800 î.Hr.)

5.1. Caracterizare generală a acestei epoci

Perioada de tranziţie la epoca bronzului este o perioadă de profunde transformări de natură etno-demografică, socială, spirituală şi economică. Practic acum are loc un proces de

restructurare totală a societăţii omeneşti în acest spaţiu[40], restructurare care se manifestă în toate domeniile mai sus amintită.

Acest răstimp de cca. un mileniu a fost marcat de mari mişcări de populaţii dinspre stepele răsăritene, provocate de cauze climatice[41], în primul rând, cauze economice, astfel încât aceste populaţii pastorale, nomade sau seminomade, sunt nevoite să se deplaseze spre vest[42]. Această deplasare a păstorilor răsăriteni a provocat o cauză generalăde instabilitate a arealului vechilor civilizaţii agricole *old Europe*[43].

Tocmai caracteristica aceasta pastorală a populaţiilor răsăritene a determinat o mobilitate sporită a acestor comunităţi, iar pătrunderea lor în spaţiul locuit de comunităţile agricole a generat o serie de conflicte intertribale[44]. Deasemenea, activităţile pastorale erau, aproape întotdeauna, însoţite de activităţi războinice; caracterul acesta războinic al populaţiilor pastorale răsăritene a atras după sine un rol proeminent al bărbaţilor în comunitate şi în acelaşi timp o erarhie mai strictă a comunităţii.

Aceste transformări din domeniul economic se reflectă foarte bine în cultura materială a comunităţilor umane, aşezările sunt de scurtă durată cu strat subţire de locuire, uneori cu răspândiri sporadice de materiale arheologice. Reapar pe scară largă locuinţele adâncite în pământ – colibele – ceea ce sugerează un regres al nivelului de viaţă faţă de perioada precedentă – eneoliticul timpuriu. Uneltele şi armele suferă transformări; pe lângă tipologia uneltelor vechi apar acum tipuri noi: topoare-ciocan, confecţionate din roci foarte dure, topoarele din silex de formă trapezoidală şi secţiune rectangulară, *topoarele naviforme* de luptă din roci dure, cuţite din silex de forma unor cosoare[45] bifaciale. Tot mobilităţii sporite se constată un declin evident al metalurgiei, lucru reflectat în numărul redus al obiectelor de cupru în toate culturile acestei perioade.

Perfecţionarea tehnicii de prelucrare a pietrei a condus la producerea de unelte şi arme din roci mult mai dure şi anume: roci metamorfice, cristaline, vulcanice, magmatice sau din silexuri, care erau, de multe ori, mult mai eficiente decât cale din cupru. Tocmai pentru că arama era moale, aici rezidă şi principalul dezavantaj al armelor/uneltelor confecţionate din acest metal, ceea ce va duce la căutarea unor încercări de săvârşire de aliaje ale aramei cu alte metale – tocmai pentru a căpăta un metal mai dur – în ultimă instanţă rezultând primul aliaj – *aliajul cuprului cu arseniu*,

[40] Toată Europa.

[41] Sfârşitul Atlanticului şi începutul Borealului, când se manifestă o accentuată aridizare a climei.

[42] Din stepele nord-pontice.

[43] Marija Gimbutas; *vechea Europă.*

[44] Pentru stăpânire păşunilor, jefuirea bogăţiilor deţinute de comunităţile agricole etc.

[45] Cosór (-oáre), s.n. – 1. Cuţit scurt. – 2. Plantă (Ceratophyllum demersum). – 3. Varietate de aloe (Stratiodes aloides). – 4. (Arg.) Membru viril. – Mr., megl. *cosor.* Sl. *kosorĭ*, der. de la *kosa* „coasă“ (Miklosich, *Lexicon,* 305; Cihac, II, 74; Conev 66; Vaillant, *BL,* XIV, 14); cf. bg. *koser*, sb. *kòsor*, slov. *kosêr*, rus. *kosorĭ*. – Der. *cosori* (var. *încosori*), vb. (a tăia; a lovi; a îmboldi, a aţîţa, a irita; Arg., a copula).

rezultând *bronzuri arsenizate*, cupru arsenizat, care reprezintă primul pas spre metalurgia bronzului – *pseudo-bronzuri*.

Modificări sunt sesizate şi în plan social, mai exact este vorba de trecerea de la sistemul de organizare de formă *gintă* – *familii gentilice* – la *familiile patriarhale*. Apar unele modificări şi în ritul funerar, astfel dacă în perioada anterioară asistăm la un rit funerar de înhumaţie în poziţie chircită, defuncţii fiind vopsiţi, în multe cazuri, cu ocru roşu, mormintele făcând parte din necropole plane, fie tumulare, prezent şi acest rit, se păstrează, dar *apare* acum şi ritul incineraţiei.

Din punct de vedere cultural se constată că noile manifestări culturale ale acestei perioade au luat naştere prin suprapunerea elementelor migratorii peste fondul mai vechi reprezentat de culturile eneoliticului dezvoltat, cu care au intreat într-un profund proces de sinteză. Evident, asupra acestor noi sinteze culturale se vor evidenţia şi puternice elemente de influenţă helladico-egeeo-anatolian care vor da trăsături particulare manifestărilor culturale din spaţiul carpato-dunnăreano-pontic.

În plan etnic şi lingvistic, aceste modificări sunt cunoscute sub numele de *indoeuropenizare*, proces istoric ce a dus la apariţia, pe tot cuprinsul Europei, a limbii şi culturii popoarelor indoeuropene, iar în vechea arie a civilizaţiei culturii din sud-vestul Europei – în spaţiul carpato-balcanic – a dus la formarea marelui neam al *tracilor*.

5.2. Culturile specifice perioadei de tranziţie la epoca bronzului

Cultura Horodiştea-Erbiceni. Denumită astfel după două localităţi, una din judeţul Botoşani (Horodiştea) şi a doua din judeţul Iaşi. În ambele staţiuni s-au descoperit locuiri de lungă durată, cu mai multe faze şi etape, care acoperă întrega evoluţie a perioadei de tranziţie din zona Moldovei de nord şi centrale, dinspre Siret şi Prut.

Cultura Horodiştea-Erbiceni îşi are originea în fondul cultural al ultimelor subfaze ale culturii Cucuteni (Cucuteni B2-3), peste care se suprapun elemente răsăritene. Acest lucru este dovedit de menţinerea tradiţiei cucuteniene în ceramică, în special a decorului pictat, alături de ceramica decorată cu şnurul şi cu incizii. În primă fază, tradiţia cucuteniană este mai puternică, în timp ce în faza mai nouă se manifestă cu precădere stilul geometric şi decorarea vaselor.

Cercetările mai noi au arătat că purtătorii acestei culturi aveau o economie mixtă, agro-pastorală, fapt demonstrat şi de stabilitatea sporită a aşezărilor, care uneori sunt fortificate. Locuintele continuă parţial tradiţiile constructive cucuteniene, fiind prevăzute cu platforme de lut şi pereţi de paiantă. Totuşi sunt

atestate şi locuinţe modeste, de tipul colibelor sau parţial adâncite. Unealta caracteristică este toporul de silex, parţial şlefuit spre tăiş, extrem de răspândit la populaţiile pastorale de stepă şi în culturile perioadei de tranziţie.

Ritul funerar constă din morminte plane cu schelete dispuse în poziie chircită, alături de care se depun vase tipice acestei culturi, îndeosebi pictate.

Spre sfârşitul ei, cultura Horodiştea-Erbiceni a avut puternice legături cu cultura învecinată de la sud, Folteşti-Cernavoda II, cu care va forma în cele din urmă un compex cultural unitar: Horodiştea-Folteşti.

Cultura amforelor sferice şi grupul Suceava. Este denumită astfel după tipul caracteristic de vas, oala cu corpul globular. Mai este denumită şi cultura mormintelor în ciste, sau cutii de piatră, după specificul ritului funerar.

În conformitate cu spexificul pastoral al acestei populaţii, aria culturii amforelor sferice este imensă, din centrul Germaniei până la Bug, cuprinzând o mare parte din teritoriile ocupate odinioară de cultura ceramicii liniare şi a culturii Trichterbecher. În ţara noastră, cultura amforelor sferice pătrunde dinspre sudul Poloniei şi Ucraina subcarpatică, în nordul Moldovei, fiind documentată până spre Piatra Neamţ, Preuteşti, Dolheştii Mari, etc..

Descoperirile din necropola de incineraţie de la Suceava – Parcul Cetăţii, au arătat că un aspect al culturii Horodiştea-Gorodsk s-a combinnat aici cu fondul anterior al amforelor sferice, dând naştere unei noi variante culturale, denumită grupul cultural Suceava. Originalitatea acestuia contă în folosirea ritualului funerar al incineraţiei, fiind cea mai veche atestare a utilizării exclusive a acestui rit, devenit ulterior specific lumii tracice.

Cultura Folteşti-Cernavoda II. S-a format după toate probabilităţile în sudul Moldovei şi nord-estul Munteniei, aşa cum sugerează săpăturile de la Stoicani şi Folteşti, extinzându-se apoi în Dobrogea şi estul Munteniei, unde a ocupat parţial spaţiul ocupat anterior de cultura Cernavoda III. A luat naştere pe fondul Cernavoda I, dar cu revitalizarea unor elemente de tradiţie locală, gumelniţene şi cucuteniene şi receparea unor influenţe sudice, egeo-anatoliene, transmise prin intermediul culturii Ezero, din Bulgaria.

Carcteristica ceramicii o constituie dispariţia scoicii pisate din pasta vaselor şi rara utilizare a decorului şnurat. Decorurile specifice sunt constituite din şiruri de crestături şi brâiele mărunt crestate.

Prin factura sa, cultura Cernavoda II se apropie foarte mult de cultura Horodiştea-Erbiceni, cu care a format în cele din urmă un complex cultural unitar (Horodiştea-Folteşti). În etapa finală, numită şi Folteşti II-III, se constată, în sudul Moldovei,

întrepătrunderi cu Glina III-Schneckenberg, din bronzul timpuriu, dând naştere aspectului Bogdăneşti.

Sfârşitul acestei culturi este pus pe seama unor noi pătrunderi de populaţie răsăritenană, cunoscută sub denumirea de grupul mormintelor tumulare în groapă simplă sau Iamnaja, precum şi datorită extinderii treptate a culturii Monteoru, din nord-estul Munteniei şi a culturii Costişa-Komarov, dinspre nord.

Cultura Cernavoda III. Este continuarea directă a culturii Cernavoda I, dar în conformitate cu economia pastorală a acestor comunităţi, aria de răspândire a acestei culturi a cuprins regiuni vaste, contribuind la procesul de uniformizare culturală care cuprinde întreg bazinul Dunării, din Slovacia şi vestul Ungariei până în Dobrogea şi din sudul Poloniei până la Munţii Balcani. Ulterior această unitate culturală se va fărâmiţa, comunităţile Cernavoda III retrăgându-se spre sudul Olteniei, unde se formează grupul Celei. Acest grup va fi asimilat la rândul său de comunităţile culturii Coţofeni.

Conţinutul material al acestei culturi a fost puternic influenţat de puternicile tradiţii ale culturilor Gumelniţa şi Sălcuţa şi de puternice impulsuri venite din bronzul timpuriu egeo-helladic, de tip Troia I târzie. Caracteristice pentru ceramică sunt vasele cu torţi tubulare, decorate cu brâuri în relief şi decorul canelat, la care se adaugă menţinerea scoicii pisate în pastă.

Ocupaţia principală o constituie creşterea vitelor, şi în special a cailor, cum demonstrează numărul mare de oase descoperite în unele aşezări. Acest fapt ar putea fi un indiciu asupra caracterului indo-european al purtătorilor acestei culturi, fiind ştiut că generalizarea folosirii cailor este legată de populaţiile indo-europene de stepă.

Cultura Coţofeni. Este denumită după o aşezare din judeţul Dolj. Geneza sa este expresia revitalizării fondului local eneolitic spre sfârşitul perioadei de tranziiţie şi începutul epocii bronzului. Cultura Coţofeni a luat naştere, pe o parte din aria fostelor culturi eneolitice ale eneoliticului dezvoltat. Petreşti, Bodrogkeresztúr şi Sălcuţa, dar şi cu participarea unor elemente gumelniţene tîrzii, împinse spre nord şi vest de expansiunea culturii Cernavoda I şi III. Din amestecul acestor fonduri culturale, a luat naştere un orizont de mixtură Sălcuţa IV-Cheile Turzii-Băiele Herculane, care sub impulsurile venite dinspre bronzul egeean capătă aspectul definitoriu al culturii Coţofeni.

În evoluia sa, cultura Coţofeni, care a cuprins Oltenia, vestul Munteniei, Transilvania şi o parte a Banatului, a cunoscut trei faze principale şi mai multe variante locale (olteană, bănăţeană, transilvăneană), în funcţie de influenţele şi fondul pe care s-a format.

Purtătorii acestei culturi s-au adaptat la toate formele de relief, locuind atât în aşezări de lung durată, fortificate, cât şi în

sălaşe sezoniere, ceea ce dovedeşte că aveau o economie diversificată, în funcţiile de condiţiile de mediu. De asemenea, având la dispoziţie bogatele minereuri din vestul ţării, purtătorii acestei culturi au practicat la scar largă metalurgia cuprului şi chiar a bronzului pe bază de arseniu.

Ceramica specifică este decorată cu împunsături succesive şi prin aplicare unor pastile, de forma boabelor de linte, procedeu care imită şirurile de nituri de la vasele de metal din bronzul egeo-anatolian.

Ritul funerar este cel al înhumaţiei, în mormint plane sau tumulare, dar este semnalată şi folosirea incineraţiei.

Sfârşitul acestei culturi se datorează expansiunii convergente, dinspre est şi vest, la începutul bronzului timpuriu a culturii Glina III-Schneckenberg (dinspre Muntenia şi sud-estul Transilvaniei) şi a unui curent din Europa centrală, cu o ceramică cu aspect scorţos aşa numita ceramică decorată su măturiţa (Besenstrichkeramik).

j

Cultura Baden. Este denumită după descoperirile făcute într-o peşteră de lângă Viena. Aria sa de răspândire este imensă, din Cehia, Slovacia şi Austria de Jos, până în vestul ţării noastre, în Crişana şi Banat şi din sudul Poloniei până în nordul Serbiei şi Croaţiei. Originea sa este destul de controversată, dar pare a se afla în fondul eneolitic din bazinul Dunării Mijlocii, peste care s-au suprapus influenţe nord-estice. Influenţele sudice se vădesc în predilecţia pentru utilizarea canelurilor la decorarea ceramicii.

Aşezările culturii Baden sunt situate pe orice formă de relief, fiind atât fortificate cât şi deschise, având, de regulă, o durată scurtă. Economia era agro-paetorală ,,,cu predominanţa păstoritului.

Ritul funerar practicat, era atât înhumaţia cât şi incineraţia, ambele cu ritualuri extrem de diferite, ceea ce denotă caracterul extrem de eterogen al populaţiei. Prezenţa incineraţiei cu depunerea oaselor în urne prefigurează naşterea aşa numitelor culturi ale câmpurilor cu urne, care vor deveni specifice pentru epoca bronzului din Europa Centrală şi cuprinzând şi jumătatea vestică a ţării noastre (culturile Vatina, Gârla Mare, Otomani, Suciu de Sus, etc.).

Cultura Kostolac. Este denumită după o staţiune din nord-estul Serbiei. S-a format pe fondul culturii Baden, dar cu influenţe ale bronzului macedonean. În ţara noastră este răspândtă doar în sudul Banatului, unde intră în contact cu cultura Coţofeni, contribuind la formarea unei variante bănăţene a acesteia.

Caracteristice pentru cultura Kostolac sunt vasele ornamentate cu împunsături punctiforme şi încrustate cu alb, decor de certă influenţă a bronzului macedonean. Ritul funerar este atât înhumaţia cât şi incineraţia.

Sfârşitul acestei culturi se palasează în bronzul timpuriu, când purtătorii ei sunt asimilaţi de cei ai culturii Vučedol.

Prelegerea 10_07.12.2007

6. Epoca bronzului

6.1. Caracterizare generală şi periodizare

În ceea ce priveşte viaţa econmică a comunităţilor din epoca bronzului, menţionăm de la început faptul că economia acestor

comunităţi se bazează pe aceleaşi ramuri ca şi comunităţile neo-eneolitice: agricultura primitivă şi creşterea animalelor domestice. Evident, ponderea uneia sau a celeilalte dintre ramuri, variază de la o cultură la alta, în funcţie de tradiţiile acelei culturi şi condiţiile de mediu în care aceste comunităţi trăiesc.

Practicarea agriculturii de către comunităţile epocii bronzului este atestată de instrumentalul cu specific agrar şi în special de tipurile de seceri de bronz (seceri cu buton, seceri cu cârlig, seceri cu limbă la mâner) caracteristice acestei epoci istorice.

În ceea ce priveşte creşterea animalelor, sunt atestate prin dovezi directe (oase de animale, majoritatea aparţinând animalelor domestice, în toate aşezările, speciile cu ponderea economică cea mai mare sunt taurinele, dar şi porcinele, şi bineînţeles calul domestic) şi indirecte (creşterea cailor domestici, lucru dovedit de prezenţa obiectelor de harnaşament, ca animale de tracţiune, dar şi pentru călărit – este adevărat, calul este mai rar atestat în bronzul timpuriu şi mai frecvent în bronzul mijlociu şi bronzul târziu).

Este atestată şi vânătoarea ca o latură complementară menită a suplimenta economia acestor societăţi. Se vânau cerbul, mistreţul, în mod excepţional elanul, bourul, zimbrul

Alături de acestea sunt atestate o serie de meşteşuguri cum ar fi prelucrarea uneltelor de piatră, activitate ce se menţine încă din epoca anterioară, dar apar şi meşteşuguri noi – *metalurgia bronzului*.

De asemenea, un loc important în economia acestor comunităţi ocupă extragerea minereurilor, în special aramă care este necesară la realizarea bronzului, aur, dar şi extragerea sării.

În ceea ce priveşte amplasarea aşezărilor, se constată o tendinţă generală de amplasare a acestora în poziţii dominante, cele mai multe fiind fortificate cu şanţuri şi valuri de pământ sau piatră. Unele dintre aceste aşedări vor deveni centre întărite ale unor triburi sau chiar uniuni tribale cu teritorii bine delimitate. Unele dintre acestea sunt chiar centre religioase, aşa cum este cazul sanctuarului descoperit la Sărata Monteoru (Sălacea - Bihor).

Locuinţele cunosc o mare varietate în epoca bronzului, astfel vom întâlni **locuinţe de tip adâncit**, cum ar fi bordeele şi semibordeele, **colibe de suprafaţă**, iar din **bronzul mijlociu sunt atestate locuinţe mai mari**, cu structură masivă, solide, care pot fi numite **adevărate case**. Acest lucru denotă o stabilitate sporită a comunităţilor umane din bronzul mijlociu.

În ceea ce priveşte organizarea socială, se constată întărirea familiei patriarhale, lucru ce se datorează creşterii rolului deţinut de bărbat în cadrul familiei. Acest lucru se datorează faptului că ne aflăm într-o epocă în care se accentuează activităţile cu caracter războinic, dar şi datorită activităţilor desfăşurate, în majoritate de bărbaţi, în cadrul agriculturii şi păstoritului.

Intensificarea activităţilor războinice, dovedite prin numeroasele arme, obiecte de harnaşament, piese de protecţie, va duce la desprinderea unei noi categorii sociale din masa de

populaţie şi anume, a războinicilor, iar din rândul acestora se va ridica o aristocraţie militară.

Transformările de factură economică şi socială mai sus amintite, sunt reflectate şi de spiritualitate şi arta comunităţilor bronzului timpuriu, astfel, în domeniul religiei se constată, din punct de vedere al iconografiei, abandoanrea vechilor culturi htoniene (de pământ) şi înlocuirea lor cu cele uraniene (de cer/Soare). Acest lucru se reflectă în iconografia şi motivistica epocii, elemente prezente pe vasele ceramice cât şi pe obiecte de armament şi prestigiu – simboluri solare, roata/crucea, meandrele sau modelele de care apărute în această perioadă - car ca vehicol solar.

Ritul funerar – în această perioadă este atestată înhumarea alături de care se practică şi incineraţia. În unele culturi înhumaţia este exclusivă, în altele, dimpotrivă, practicându-se totodată şi biritualismul – deopotrivă, înhumaţia şi incineraţia.

Din punct de vedere etnic, în epoca bronzului, pe baza substratului indo-european pretracic de la sfârşitul perioadei de tranziţie, se realizează sinteza culturală şi etnică prototracică, din perioada bronzului timpuriu şi mijlociu. Sinteza tracică se va încheia la sfârşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului, odată cu integrarea definitivă a ultimelor elemente răsăritene şi apoi a celor central-europene – elemente ale populaţiilor purtătoare ale culturii câmpurilor de urne.

Una dintre principalele trăsături ale epocii bronzului este pătrunderea şi dezvoltarea metalurgiei bronzului, meşteşug bazat pe reducerea minereurilor locale de cupru, prezente în Transilvania, posibil s fi fost exploatate şi cele din nord-vestul Olteniei. Numărul mare din piese de bronz, descoperite fie izolat, fie în componenţa unor depozite de bronzuri, la care se adaugă şi tiparele de turnat, ne evideniază faptul că în Transilvania a funcţionat unul dintre centrele metalurgice importante din sud-estul şi centrul Europei.

6.2. Periodizarea şi cronologia epocii bronzului

Multă vreme în literatura arheologică românească, a fost utilizat pentru perioada bronzului de pe teritoriul României sistemul cronologic central-european elaborat de Paul Reinecke, care împarte bronzul central-european în patru perioade: A, B, C şi D. Totuşi, ceastă periodizare nu era adptată şi nu reflecta realitatea arheologică din România, astfel încât, cercetătorii români au adoptat o nouă periodizare, de data aceasta tripartită, conform căreia epoca bronzului era împărţită în bronz timpuriu (definită de formarea noilor structuri culturale şi istorice), bronz mijlociu/clasic (perioadă în care ariile culturale dobândesc o stabilitate şi o delimitare foarte precisă – apogeul societăţii epocii bronzului) şi bronz târziu (periadă caracterizată de o anumită mobilitate a comunităţilor umane şi prin constituirea unor mari complexe

culturale, răspândite pe arii geografice imense, daorită pătrunderii de noi valuri de populaţii de păstori).

Cu toate aceste, sistemul lui Paul Reinecke este utilizat în continuare, în special pentru sincronizarea realităţilor arheologice de pe teritoriul României cu cele din Europa Centrală.

6.3. Culturile epocii bronzului

6.3.1. Culturile bronzului timpuriu

În bronzul timpuriu continuă evoluţia unor comunităţi târzii ale culturii Coţofeni şi Vučedol în Banat, iar în Moldova îşi încep evoluţia aspecte ale culturii Bogdăneşti, născute pe baza culturii Horodiştea-Folteşti, aspect cultural care va avea un rol important în geneza culturii Costişa, cultură ce se va dezvolta în jumătatea nordică a Moldovei.

O primă cultură, bine documentată şi argumnetată, este cultura Glina III-Schneckenberg. Este denumită astfel după nivelul trei al tell-lui de la Glina şi aşezarea de pe Dealul Melcilor (în germană se trauduce Schneckenberg) de lângă Braşov.

În realitate este vorba de un complex cultural format din două culturi apropiate: cultura Schneckenberg situată în nordul Munteniei şi sudul Transilvaniei şi cultura Glina situată în vestul Munteniei.

Din punct de vedere al răspândirii, cultura Glina III-Schneckenberg este prezentă în centrul şi sud-estul Transilvaniei, Muntenia, Oltenia şi este important de menţionat faptul că ea va contribui la geneza culturii Coţofeni.

Geneza acestei culturi se realizează pe fondul culturii mai vechi Cernavoda I, la care se adaugă elemente gumelniţene foarte târzii, apoi la geneză contribuie şi elemente Cernavoda III. De asemenea, sunt sesizate şi elemente preluate din cadrul culturii mormintelor tumulare cu ocru roşu venite dinspre răsărit, dar unele elemente ale culturii paharelor în formă de pâlnie; probabil la geneza acesteia participă şi elemente ale culturii amforelor sferice venite dinspre nord, lucru observabil în special în ritul funerar, scheletele fiind depuse în cutii de piatră.

Cultura Glina III- Schneckenberg evoluează de-a lungul a trei etape. O primă fază, denumită Protoglina, se remarcă prin prezenţa elementelor de tradiţie Cernavoda, urmată de alte două faze: Schneckenberg A şi B.

Din punct de vedere al culturii materiale, specifice sunt locuinţele uşoare, de tipul colibelor, dar ocazional, locuirile vor avea loc în peşteri şi in grote.

Aşezările erau amplasate în poziţii dominante, mai rar pe terasele joase ale râurilor. Din inventarul acestor aşezări se remarcă cuţitele curbe din silex (cosoare), topoarele din rocă dură,

unelte şi arme din piatră, dar şi unelte şi arme din bronz, pumnale de bronz, topoarele plate.

Ceramica este decorată cu şnurul dar şi cu butoni goi în interior, obţinându-se prin împingerea în afară, din interior, a pastei lutului.

Viaţa spitituală este atestată de prezenţa figurinelor antropomorfe şi zoomorfe, la care se adaugă ritul funerar al înhumării în morminte plane, uneori mormintele erau amenajate în cutii de piatră (ciste) similar culturii amforelor sferice - Rodbav (Braşov), Năieni (Buzău), iar într-o măsură mai mică este practicată şi incineraţia, cu depunerea resturilor cremaţiei în cutii de piatră sau direct în groapă.

Grupul Zimnicea. Este denumit astfel după o necropolă plană de înhumaţie aflată în staţiunea Zimnicea, judeţul Teleorman. Este răspândită în special în sudul Munteniei. În Oltenia se manifestă un aspect cultural, cunoscut sub numele de aspectul tumulior de piatră de la Milostea. Acest aspect al tumulilor de piatră, precede cultura Glina III-Schneckenberg în aceste regiuni. În Transilvania bronzului timpuriu se constată mai multe grupuri culturale constituite pe baza fondului mai vechi al culturii Coţofeni. Pe cursul mijlociu al Mureşului se plasează grupul Şoimuş, în nord-vestul Transilvaniei este atestat grupul Bratei – denumit astfel după necropola plană de incineraţie din apropierea Sibiului – în sud-estul Transilvaniei avem grupul Jigodin, amplasat cu precădere în regiunile depresionare.

Pe versanţii vesticii ai Munţilor Apuseni se situează descoperiri aparţinând grupului Roşia. În regiunea sud-estică a Munţilor Apuseni se situează grupul Copăceni, iar în zona estică apar mai multe descoperiri tumulare cu morminte de inhumaţie reunite în grupul Livezile.

În nord-vestul Transilvaniei este răspândită cultura Nir, care se întinde şi pe teritoriul Ungariei, mai exact în nord-estul acesteia, dar şi în sud-estul Slovaciei.

Această cultură îşi începe evolutia încă de la sfârşitul perioadei de tranziţie şi evoluaează de-a lungul a două faze.

Ceramica caracteristică este reprezentată de vasele piriforme (formă de pară) prevăzute cu torţi la bază şi cu gâtul lung.

În bronzul mijlociu are loc un proces de cristalizare a unor culturi cu arii bine precizate.

Cultura Periam. Denumită aşa după aşezarea descoperită în localitatea Periam, judeţul Timiş. Această cultură face parte la rându-i dintr-un complex cultural mai amplu Periam-Mokvin-Pancevo care este răspândit în sud-vestul României (Periam - Banat) estul Ungariei, nord-estul Iugoslaviei şi nord-vestul Bulgariei.

Evoluţia acestei culturi se realizează pe parcursul a dou faze îndelungate şi a luat naştere pe baza elementelor Vučedol şi Zók la

care se adaugă şi influenţe sudice din bronzul macedonean şi helladic.

Ceramica caracteristică este constituită din ceşti cu una sau două torţi, vase piriforme cu una sau două torţi care pleacă chiar din buză, căni, etc.. Decorul este în special incizat.

Important în privinţa culturii materiale, este descoperirea în acest areal a mumeroase obiecte de podoabă confecţionate din aramă si bronz, unelte de piatră dar şi de metal. Ritul funerar este înhumaţia.

Cultura Periam va contribui la formarea complexului cultural Periam-Pecica.

Cultura Pecica. Este denumită astfel după tell-ul din staţiunea Pecica din judeţul Arad. Această cultură este răspândită în sud-vestul României şi se dezvoltă pe fondul mai vechi al culturii Baden, la care se adaugă elemente sudice din fondul macedonean şi grecesc.

În ceea ce priveşte durata evoluţiei aceasta este foarte îndelungată, ajungându-se până în bronzul târziu, dar sub denumirea de Periam-Pecica.

Comunităţile Pecica sunt localizate pe cursul Mureşului până spre Deva, iar spre sud în Banat unde se află şi leagănul ei de formare.

Ceramica acestei culturi este ilustrată de ceşti mici cu una sau două torţi, vase piriforme, decorul este realizat prin incizie. În inventarul culturii Pecica întâlnim numeroase obiecte din piatră, de os, ca şi arme şi unelte de bronz. Comunităţile acestei culturi practicau o metalurgie intensă a bronzului, lucru dovedit de multitudinea tiparelor de vârfurii de lăncii, de pumnale, topoare cu gaură transversală pentru mâner, descoperite în aşezarea eponimă de la Pecica.

Tot în aria culturii Pecica a fost descoperit şi tezaurul cu obiecte de aur, mai exact la Rovine în judeţul Arad.

Ritul funerar este înhumaţia în morminte plane, poziţia defunctului fiind chircită.

Cultura Vatina. Este denumită după o localitate din Banatul sârbesc, iar ca răspândire ea este atestată în regiunea Banatului sârbesc şi românesc, precum şi în bazinul Tisei şi Savei inferioare.

S-a contituit pe baza fondului Periam-Mokvin-Pancevo încă din bronzul timpuriu şi a evoluat până la începutul bronzului mijlociu. Printre staţiunile cele mai importante ale acestei culturi se numără: Vatina, Vršac, Corneşti etc..

Ceramica este caracterizată de ceşti cu una sau două torţi, castroane decorate cu motive incizate care formează ghirlande, spirale, triunghiuri, etc.. alăturii de acestea, în inventare apar numeroase unelte de piatră, os, dar mai puţin din bronz.

Ritul funerar este înhumaţia în necropole plane.

Cultura Gârla Mare-Cârna. Denumită astfel după aşezarea descoperită la Gârla Mare, judeţul Mehedinţi şi necropola cu morminte de incineraţie de la Cârna, judeţul Dolj. Această cultură reprezintă un aspect local al marelui complex cultural al câmpurilor cu urne răspândit de la cursul mijlociu al Dunării până la est de Jiu şi în unele părţi din nord-estul Peninsulei Balcanice – Serbia şi nord-vestul Bulgariei.

S-a format pe fondul Vatina la care contribuie şi elemente ale culturii Dubovac-Zuto Brdo, formând un complex cultural ce a evoluat pe parcursul a trei faze.

Aşezările acestei culturi sunt puţin cunoscute, dar cele descoperite până acum sunt poziţionate pe boturi de deal sau pe terasele mai înalte ale râurilor, multe situându-se în imediata apropiere a Dunării.

Ritul funerar este cel al incineraţiei în necropole plane, aşa cum este cazul celor descoperite în staţiunea eponimă de la Cârna, dar şi de la Balta Verde sau Ostrovul Corvului din judeţul Mehedinţi. Mormintele conţin resturile cinerare depuse în urne, iar inventarul funerar este compus din ceşti, oale, unele dintre ele frumos decorate cu motive spiralo-meandrice, împunsături, uneori încrustaţii cu alb. La această ceramică se adaugă idoli feminini din lut ars – *idoli cu rochie în formă de clopot*, obiecte de piatră, unelte de metal, chiar bronz. Prezenţa idolilor feminini, frumos decoraţi cu motive încrustate cu alb, sugerează influenţe din lumea sudică – cretano-miceniană. De asemenea, în aria acestei culturi a fost descoperit un tezaur ce avea în componenţă obiecte de aur, cum ar fi discuri de aur decorate cu poansoane, este vorba de tezaurul descoperit la Ostrovul Mare, judeţul Mehedinţi.

Prelegerea 11 20.12.2007

Cultura Cruceni-Belegiš. Este denumită astfel după necropolele descoperite în staţiunea Cruceni (judeţul Timiş) şi Belegiš în Serbia. Această cultură este răspândită în Voivodina şi vestul Banatului românesc.

În ceea ce priveşte geneza acestei culturi, ea s-a format pe fondul culturii Vatina, în acest sens este grăitoare descoperirea necropolei de incineraţie de la Cruceni. Această cultură a evoluat pe parcursul a două faze, având o durată extrem de îndelungată - începutul bronzul timpuriu, atinge apogeul în bronzul mijlociu şi îşi încheie evoluţia la începutul hallstatt-lui timpuriu. Pe teritoriul ţării noastre cele mai reprezentative descoperiri sunt cele din staţiunea eponimă de la Cruceni şi staţiunea Bogda. În inventarul acestor necropole au fost descoperite urne, străchini, ceşti, iar decorul specific fiind imprimat şi încrustat cu alb. De asemenea, în inventar au mai fost descoperite piese din bronz, cum ar fi topoarele cu cap de disc, brăţările cu aplice spiralice, ceea ce denotă activităţi războinice, se îndeletniceau însă şi cu agricultura şi creşterea animalelor domestice, in acest sens avem drept mărturie oasele de animale domestice şi uneltele descoperite, dar ca o consecinţă a acestor activităţi, comunităţile Cruceni-Belegiš practicau şi metalurgia bronzului.

Cultura Verbicioara. Este denumită aşa după aşezarea descoperită în localitatea Verbicioara din judeţul Dolj şi este o cultură care acoperă toată Oltenia (în fazele târzii ale evoluţiei, zonele din apropierea Dunării vor fi ocupate de purtătorii culturii câmpurilor cu urne) estul Banatului, vestul Munteniei, Serbia şi nord-vestul Bulgariei. S-a format pe fondul culturii Periam-Mokvin-Pancevo. Evoluţia culturii Verbicioara s-a desfăşurat de-a lungul a cinci faze care se întind pe aproape toată perioada bronzului mijlociu şi ajungând până la bronzul final. În acest răstimp a intrat în contact cu cultura Tei din Muntenia dar şi cu influenţe ale culturii Monteoru şi cu grupul Zimnicea şi Periam-Mokvin-Pancevo.

Aşezările acestei culturi erau, în special, în zone mai înalte, fortificate cu şanţuri, iar pe terasele joase sunt întâlnite mai rar. În fazele timpurii ale evoluţiei culturii Verbicioara întâlnim şi aşezări cu caracter temporar, lucru datorat mobilităţii sporite de care dau dovadă aceste comunităţi, cunoaştem acum şi *sălaşe de tipul cenuşar*, cum este cel descoperit la Zonniki. Pe măsură ce evoluează, comunităţile de tip Verbicioara se vor sedentariza, astfel apar aşezările cu caracter permanent, fortificate şi situate pe înălţimi.

Din inventarul acestor aşezări se evidenţiază uneltele şi armele de piatră, uneltele de silex, corn şi os (brăzdarele de corn de cerb, care sugerează trecerea treptată spre o economie mixtă în care agricultura deţine o pondere mai însemnată).

Ceramica caracteristică comunităţilor Verbicioara este reprezentată de ceaşca cu două torţi supraînălţate, decorate cu triunghiuri, romburi sau motive solare incizate, iar ca o particularitate remarcăm aşa numitele vase-cuptor portabile.

Ritul funerar, înhumarea la inceputul evoluţiei culturii, pentru ca mai apoi, în fazele finale ale acestei culturi (ultimele două faze) ritualul utilizat este incineraţia.

Cultura Tei. Este denumită astfel datorită descoperirilor de pe malul lacului Tei din Bucureşti. Această cultură evoluează în paralel cu cultura Verbicioara. Ea s-a format pe fondul culturii Cernavoda II şi Glina la care se adaugă şi elemente aparţinând bronzului macedonean.

Ca răspândire, acestă cultură este atestată în Muntenia, mai puţin zona vestică, sud-estul Transivaniei, extinzându-se mai apoi şi la sud de Dunăre până la Munţii Stara Platina din Bulgaria.

În evoluţia culturii Tei se conturează cinci faze, denumite după principalele staţiuni în care au fost făcute descoperiri, astfel: faza Căţelul Nou, faza Tei, faza La Stejar (până aici aceste faze se desfăşoară pe parcursul bronzului timpuriu), faza Fundeni şi faza Fundenii Doamnei (aceste ultime două faze se desfăşoară pe perioada bronzului târziu).

Purtătorii acestei culturi preferau locuirea în zone joase (rar sunt întâlnite aşezări pe locuri înalte), nefortificate.

Ocupaţia principală pare să fi fost agricultura pentru primele trei faze din evoluţia culturi, apoi sub influenţa culturii Coslogeni (din Muntenia), în economia lor se înregistrează o trecere spre ocupaţii pastorale, din acest motiv, aşezările specifice acestor două faze finale ale avoluţiei culturii Tei sunt de tipul sălaş.

Din inventarul aşezărilor fac parte în special unelte şi arme de piatră (cosoare de silex), foarte multe lame pentru seceri, ceea ce ne confirmă caracterul agrar al acestor comunităţi, topoare de luptă din piatră. Obiectele de bronz sunt puţin răspândite în aria acestei culturi, există totuşi forme de turnat bronz, obiecte de bronz găsite în aria acestei culturi sunt topoarele cu disc, pumnale şi mai ales săbii lungi şi subtiri cunoscute sub denumirea de *rapiere miceniene*, aşa cum e cazul celor descoperite la Roşiorii de Vede. De asemenea, în aria cestei culturi s-au descoperit şi piese din aur şi argint – tezaurele de la Perşinari şi Tg. Măgurele.

Ceramica are un caracter variat, numeroase sunt ceştile cu una sau două torţi, decorul este realizat prin împungeri succesive, incisive, motivele predominante fiind cele spiralo-meandrice încrustate cu alb.

6.3.2. Culturile bronzului clasic

Cultura Monteoru. Este denumită după staţiunea Sărata Monteoru de pe raza judeţului Buzău unde a fost descoperită o aşezare. Este formată pe baza supravieţuirilor târzii ale fondurilor culturale aparţinând perioadei de tranziţie, la care se adaugă influenţe ale culturii Glina III-Schneckenberg şi influenţe sudice şi răsăritene.

Aria de răspândire a populaţiilor de tip Monteoru ocupă în special zona de podiş şi dealurile subcarpatice Carpaţilor Orientali şi a celor de curbură, înaintând în sud, spre Muntenia până în

Câmpia Română, iar spre nord cuprinzând sud-estul Transilvaniei şi jumătatea sudică a Moldovei.

Evoluţia acestei culturi este foarte bine cunoscută datorită săpăturilor efectuate în staţiunea eponimă de la Sărata Monteoru, dar şi din cercetarea necropolelor din apropierea ei. Au fost stabilite două mari faze, I şi II cu mai multe subfaze. În faza cea mai timpurie, se pare că cultura Monteoru este parţial contemporană cu cultura Glina III-Schneckenberg, faza finală marchează trecerea spre cultura Noua, prin aspectul cultural Boineşti-Cioinagi.

Ocupaţia principală a comunităţilor Monteoru era agricultura, dar se mai ocupau şi cu creşterea animalelor domestice.

Locuinţele prezintă fundament de piatră şi lemn, locuinţe cu platforme, tot aici, la Sărata Monteoru, a fost descoperit şi un complex ce pare a fi un sanctuar. Aşezări importante au mai fost descoperite şi la Fitioneşti, Rcătău (Bacău), etc..

Din inventarul acestor aşezări se remarcă armele de silex şi iatră, apar numeroase arme şi unelte din bronz, descoperirea unor valve/matriţe de turmat. Dintre obiectele de bronz descoperite pe aria culturii Monteoru putem aminti topoarele cu gaură tranzversală de înmănuşare, podoabe: inele, brăţări, etc..

Din repertoriul ceramicii se numără ceştile torţi supraînălţate, vase de tip *askos*, prezenţa lor ne dovedeşte existenţa unor influenţe sudice, vase cu fundul ascuţit, influenţă estică, cultură cu o bogăţie a formelor ceramice extraordinară. Decorul ceramic este realizat prin incizie, zig-zaguri, cercuri concentrice, motive în relief, în faza a II –a apare chiar decorul canelat.

Ritul funerar este înhumaţia în morminte plane, situate în imediata apropiere a aşezăriilor – Cândeşti, judeţul Vrancea, La Poiana, judeţul Galaţi. Incineraşia este şi ea prezentă, dar în etapele mai târzii ale evoluţiei culturii, ceea ce este de remarcat, faptul că apar *mormintele de familie*, morminte individualizate du ajutorul unor cercuri de piatră (Cândeşti sau Sărata Monteoru).

Cultura Costişa. Este denumită după o localitate din judeţul Neamţ unde au fost săvârşite cele mai importante descoperiri. Originea culturii este încă destul de discutată, dar ceea ce se poate spune cu siguranţă este înrudită cu cultura Kamarovo din Ucraina subcarpatică şi cu grupul Bjalîi Potok.

Această cultură a avut un rol important în geneza culturii Nem din aria bronzului târziu. Rîspândită în jumătatea nordică a Moldovei, fiind învecinată la sud cu comunităţile Monteoru, care într-o fază mai târzie se extind până la Costişa (lucru dovedit de faptul că un strat de depuneri Cosişa este suprapus de un nivel Monteoru).

Evoluţia culturii Costişa se desfăşoară pe parcursul a două faze, ambele în bronzul mijlociu, contemporane cu fazele culturii Monteoru.

Cultura materială este compusă din unelte de piatră, dar şi obiecte din bronz, şi oase de animale.

Ceramica reprezentativă pentru comunităţile Costişa este compusă de ceştile cu una sau două torţi supraînălţate şi anforele cu corp globular decorate cu triunghiuri, haşuri realizate din linii incizate, decoruri realizate prin împunsături (punctat).

În aşezările de la Lunca - *Poiana Slatinei* nivelul depozitelor ce aparţin bronzului mijlociu sunt ilustrate de ceramica de tipul Costişa- Kamarovo.

Cultura Wietenberg. Este denumită aşa după eponimul săsesc al Dealului Turcului de lângă Sighişoara, judeţul Mureş. Răspândită în bazinul mijlociu al Mureşului, de unde s-a extins şi în sud-vestul Transilvaniei, iar spre nord-vest au intrat în contact cu purtătorii culturii Otomani şi la sud-est cu cultura Tei.

Geneza culturii este destul de controversată, dar se presupune că s-a formant pe fondul mai vechi Coţofeni şi Glina III-Schneckenberg; elemente ceramice striate (grupul Jigodin) la care se adaugă elemente receptate de la culturile Tei, Monteoru şi Otomani.

Cultura Wietenberg a evoluat de-a lungul a trei faze, iar sfârşitul ei fiind în legătură cu pătrunderea în zona intracarpatică a comunităţilor de tip Noua.

Economia este bazată în special pe creşterea vitelor, dar o pondere însemnată o are şi agricultura. Aşezările au un caracter stabil, fiind aşezate de regulă în poziţii înalte, descoperinu-se peste 300 de aşezări Wietenberg în Transilvania. Din inventarul acestor aşezări s-au găsit unelte şi arme din piatră şi silex, dar multe din bronz, în special arme, ceea ce demonstrează o dezvoltare extraordinară a metalurgiei bronzului – *centrul metalurgic carpatic* – dar şi carcterul războinic al acestor comunităţi, unele dintre aceste arme (săbiile şi topoarele cu disc) erau foarte frumos decorate, dintre motivele geometrice se regăsesc cele spiralice, unele putând fi puse în legătură cu cultele uraniene, solare (venerarea Cerului şi a Soarelui). În aria acestei culturi au fost descoperite obiecte de aur (topoare votive, piese de podoabă) aşa cum e cazul tezaurului de la Ţufalău, judeţul Covasna.

În ceea ce priveşte ceramica se remarcă bogăţia repertoriului de forme, ceşti cu una sau două torţi, străchini, unele cu buza curbată, bogat decorate.

Viaţa spirituală, dovedită de prezenţa decorului ceramic, discuri solare, spirale alergătoare, cruci înscrise în cercuri (decoruri ce pot sugera şi legături cu lumea miceniană), chiar putându-se vorbi de manifestări religioase – descoperirea unor *măsuţe-altar* în regiunea aşezării eponime de la *Dealul Turcului* şi aşezarea fortificată de la Oarţa de Sus, judeţul Maramureş.

Ritul funerar este cel al incineraţiei, iar într-o foarte mică măsură este utilizată şi înhumaţia, aşa cum întâlnim la Pianu de Jos (Alba), Bistriţa, etc..

Cultura Otomani. S-a dezvoltat în special în Crişana (aria originară/aria iniţială) pe fondul culturii Baden şi a ceramicii decorate cu măturiţa, la care s-au adăugat influenţe din mediul Wietenberg şi chiar sudice. A evoluat pe parcursul a trei faze, o evoluţie foarte îndelungată ce se desfăşoară din bronzul mijlociu până în bronzul târziu. În fazele târzii ale evoluţiei, purtătorii culturii Otoman sau răspândit pe o arie foarte mare delimitată de nord-estul Ungariei, Slovacia, ceea ce ia atras după sine şi denumirea de *Imperiul Otomani*, dar acest areal mare ne mai arată şi caracterul războinic al acestor populaţii.

Comunităţile Otomani se îndeletniceau în principal cu agricultura şi creşterea animalelor, la care se adaugă metalurgia bronzului, aceştia aveau la dispozişie dăcămintele Munţilor Apuseni.

Aşezările lor sunt de înălţime şi prezintă fortificaţii, dar sunt prezente şi aşezări în luncile rîurilor – aşezări de tipul *atol* (inelare înconjurate de apă) şi aşezări de tip tell.

Locuinţele sunt de dimensiuni mici, foarte rar atingeau dimensiuni mijlocii ori mari – peste 250 m sunt rarităţi.

Inventarul aşezărilor este constituit din unelte de piatră, silex, opsidian, cuţite curbe din silex (cosoare), psalii de os (piese de harnaşament, ceea ce evidenţiază utilizarea cailor pentru călărie). Apar numeroase obiecte de bronz (unelte şi arme), multe dintre ele prezente în cadrul depozitelor, toate acestea foarte frumos decorate.

În ceea ce priveşte ceramica,mai numeroase sunt ceştile, vasele, cu gât cilindric şi baza evazată, amforele, urnele, etc.. Decorul predominant este cel realizat prin incizie, rezultând frumoase cercuri concentrice, decor semilunar, în forme de ove (formă de ou).

Viaţa spirituală este ilustrată de numeroase statuiete din lut ars cu capete mobile, dar mai ales de sanctuarul de la Sălacea – influenţe sudice de ordin micenian.

În ritul funerar sunt sesizate tendinţe biritulice, astfel în faza I vorbim de incineraşie, în faza a II –a înhumare în poziţie chircită, iar în faza a III –a se revine la incineraţie.

Cultura Suciu de Sus. Denumită astfel după necropola de incineraţie descoperită în staţiunea eponimă de la Suciu de Sus, judeţul Maramureş. Este răspândită în Maramureş, nordul Crişanei, şi nordul Transilvaniei. În afara hotarelor României, această cultură este atestată în nord-estul Ungariei şi sud-vestul Slovaciei. Începuturile acestei culturi sunt puţin elucidate, dar se pare că a luat fiinţă pe fundalul Vuceldovo-Zok şi cel al culturii Nir.

Evoluţia sa ere loc pe parcursul a trei faze şi se desfăşoară din bronzul mijlociu până în Hallstatt-ul timuriu. Aşezările sunt pe terasele joase ale râurilor (Culciu Mare). Ceramica se remarcă prin bogăţia formelor şi a decorurilor; ceşti, amfore, vase cu corp bitronconic, decorate cu incizie şi excizie, încrustaţie, rezultând frumoase modele spiralice, measndrice, zoomorfe, florale; ultimele având analogii până în Creta. Comunităţile Suciu de Sus au excelat în domeniul metalurgiei bronzului.

Ritul funerar reprezentativ pentru cultura Suciu de Sus este incineraţia în morminte plane sau chiar tumulare.

Sud-estul României (sud-estul Munteniei şi Dobrogea). Pentru aceste regiuni nu avem atestată nicio cultură. Apar doar morminte şi obiecte izolate, care atestă aici prezenţa unor triburi nord-pontice (populaţii nomade/populaţii pastorale). În legătură cu aceste populaţii sunt şi mormintele plane, tumulare cu sau fără ocru, aparţinând mai multor etape (bronz timpuriu – bronz târziu) – cultura Iamnaia/morminte aparţinând populaţiilor mormintelor în formă catacombică din perioada bronzului mijlociu şi morminte de tip Srubnaia/cu construcţii de lemn din perioada bronzului târziu.

Dintre aceste morminte prezintă interes ce le de la Baldovineşti, Stoicani, Cârceni, Bogonos (Iaşi), Muntenia: Ploieşti Triaj, aceste din urmă au analogii în cultura mormintelor în formă de catacombe, în inventarul lor au fost descoperite fragmente ceramice aparţinânr comunităţilor Monteoru şi Tei, ceea ce permite periodizarea şi crearea unor sincronisme dintre culturile bronzului timpuriu şi bronzului mijlociu.

Inventarul mai cuprinde: catarame, vârfuri de săgeţi, cochilii, piese din bronz de origine răsăriteană, piese de harnaşament, dar şi obiecte din bronz de origine balcanică (topor descoperit la Măcin – topor de tip *veselinovo*), dar şi Medgidia – sabia miceniană.

Prelegerea 12_21.12.2007

6.3.3. Bronzul târziu

(cca. 1300 – 1150 î.Hr.)

Această perioadă aduce modificări esenţiale în rândul comunităţilor locale. Se constată o înflorire a metalurgiei bronzului, demonstrată de apariţia de mari depozite, cum sunt cele de tipul Uriu-Domăneşti, depozite care sunt repartizate culturilor Otomani, Suciu de Sus şi altele.

Tot de acum datează şi unele depozite din zona extracarpatică, în care însă domină piesele de factură răsăriteană şi meridională care au analogii în bronzul aparţinând grupului cultural Noua-Sabatinovka-Koslogeni; dintre aceste depozite le

menţionăm pe cele de la: Drajna de Jos, Băleni (judeţul Galaţi), Nicolaie Golicescu, Lozova în Basarabia etc. .

Alte depozite mai mici aparţinând culturilor Verbicioara, Tei sau din aria culturii Zimnicea-Plovdiv. În acelaşi timp, continuă să se dezvolte şi metalurgia aurului şi în general a metalelor preţioase (de exemplu, tezaurul descoperit la Baia judeţul Alba).

Ca urmare a unor modificări climatice, economia este preponderent pastorală – fapt relevat şi de tipul aşezărilor (întâlnim aşezări provizorii, cu o durată scurtă de utilizare), nivelul de cultură extrem de subţire (caracteristice culturilor Noua, Coslogeni, Sabatinovka-Răsăriteni), vor influenţa etapele finale ale evoluţiei unor culturi (cum este şi cazul culturii Cucuteni).

Tot legat de aceste transformări economice, sunt şi modificăriele de natură culturală, deşi culturile bronzului târziu se dezvoltă pe fundalul culturilor din bronzul mijlociu, noile culturi specifice acestei periode se caracterizează prin aspecte mixte, de tranziţie spre Hallstattul timpuriu, caracteristice culturilor Noua, Coslogeni dar şi fazelor finale ale culturilor mai timpurii, cum ar fi Zimnicea, Tei şi altele.

Cultura Noua. Denumită astfel după un cartier al municipiului Braşov. Se întinde pe o arie geografică imensă: de la Nistru până la Munţii Apuseni (ptr. zona Transilvaniei). În nord se întinde din Subcarpaţii ucrainieni, sudul silvostepei dintre Nistru şi Prut.

Se dezvoltă pe fondul mai vechi al bronzului mijlociu de tip Monteoru şi Costişa peste care se suprapun elemente vechi de populaţii estice - este îndeaproape înrudită cu cultura Sabatinovka.

Aşezările caracteristice acestei culturi sunt mici (de tipul cenuşar), rar mai întinse, de tipul sălaşelor popoarelor pastorale. Materiale ceramice: castroane, ceşti cu două torţi, vase în formă de sac şi piese din piatră – sceptrele din piatră care nu puteau fi alceva decât obiecte de prestigiu, secere din maxilare de animale, os, bronz, ultimele doua (os/bronz) în cantităţi mai reduse, bronzul de factură răsăriteană, care ajunge până în Transilvania. Decorul ceramicii este realizat din benzi în relief, triunghiuri cu haşuri incizate. Ritul funerar specific culturii Noua este înhumaţia, uneori găsim mormintele în tumuli mai vechi aparţinând culturilor anterioare.

Cultura Coslogeni. Este denumită astfel după aşezarea de pe înălţimile Grădiştea-Coslogeni din Balta Ialomiţei, judeţul Călăraşi. Asemeni culturii Noua, face parte din acelaşi grup cultural şi este răspândită în sud-estul României (Dobrogea şi sud-estul Munteniei), dincolo de Dunăre o regăsim în nord-estul Bulgariei.

Această cultură evolează de-a lungul a trei faze, perioadă ce se plasează de la sfârşitul bronzului mijlociu până la sfârşitul bronzului târziu (în ultimile faze de evoluţie este contemporană cu cultura Noua).

Aşezările sunt de tip cenuşar, inventarul foarte asemănător cu cel al culturii Noua; în ceea ce priveşte inventarul litic şi aici constatăm asemănări: vârfuri de săgeţi, topoare din silex, cosore de silex, toate acestea fiind prezente şi în inventarul litic al culturii Noua. Ritul funerar este incineraţia în necropole plane, dar întâlnim şi morminte de tip Nova (Cluj, Jigodin).

Aspectul Sihleanu. Este denumit astfel după localitatea Sihleanu din judeţul Brăila şi ocupă teritoriu de nord-est al Munteniei, sud-estul Moldovei şi nod-vestul Dobrogei (să ne imaginăm un triunghi care este desemnat de oraşele Galaţi-Brăila-Tulcea).

Acest aspect se află în strânsă legătură cu fondul culturii Monteoru peste care se suprapune cultura Noua-Coslogeni, cultura Babadag (Babadag I; faza Hallstatt timpuriu); suprapunere din care rezultă aspectul Prebabadag, cu un rol foarte important în transmiterea unor elemente transpuse Babadagului din Hallstattul A/B.

Ceramica acestui aspect cultural este caracterizată de vase tronconice cu gât înalt, corp bombat, cu toartă supraînălţată, decoruri geometrice: triunghiuri incizate şi cerculeţe imprimate.

În zona Meridională a României (vestul şi centrul Munteniei) îşi conturează evoluţia fazele târzii ale culturii Tei (Fundeni, Fundenii Doamnei – aici constituind chiar un aspect cultural de sine stătător, în opinia unor cercetători).

În Oltenia_faza V a culturii Verbicioara. Tot aici (zona Meridionala a României) întâlnim şi comunităţile de tip Zimnicea-Plovdiv - acest aspect se întinde pe o fâşie îngustă în sudul României (iar în afara teritoriului ţării noastre în nordul Bulgariei), cuprinsă între oraşele Giurgiu şi Zimnicea (valea râului Mariţa). Ceramica este reprezentată de vase cu corp globular cu două torţi supraînălţată, cănile cu buză oblică.

Aceste elemente de cultură materială sugerează originea sudică a acestei culturi fiind vorba de un curent sudic care vine în contact cu comunităţi de tip Tei, faza IV, aparând mai târziu şi unele influenţe din culturile Verbicioara, Gârla Mare chiar Coslogeni.

7. Prima epocă a fierului (Hallstatt) (cca. 1200/1150 – 450/400 î.Hr.)

7.1. Caracterizare generală a epocii

C.Thomson a pus la punct sistemul tripartit a periodizării preistoriei; care ulterior a fost înbunătaţit. În 1874, un alt savant, Hans Hildebrand a împărţit epoca fierului în două perioade distincte din punct de vedere cultural şi cronologic:

- prima perioadă mai veche era numită Hallstatt (denumită astfel după localitatea eponima din Austria superioară);
- cea de a doua etapă a fost numită La Tène (nume atribuit după o aşezare de tip oppidum de pe malul lacului Neuchatele din Elveţia (aşezare celtică).

Aceste denumiri s-au generalizat şi prezentat cele două etape ale epocii fierului din întreaga Europă.

La începutul secolului al XX – lea, Paul Reinecke a împărţit prima epocă a fierului în patru faze pe care le-a notat cu A, B, C şi D, sistem care a fost îmbunătăţit de opera remarcabilă a lui

Heiman Mullen Carpe (adaugă cronologie de contact pentru regiunea Europei Centrale).

Iniţial epoca fierului, ca şi cea a bronzului, a fost definită pe baza unor criterii strict fenomenologice şi anume e vorba de fenomenul cauzat de inventarea şi răspândirea metalurgiei fierului, însă această concepţie, strict fenomenologică, s-a dovedit improprie pentru delimitarea epocii fierului; înlocuirea bronzului cu noul metal nu s-a produs peste tot în acelaşi timp, acest fenomen desfăşurându-se treptat. De aici îşi fac apariţia o serie de nepotriviri de perioade cronologice dintre diferite regiuni ale Europei.

În cadrul Europei, Hallstattul se restrânge la fazele Hallstatt B3, eventual Hallstatt C-D în cronologia lui Paul Reinecke; Hallstatt A nu aparţine epocii fierului.

Pe teritoriul României, dimpotrivă, constatăm că aceste evenimente se fac prezente după Hallstatt A. Cu alte cuvinte, cronologia şi periodizarea nu corespund realităţilor arheologice din spaţiul carpato-dunarean; epoca bronzului a beneficiat de o organizare tripartită conform căreia se distinge un Hallstatt timpuriu (Hallstatt A şi B conform cronologiei lui Paul Reinecke), apoi o perioadă mijlocie (Hallstattul C) şi o perioadă finală (Hallstatt D).

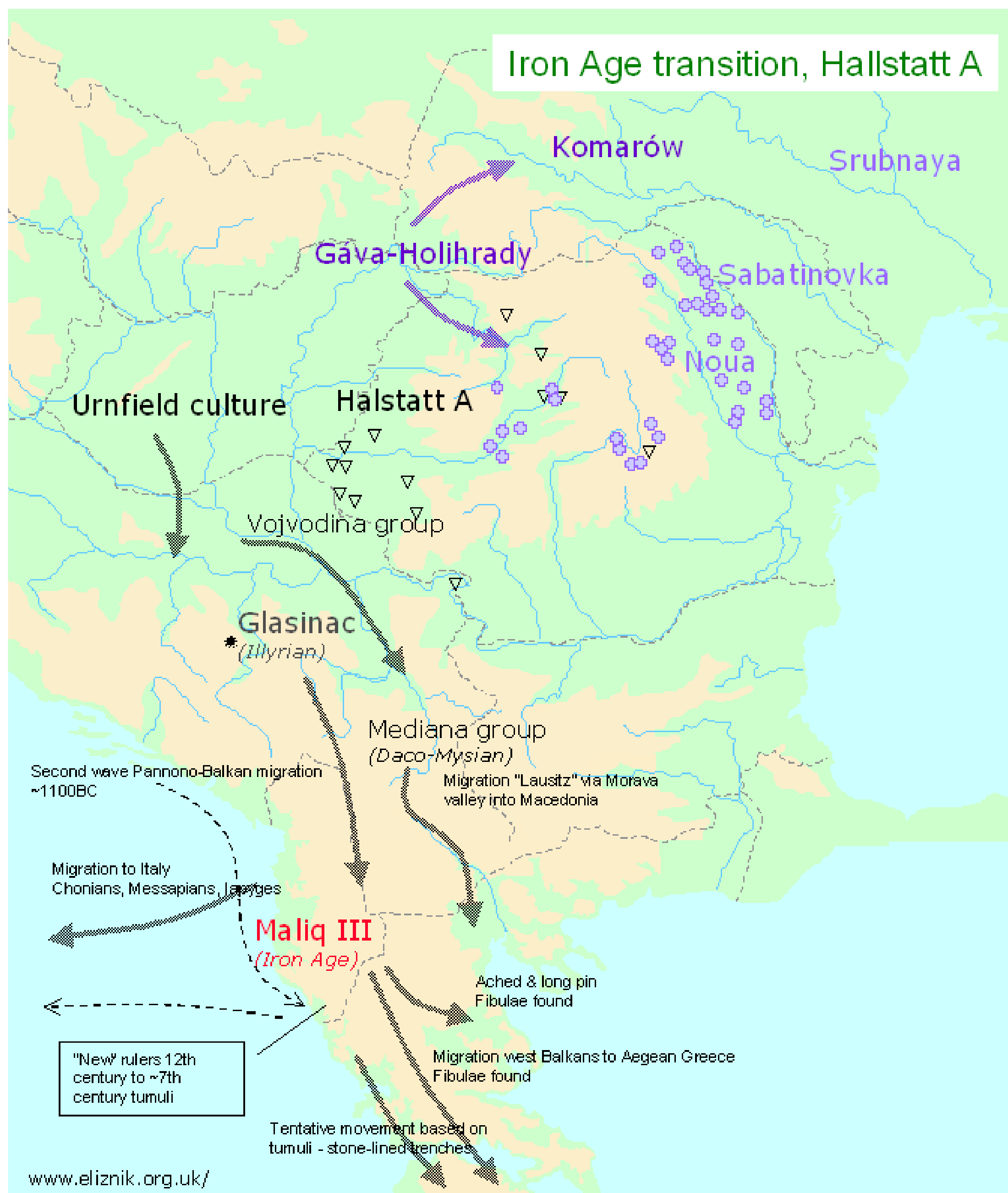
Doar Hallstatt B final şi Hallstatt C şi D sunt contemporane cu cultura din centrul Europei (purtătorii culturii câmpurilor cu urne, pe baza cărora va lua naştere şi cultura Hallstattiană).

Această periodizare s-a generalizat în cercurile arheologilor români fără însă să existe un consens în ceea ce priveşte conţinutul şi limitele cronologice ale celor trei faze menţionate. Hallstattul timpuriu are două percepţii: 1. cum că ar putea fi o etapă de tranziţie de la epoca bronzului la epoca fierului; 2. ori o etapă finală a bronzului (în special clujenii susţin această idee).

În ceea ce priveşte Hallstattul mijlociu acesta a fost echivalat cu cultura Basarabi, iar Hallstattul târziu echivalat culturii Postbasarabi, care fac trecerea spre epoca La Tène. Având în vedere schema periodizării, în datele cronologiei absolute putem spune că:

- Hallstattul timpuriu este cuprins între 1200/1150 – 850/800 î.Hr.;
- Hallstattul mijlociu cuprins între 850/800 – 650 î.Hr.;
- Hallstattul Tarziu începutul este condiţionat de structurile culturii Basarabi şi începutul necropolelor de tip Ferigile 650 – 450/400 î.Hr..

7.2. Hallstatt-ul timpuriu (A şi B)

Cultura Gava-Holihrady. Este denumită astfel după staţiunea Gava din Ungaria şi staţiunea Holihrady din Ucraina Transcarpatică. Cultura a fost definită în 1857 de Amelia Moszolics pentru zona ungară, pe baza mormintelor de incineraţie descoperite la Gava, pentru ca mai târziu aceste indicii să apară şi în zonele transcarpatice şi intracarpatice, cunoscute aici sub denumirea de Cultura Holihrady. Ulterior, Galina Smirnova (savanta care s-a ocupat de cercetarea acestei culturi în Ucraina), a

observat trăsăturile comune celor două culturi (Gava în Ungaria şi Holihrady în Ucraina) şi propune unirea lor sub numele de Cultura Gava-Holihrady.

Aria de răspândire iniţială a cuprins bazinul superior şi partial bazinul mijlociu al Tisei (nord-estul Ungariei), nord estul Ucrainei şi Ucraina transcarpatică. Ulterior s-a extins spre bazinul inferior al Tisei şi spre nord-vestul României, ajungând până în sud-vestul României, apoi s-a extins spre regiunea subcarpatică a Ucrainei şi în podişul Sucevei (aici se individualizează aspectul Grăniceşti al Culturii Gava-Holihrady).

Aşezările specifice acestei culturi sunt de două tipuri: întâlnim atât aşezări deschise (aşezări nefortificate), cât şi aşezări fortificate cu val, şanţ şi palisadă aşa cum sunt cele descoperite la: Teleag, Sighet, Sighetul Marmaţiei, Dej, Ciceu Corabia, Tuşnad, Bazna, Preoţeşti (Moldova pe valea Siretului).

Locuinţele sunt fie la suprefaţa solului, fie parţial adâncite, în interior fiind prevăzute cu vetre, cuptoare amenajate foarte minuţios.

Ceramica este caracterizată printr-o mare diversitate de forme şi elemente decorative, cum sunt şi vasele de formă bitronconică (vase pântăcoase) cu gâtul înalt, unele de culoare neagră şi foarte lustruite, iar interiorul de culoare roşie.

Pentru faza mai veche a evoluţiei culturii, avem amforele cu gât lung şi cu proeminenţe hipertrofiate pe umăr.

Decorul caracteristic pentru această ceramică este cel canelat şi pliseurile la care se adaugă şi decorul incizat/striat. Cultura Gava-Holihrady, împreună cu alte culturi, contribuie la conturarea orizontului ceramicii canelate.

Uneltele sunt din piatră: cuţite, vârfuri de săgeţi, răzuitoare; obiecte din os şi corn, bronz şi în numar mai mic obiecte din fier.

Economia, principala ocupaţie o constituie creşterea animalelor şi agricultura; animalele crescute: bovinele, ovinele si porcinele (Valentin Vasiliev) Grăniceşti. Se cultiva grâu, dar şi orz şi mei.

Ritul funerar era incineraţia în necropole plane cu resturile cinerare depuse în urne. O excepţie de la această regula funerară o reprezinta necropola de la Volovat (Suceava), o necropolă tumulară a căror morminte se află în interiorul mormintelor săpate anterior. Această particularitate a tumulilor de la Volovat par a fi morminte familiare (aparţinând familiilor).

În ceea ce priveşte geneza, lucrurile sunt discutate încă, dar se consideră că la ea au contribuit cel puţin trei factori şi anume: culturile locale din epoca bronzului (de tipul celor Otomani, Suciu de Sus, Piliny din Ungaria, peste acest fond local s-au suprapus elemente Cruceni-Belegis şi elemente ale culturii câmpurilor de urne din Europa Centrală pătrunse spre est). La acestea s-a adăugat şi un al treilea element venit dinspre Cehaluţi, Igriţa şi Lăpuş.

Un consens nu există nici în ceea ce priveşte perioada în care evoluează această cultură, ea are o evoluţie diferită în funcţie de regiune, astfel în anumite regiuni ea evoluează de-a lungul a trei faze, iar în alte teritorii în doua faze. Indiferent, însă de perioada adoptată se pare că, cel puţin în unele regiuni, cultura Gava-Holihrady durează până în Hallstattul B3 (podişul Sucevei), sau până chiar la începutul Hallstattului mijlociu în jumătatea nordică a Transilvaniei.

Orizontul cu ceramică canelată din sud-vestul României. Cuprinde mai multe grupuri culturale care au ca elemente comune ceramica decorată prin tehnica canelurii; sunt localizate în Banat, în regiunea de sud-estică a României (Oltenia, Banatul sârbesc, nord-estul Ungariei). Aceste grupuri sunt esenţiale pentru evoluţia în sens hallstattian a unor grupuri şi culturi locale din bronzul mijlociu şi târziu.

Grupul Şuşani. Se constituie în nordul Banatului (Zona piemontană). Pe fondul grupului Balta Sărată din bronzul târziu la care contribuie grupul Ignita (Crişana). Cea mai reprezentativă descoperire aparţinând acestui grup cultural este marele tumul de la Şuşani cu un inventar ceramic impresionant, întratât de numeros incât s-a putut realiza şi definirea culturală a acestui grup.

Din punc de vedere cronologic, grupul Şuşani este contemporan cu faza târzie a evoluţiei culturii Gava, elemente de tip Ignita participă la geneza acestei culturi.

(Marian Gumă, *Epoca timpurie a fierului în sud-vestul României*)

Grupul Bogda. Este prezent în vestul şi nord-vestul Banatului şi nord-estul Voivodinei. Ca şi în cazul grupului Şuşani, denumirea grupului Bogda provine de la o necropolă plană de incineraţie iar resturile cremaţiei sunt depuse în urne.

Diferanţa între cultura Şuşani şi cultura Bogda o reprezintă geneza, cultura Bogda ia naştere pe fondul Cucuteni-Belegis. Cele două grupări sunt contemporane. Pe acelaşi fond Cucuteni-Belegis s-a format şi grupul Ticvaniu Mare- Karaburma III ilustrat prin complexe funerare şi depozite, nefiind încă cunoscute aşezări din aria acestui grup cultural.

Ceramica acestui grup este caracterizată de vase bitronconice de culoare brună sau brună-neagră, lustruită; strachini, ceşti cu torţi supraînălţate.

Aria de răspândire: sud-vestul Banatului şi limita vestică a piemontului bănăţean (formă de relief situată la contactul unor munţi cu o câmpie sau cu o depresiune, formată prin acumularea depunerilor aduse de apele curgătoare la schimbarea de pantă); (se întinde în sudul Voivodinei).

Marian Gumă – elementele de tip Ticvaniu Mare-Karaburma III se deplasează la est pe linia Dunării, ajungând în spaţiul est-carpatic unde contribuie la formarea culturii Corlăteni.

Prelegerea 13_17.01.2008

În zona Dunării din sudul Banatului şi al Olteniei, nord-estul Serbiei şi nord-vestul Bulgariei, apar mai multe grupuri culturale cu ceramică canelată înrudite între ele a căror geneză poate fi pusă pe fondul culturii Gârla Mare la care se adaugă şi o componentă Cruceni-Belegis, dând naştere astfel la grupul cultural, mai recent denumit, Moldova Noua şi Hinova, ilustrate în special prin prezenţa monumentelor funerare.

Ceramica specifică acestui grup cultural este reprezentată de vase de formă bitronconică de culoare brun-neagră cu pereţii lustruiţi, decoraţi cu caneluri şi faţete la care se adaugă apoi străchini, ceşti, castroane, etc.

Evoluţia acestui grup cultural, cu staţiuni în localităţile: Şuşani, Ticvaniu Mare va fi întreruptă de venirea purtătorilor culturii Gava, fapt ce se întampla ăn Hallstatt B1, aşa cum sugerează şi asezările de la Remetea Mare sau cea de la Vradia.

La rândul ei, evoluţia culturii Gava va fi întreruptă de pătrunderea purtătorilor culturii Gornea-Kalakača, fenomen ce se petrece la sfârşitul secolului al X -lea î.Hr.

Acest grup (Gornea-Kalakača), îşi va continua existenţa până la începutul secolului al VIII -lea î.Hr. când intervin purtătorii complexului Basarabi.

Alături de gruupul cultural Şuşani-Hinova-Moldova Noua, în sud şi sud-vest apar şi o serie de descoperiri de tip Vîrtop şi Balta Verde (Oltenia).

Cultura Corlăteni-Chişinău. Această cultură a fost definită pe baza cercetărilor efectuate la Corlăteni, Truşeşti, Andrieşeni, Cândeşti (România), Chişinău şi Lukasevka (Basarabia). Aria sa de răspândire cuprinde regiunea de dealuri şi silvostepă dintre Carpaţii Orientali şi bazinul Nistrului cu excepţia părţii nordice, ocupată, probabil, de purtătorii aspectului Grăniceşti al grupului cultural Gava-Holigravi.

Aşezările sunt în general deschise, dar sunt prezente şi aşezări fortificate cu val de pământ, şanţ şi palisadă, aşa cum sunt cele de la Cândeşti.

Locuinţele sunt în marea majoritate reprezentate de construcţii uşoare de suprafaţă, dar care prezintă la interior vetre şi chiar cuptoare.

Ritul funerar specific este incineraţia în urne în morminte plane (Cotu Mori, judeţul Iaşi etc.).

Ceramica este caracterizată, ca şi ceramica culturii înrudite, prin vase de formă bitronconică cu protome duble, îndreptate în jos şi în sus, decorate cu caneluri oblice. Pe lângă acestea, mai apar şi alte forme funcţionale, cum sunt ceştile şi străchinile.

Uneltele şi armele sunt reprezentate de ciocane, topoare-ciocan, vârfuri de săgeţi din piatră şi silex, unelte din os, corn şi metal.

În ceea ce priveşte economia comunităţilor de tip Corlăteni-Chişinău, predomină creşterea animalelor, dar şi practicarea agriculturii, lucru ce se observă şi în inventarul uneltelor mai sus amintit.

Cât priveşte originea acestei culturi, momentan nu există o opinie aceptată de toţi cercetătorii, constituit pe fondul local al Bronzului târziu, dar nu este exclus ca o deplasare de populaţii de tip Tigvaniu Mare- Karaburma III pe linia Dunării până în sudul Moldovei aşa cum par să demonstreze o serie de descoperiri din lunca Dunării şi în plus, înrudirea ceramicii celor două manifestări culturale; teorie susţinută şi de Marian Gumă.

Evoluţia culturii Corlăteni-Chişinău se realizează pe parcursul a 3 faze, deşi nici definirea acestora nu este pe deplin conturată.

Sfârşitul acestei culturi în jurul secolului al IX –lea î.Hr. când are loc expansiunea în Moldova şi Basarabia a grupului cultural Cozia-Brad şi Saharna-Solonceni care aparţin complexului hallstattian cu ceramică incizată şi imprimată, care pătrunde pe teritoriul ţării noastre.

Pe teritoriul României au fost diferenţiate mai multe culturi şi grupuri culturale care aparţin acestui complex: Babadag, Insula Banului, cultura Cozia-Brad, grupul Tămăoani (sudul Moldovei, nord-estul Munteniei şi nord-vestul Dobrogei), iar în Basarabia: cultura Saharna-Solonceni, grupul Psenincevo.

Cea mai temeinic cercetată cultură este cultura Babadag. Descoperitorul şi cercetătorul acesteia este Sebastian Morintz, care în anul 1964 o defineşte astfel şi stabileşte etapele de evoluţie.

Geneza acestei culturi nu este pe deplin elucidată, se pare că această cultură are origini în grupul Tămăoani sau Prebabadag, care conţin şi elemente specifice fazei Babadag I. Acest grup cultural se plasează din punct de vedere cronologic în intervalul de timp corespunzător structurilor de locuit de tip Corlăteni din aşezarea de la Cândeşti şi începutul culturiii Babadag. (Attila László este cel care utilizează termenul de *Prebabadag*)

Aria de răspândire iniţială este sudul Moldovei, nord-estul Munteniei şi nordul Dobrogei (Tămăoani), ulterior, în faza II, se extinde în toată Dobrogea, Muntenia până în Valea Mostiştei. Ceramica cuprinde formele funcţionale: ceşti cu una sau două torţi, oale pântecoase cu gât înalt, strachini.

Decorul iniţial utilizat este decorul incizat, cercurile cu tangente, iar în faza a II –a apare şi decorul imprimat.

Faza Babadag III are o evoluţie destul de îndelungată (secolele VIII – VII î.Hr.) subetapele III A şi III B. De-a lungul evoluţiei acestei culturi, aria de raspândire va suferi transformări, astfel, dacă în subetapa III A, ea rămâne neschimbată, în subetapa III B aria se va restrânge datorită pătrunderii în estul Munteniei

precum şi în centrul şi sudul Moldovei a purtătorilor culturii Basarabi. Astfel, elementele acestei culturi vor dăinuii inclusiv în Hallstatt-ul mijlociu.

Acest sincronism cultural: Babadag III final-Basarabi este vizibil în staţiunea eponimă de la Basarabi.

7.3. Hallstatt-ul mijlociu (cca. 850/800 – 650 î.Hr.)

Această perioadă este caracterizată pe teritoriul ţării noastre de evoluţia şi dezvoltarea culturii Basarabi.

Această cultură este rezultatul celei mai complexe sinteze şi tot odată o etapă a evoluţiei organice a fenomenului local hallstattian, la care se adaugă puternice influenţe culturale exercitate dinspre sud şi sud-vest.

Interesant pentru această cultură este reapariţia unor elemente de decor tipice pentru culturile Bronzului mijlociu, ceea ce ar fi încă un argument în favoarea continuităţii fondului cultural autohton.

Spre deosebire de Hallstatt-ul timpuriu, caracterizat printr-o puternică fragmentare a ariilor culturale, cultura Basarabi se prezintă ca o mare unitate culturală şi spirituală a populaţiei din această regiune.

Aria de raspândire a culturii Basarabi: Banat, Voivodina, Serbia (Valea Moravei), în nord bazinul Mureşului, în sud ea se întinde şi în spaţiul dintre Dunăre şi Balcani. Întinsă pe o arie geografică aşa mare, cultura prezintă o serie de variante regionale, dar cu toate acestea unitatea culturală materială este foarte puternică, lucru vizibil în special în ceramica caracteristică acestei culturi.

Ceramica este reprezentată de un repertoriu de forme deosebit de bogat, iar decorurile sunt realizate printr-o multitudine de tehnici şi motive (geometrice, spiralo-meandrice, crucea de Malta, păsările acvatice, calul şi chiar reprezentări antropomorfe).

Aşezările sunt în general deschise, dar sunt prezente şi aşezări fortificate, cele din urmă depistate mai recent. Situate în poziţii dominante, în special, pe terasele mai înalte ale râurilor şi în general de forma răsfirată. Au fost identificate şi aşa numite *sălaşe*, ceea ce denotă specificul pastoral al acestor populaţii. Aşezări întărite au fost descoperite la Remetea-Poganici, Vašika (Banatul sârbesc), Židova, Popeşti (Giurgiu), Poiana (Galaţi) şi la Teleac.

Structura economică a comunităţilor de tip Basarabi nu se deosebeşte de cea Babadag, agricultura şi cresterea animalelor avea o pondere aproape egala, probabil activitatea pastorală avea o pondere mai însemată.

Locuinţele erau preponderent de suprafaţă, dar apar şi bordee. Din punct de vedere al ocupaţiei, în perioada de evoluţie culturii Basarabi se constată o intensificare a metalurgiei fierului, astfel armele din bronz dispar şi sunt înlocuite de cele confecţionate din fier.

Spiritualitatea comunităţilor Basarabi constituie o continuitate cu epoca bronzului, astfel se pare că credinţele religioase erau centrate în jurul cultelor uraniene, fapt sugerat şi de simbolistica solară: discuri, cruci înscrise în cerc, spirale, dar şi simbolistică ornitomorfă reprezentată de pasări acvatice purtătoare ale Carului Solar, dovadă în acest sens sunt reprezentările de pe vase, dar şi cele două care votive descoperite la Bujoru (Hallstatt mijlociu) şi cel de la Orăştie (Epoca bronzului).

Obiceiurile funerare: incineraţia, mărturie stau necropolele de la Iernut, Blejeşti, Teleorman, dar şi înhumaţia: Izvorul Dulce (Buzău), Matca (Galaţi), Bujoru, Basarabi, Ostrovu Mare, Balta Verde etc.

În ceea ce priveşte sfârşitul culturii Basarabi, este în strânsă legatură cu începuturile grupului Ferigile, mărturie fiind în acest sens necropola tumulară din localitatea Ferigile. Se presupune că începutul acestei culturi are loc la mijlocul secolului al VII –lea î.Hr.

7.4. Hallstatt-ul târziu (cca. 650 – 450/400 î.Hr.)

Este o perioadă în care societatea traco-getică a cunoscut o accelerare a evoluţiei sale ca urmare a contactelor cu grecii, în special Dobrogea, sudul Moldovei, Câmpia Munteniei şi Oltenia vor fi beneficiarele acestor contacte, de aici şi o anumită accelerare a progresului în aceste regiuni, spre deosebire de aria transilvăneană, care va evolua mai lent.

Nu trebuie neglijată nici influenţa scitică care se va exercita în special în sfera artistică dar şi militară.

În ceea ce priveşte Hallstatt-ul târziu, se constată fărâmiţarea marii culturi Basarabi pe fondul căreia se constituie mai multe grupuri culturale, între care şi grupul Ferigile.

Grupul cultural Ferigile, denumit astfel după necropola tumulară cu morminte de incineraţie descoperită în localitatea cu acelaşi nume.

Răspândit în zona de dealuri subcarpatice a Munteniei, Olteniei şi Banatului.

Evindent îşi are originile în fondul de tip Basarabi, peste care se sprapun influenţe scitice şi ilire fapt dovedit de descoperirile din necropola de la Ferigile. În aceste morminte s-au descoperit vârfuri de săgeţi scite şi cuţite de tipul akinakes.

Grupul Ferigile a cunoscut în evoluţia sa III faze care se întind de la mijlocul secolului al VII –lea î.Hr. până în secolul al V – lea î.Hr., chiar jumatatea secolului al V –lea î.Hr. Caracteristici sunt tumulii de dimensiuni nu prea mari cu morminte de incineraţie în care s-au descoperit arme, piese de harnaşament din fier, ceramică. Prin intermediul acestora, constatăm că inventarele funerare aparţin unor războinici.

Grupul Bârseşti este înrudit cu grupul Ferigele cu care formeaza complexul Bârseşti-Ferigele. Denumirea este dată de necropola tumulară de la Bârseşti, judeţul Vrancea.

Aria sa de răspândire cuprinde sudul Moldovei şi nordul Dobrogei. Evoluează de-a lungul a II faze, fiind specifici tumulii de incineraţie, ceramica hallsatattiană târzie, pise din fier, bronz şi celebrele akinakes (cuţitele miceniene), vârfuri de săgeţi, aplice cruciforme toate de influenţă/apartenenţă scitică.

Aproximativ contemporane cu mormintele de tip Bârseşti-Ferigile sunt unele descoperiri din nord-estul Bulgariei, sudul Dobrogei, descoperiri ilustrate prin necropolele de la Dobrina, Ravna Gora şi altele.

În Transilvania, o poziţie aparte o ocupă grupul Ciumbrud – morminte de înhumaţie cuprinse în necropola de la Ciumbrud, oraşul Aiud, judeţul Alba; alături de aceste morminte apare şi incineraţia. Acest grup este răspândit în Podişul Transilvaniei şi în Câmpia Transilvaniei.

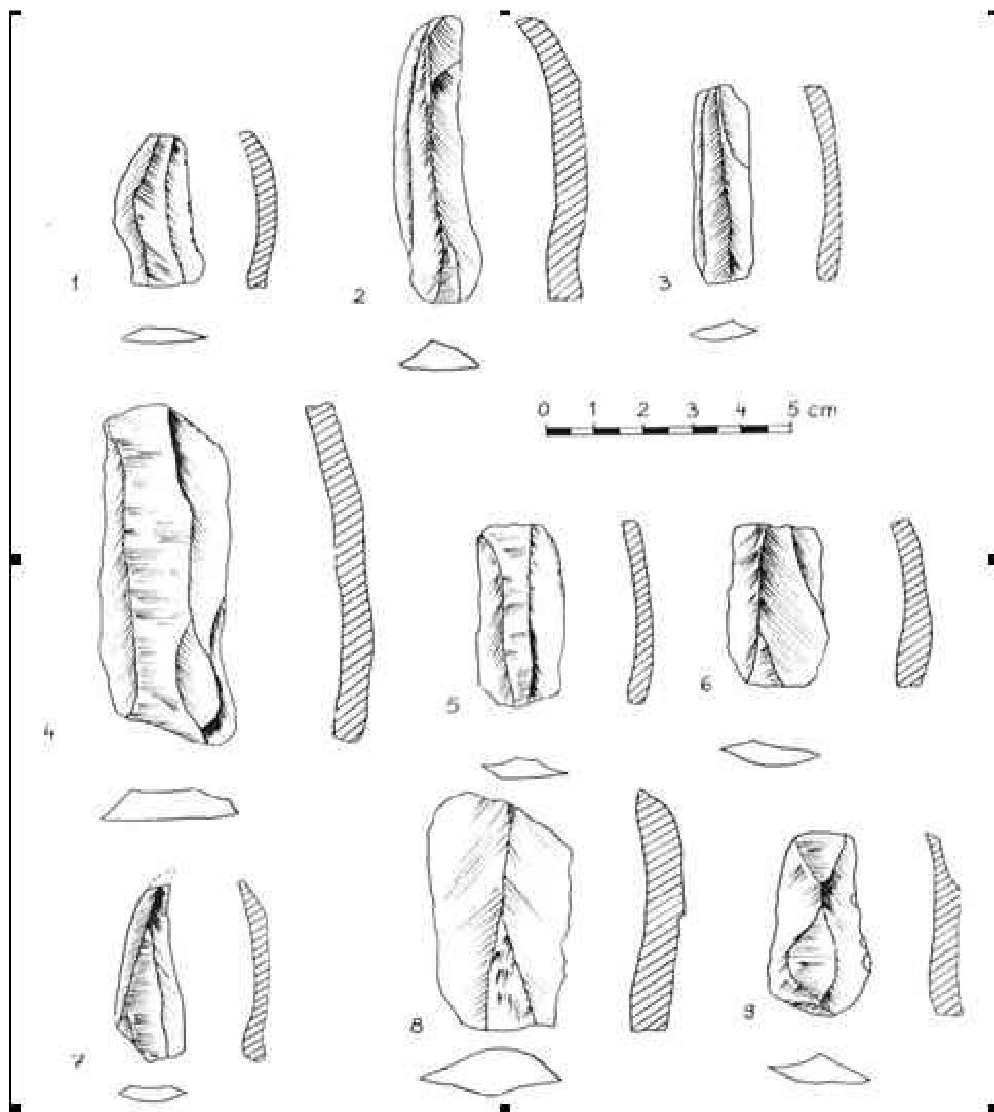
În complexele funerare, apar, în deosebi, podoabe, dar şi arme (vârfuri de săgeţi, vârfuri de lance, akinakes) la care se adaugă piese de harnaşament, aplice cu decor zoomorf, oglinzi etc., lucruri care ne trimit spre lumea scitica.

Dintre necropolele mai importante amintim pe cele de la Teiuş, Blaj (judeţul Alba), Băiţa (Mureş), Budeşti (Bistriţa-Năsăud), etc.

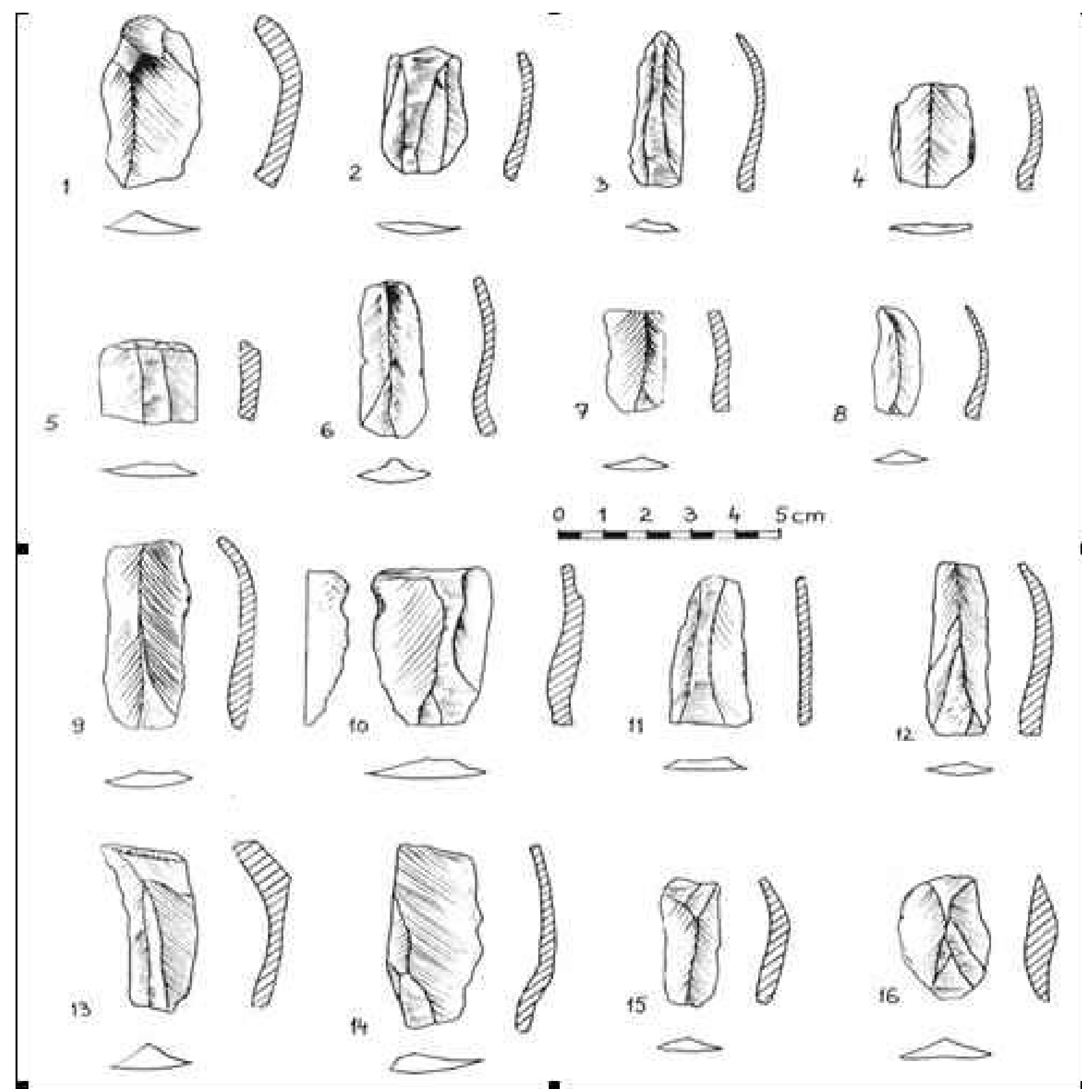
Aceste descoperiri s-au bucurat de o serie de interpretări privind apartenenţa etnică (scitică/prescitică), după alte păreri apartenenţa populaţiilor autohtone, tracice, care însă receptează puternice influenţe din lumea scitică. Până în prezent problema nu a fost definitiv soluţionată, Băiţa aparţine unei etape mai târzii, astfel încât în inventarul arheologic se poate constata un anume proces de asimilare, de autohtonizare a acestei populaţii.

În împrejurimile localităţii Satu Mare şi Câmpia Nirului se dezvoltă grupul Sanislău-Nir căruia îi sunt specifice mormintele de incineraţie, din inventarul căruia fac parte multe vase lucrate la roată, cu analogii în necropolele de incineraţie/înhumaţie din Câmpia Tisei şi din Slovacia, alături de ceramica lucrată la roată dar şi ceramica lucrată cu mâna.

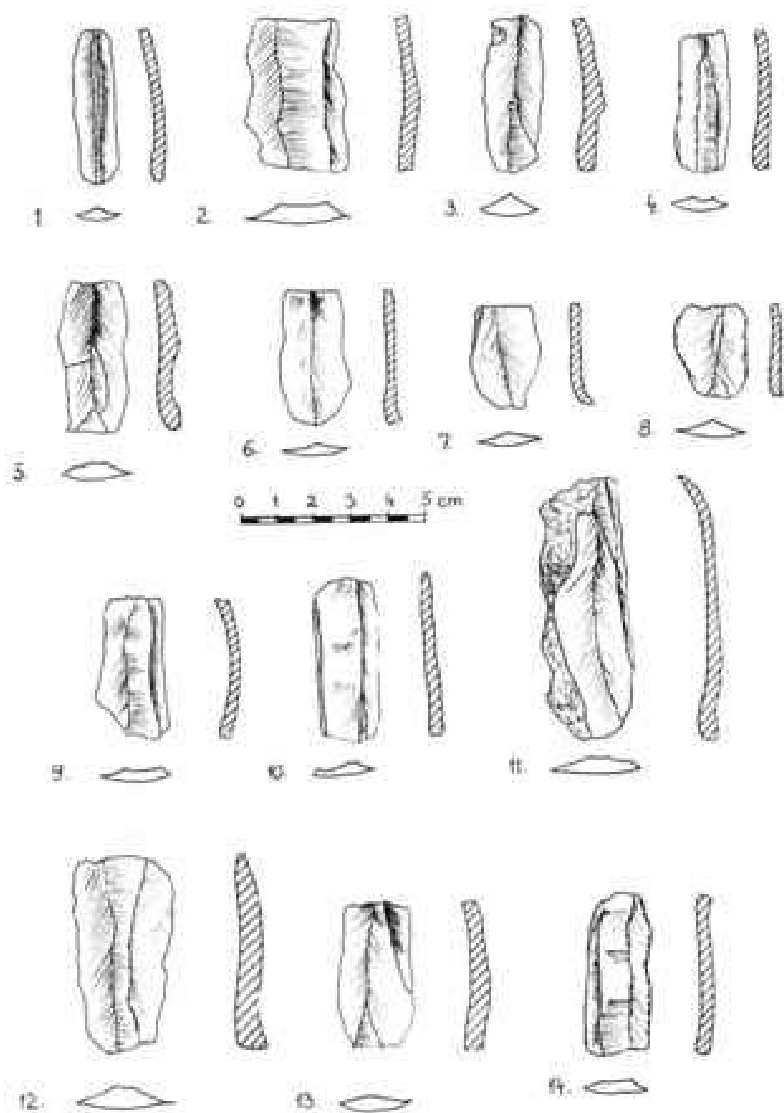
De asemenea, în zona Bucovinei şi nord-estul Moldovei o serie de morminte tumulare (Suceava) precum şi o necropolă cu morminte plane de incineraţie la Strahotin (Botoşani).

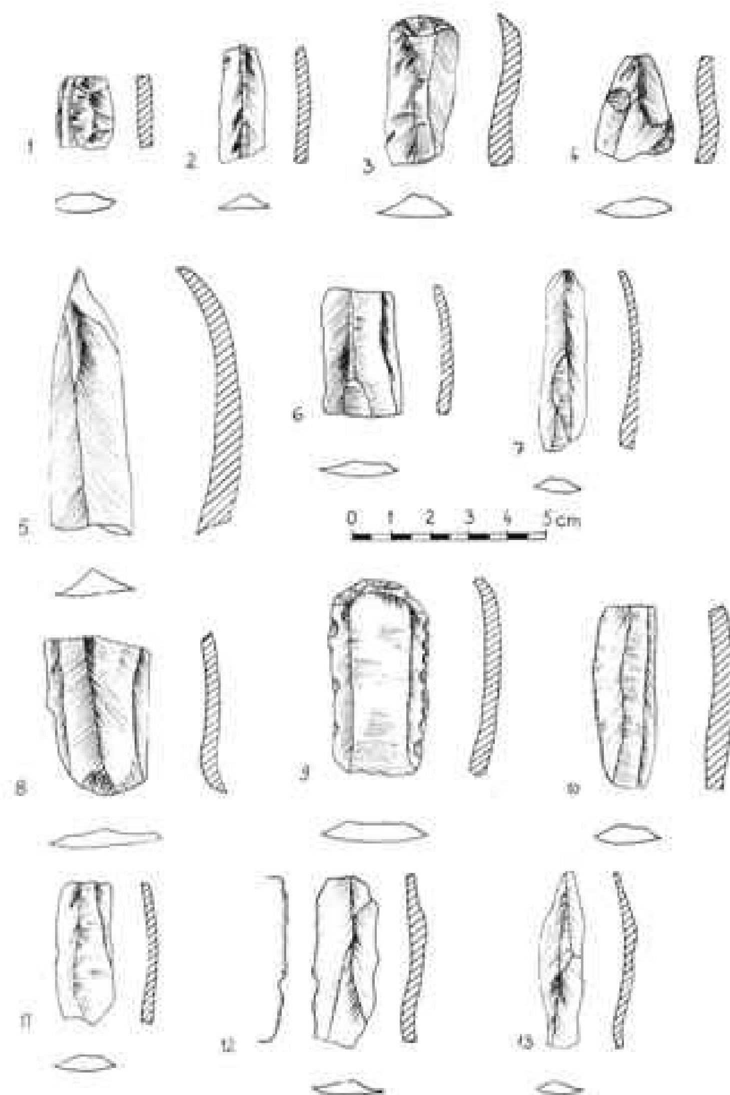
Planşa I. Unelte din piatră cioplită. 1, 3 = cultura Starčevo-Criş. 2, 4, 8 = cultura Turdaş. 5-7, 9 = cultura Tiszapolgár. Secţiunea SI / 1998-1999.

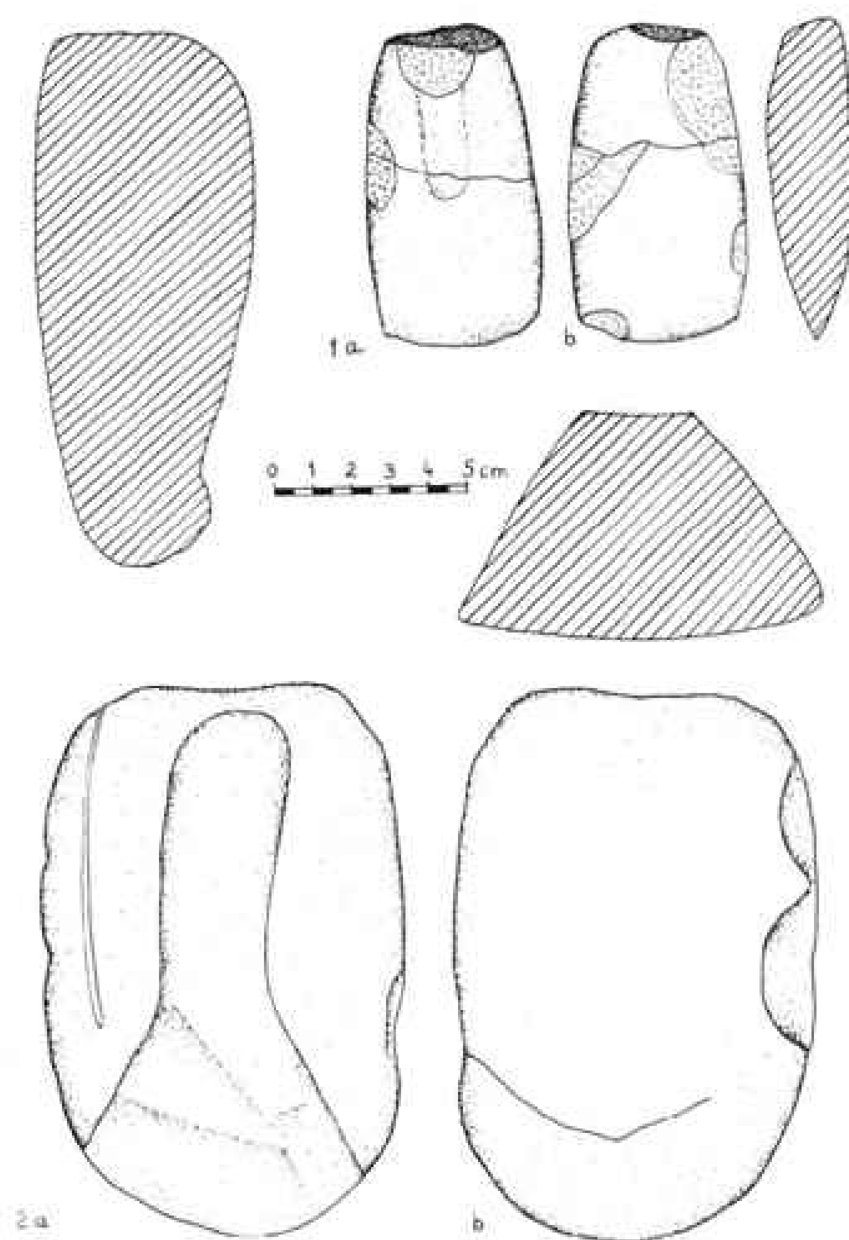
Planşa II. Unelte din piatră cioplită. 3, 14 = cultura Starčevo-Criş. 2, 6-7, 11-12, 15 = cultura Turdaş. 1, 13 = cultura Petreşti. 4, 8-9 = cultura Tiszapolgár. 5, 10 = cultura Coţofeni. 16 = cultura Wietenberg. Secţiunea SI / 1998-1999.

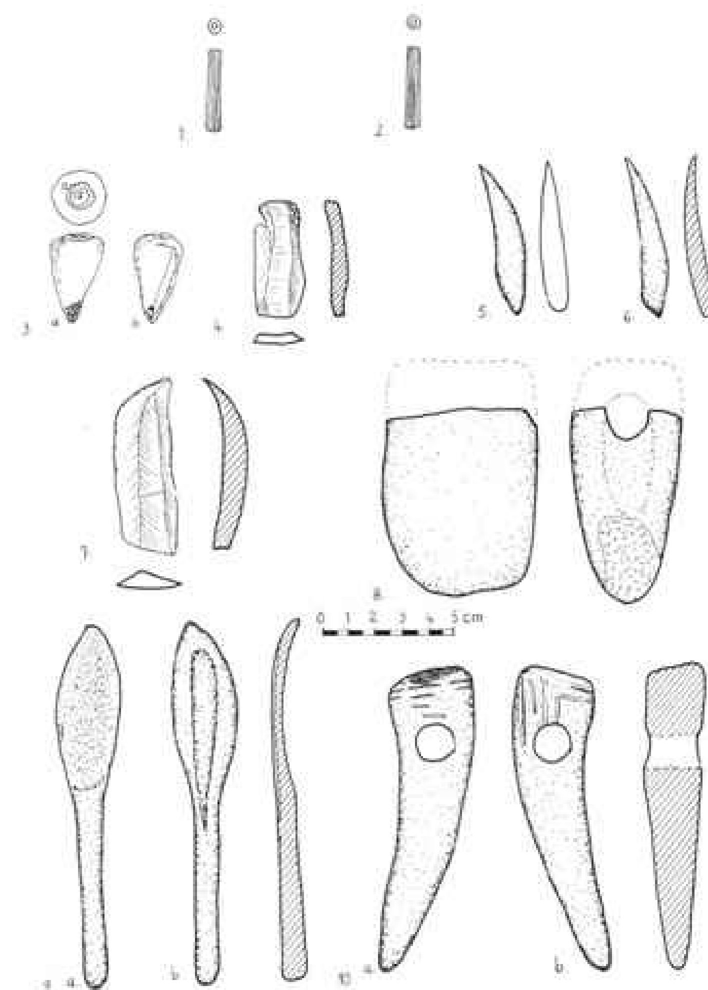
Planşa III. Unelte din piatră cioplită. 9-10 = cultura Starčevo-Criş. 1-3, 6, 12 = cultura Turdaş. 4-5 = cultura Petreşti. 7-8, 13-14 = cultura Tiszapolgár. 11 = cultura Coţofeni. Secţiunea S I / 1998-1999.

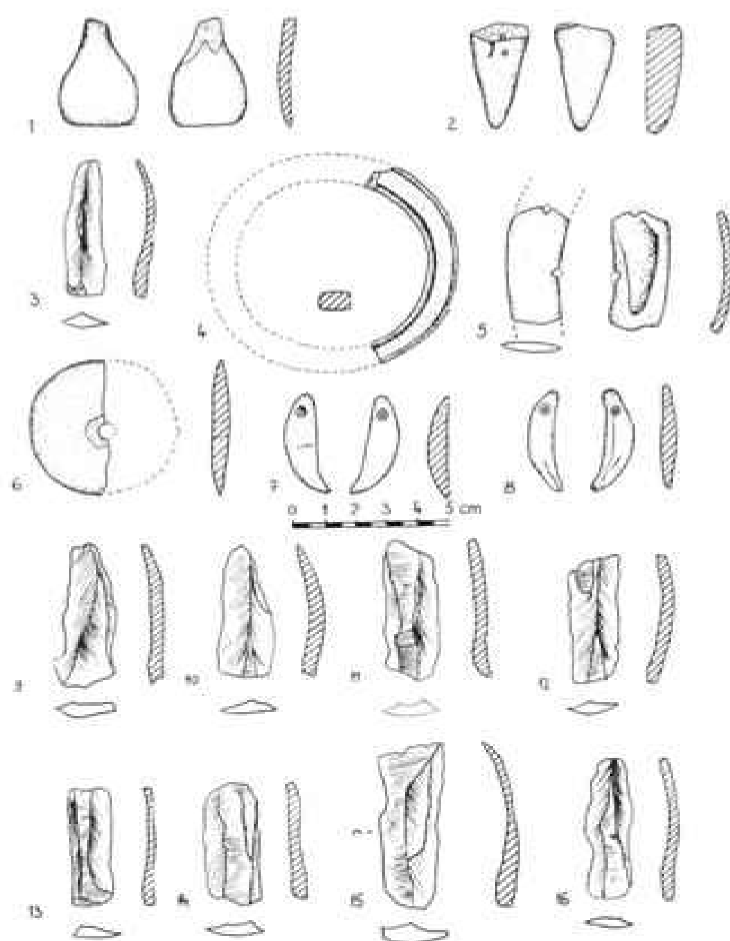
Planşa IV. Unelte din piatră cioplită şi şlefuită. 1, 7-8, 12 = cultura Starčevo-Criş. 5-6, 11, 13 = cultura Turdaş. 3 = cultura Petreşti. 2, 4, 9-10 = cultura Tiszapolgár. Secţiunea S I / 1998-1999.

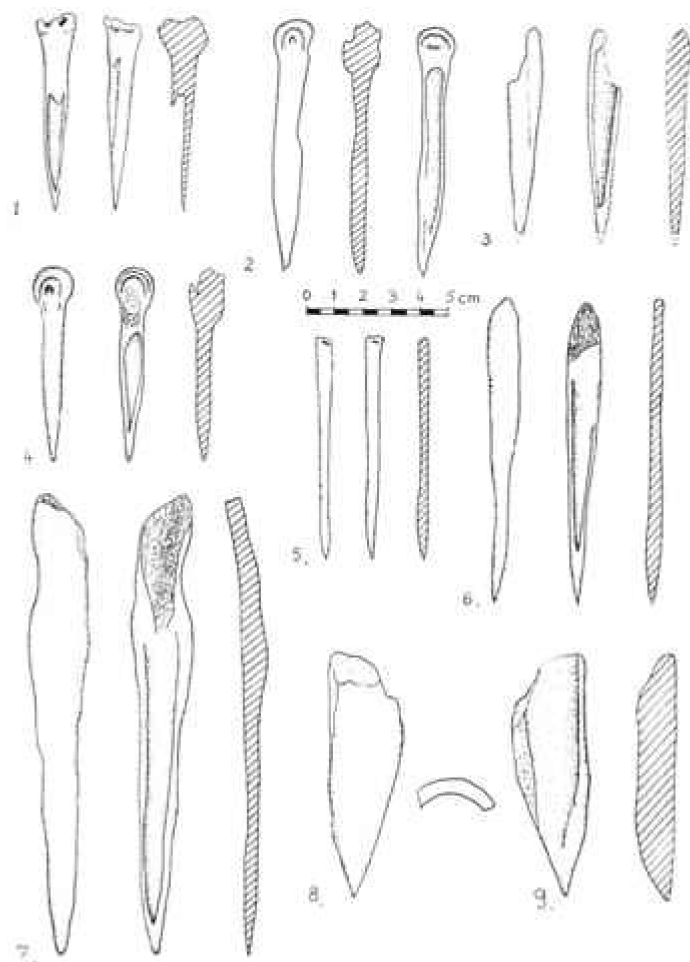
Planşa V. 1 = cultura Turdaş. 2 = cultura Wietenberg. Secţiunea S I / 1998-1999.

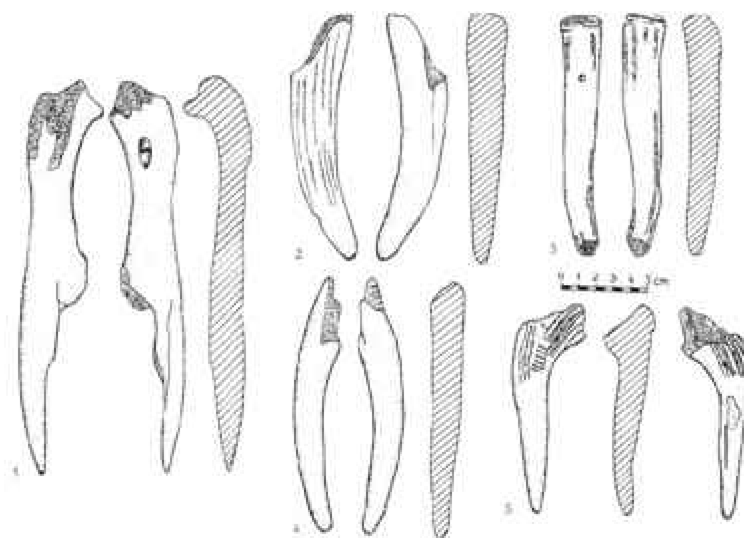
Planşa VI. Podoabe din scoică (1-3). Unelte de silex (4, 7). Topor din piatră perforat (8). Unelte din os şi corn (5-6, 9-10). 4-7, 9 = cultura Starčevo-Criş. 3 = cultura Coţofeni. 1-2, 8, 10 = cultura Wietenberg. Secţiunea S I / 1998-1999.

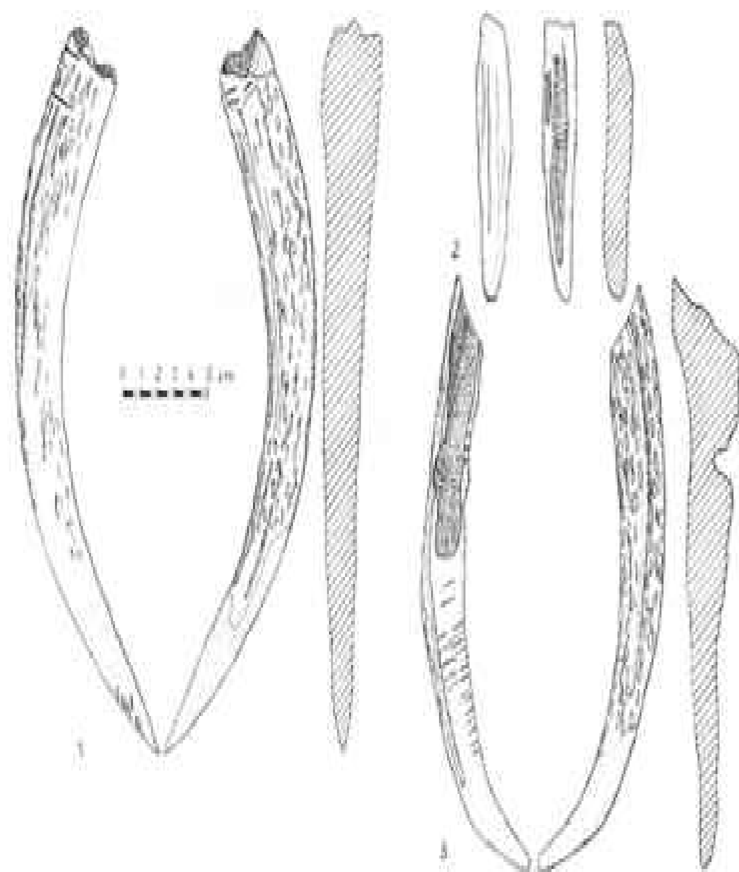
Planşa VII. Unelte din silex (3, 9-16). Unelte din os (1). Amulete (6-8). Pandantiv (5). Podoabă din lut (4). Fragment de altăraş (2). 13-14, 16 = Starčevo-Criş. 1-2, 4-6, 9-11 = cultura Turdaş. 3, 12, 15 = Tiszapolgár. 7-8 = cultura Coţofeni. Secţiunea S I/ 1998-1999.

Planşa IX. Unelte din os. 2-3, 7 = cultura Turdaş. 4 = cultura Petreşti. 1, 5-6, 8 = Tiszapolgár. Secţiunea S I / 1998-1999.

Planşa X. Unelte din os şi corn. 4-5 = cultura Turdaş. 1-3 = Tiszapolgár. Secţiunea S I / 1998-1999.

Planşa XI. Unelte din os şi corn. 3 = cultura Starčevo-Criş. 1 = cultura Turdaş. 2 = cultura Wietenberg. Secţiunea S I / 1998-1999

Planşa XII. Ceramică. 10-11 = amulete. Cultura Starčevo-Criş. Secţiunea S I / 1998-1999. 10 = caseta C / 1998.

Foto 1. Spada de la Tălmaciu.Detaliu

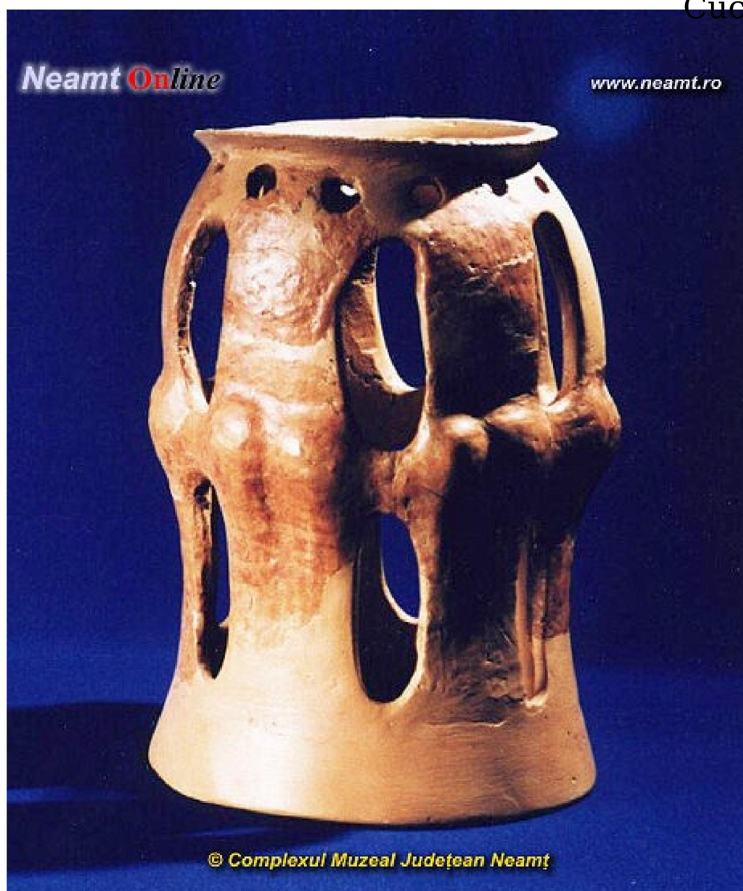
Foto 2. Spada de la Tălmaciu

Ceramică Cucuteni.

Idoli din ansamblul statuar antropomorf Dumeşti Cultura Cucuteni.

Hora de la Frumuşica. Ceramică Cucuteni

Ceramică Cucuteni.

Raclor silex.